

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**



**EBÜSSUÛD EFENDİ TEFSİRİNİN V. CİLDİNDE YER
ALAN RİVAYETLERİN TAHRİC VE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

AHMET YUNUS ERGİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
PROF. DR. FİKRET KARAPINAR**

KONYA-2022



	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü	
---	---	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ahmet Yunus ERGİN		
	Numarası			
	Ana Bilim /Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Hadis Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Ebüssuûd Efendi Tefsirinin V. Cildinde Yer Alan Rivayetlerin Tahric Ve Değerlendirilmesi			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Ahmet Yunus ERGİN

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü	
---	---	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ahmet Yunus ERGİN		
	Numarası			
	Ana Bilim /Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Hadis Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Danışmanı	Prof. Dr. Fikret KARAPINAR		
Tezin Adı	Ebüssuûd Efendi Tefsirinin V. Cildinde Yer Alan Rivayetlerin Tahric Ve Değerlendirilmesi			



İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm isimli eser, fakih, müfessir aynı zamanda şeyhülislâm olan Ebüssuûd Efendi tarafından yazılmıştır. *İrşâdü'l-akli's-selîm*, onun en çok tanınan ve okunan eseridir. Müellif, eserini dirayet metoduna göre yazmış ve âyetlerin tefsirinde birçok rivayete yer vermiştir.

Tezimiz giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusunu, amacını, önemini, metodunu ve kaynaklarını belirttikten sonra birinci bölümde Ebüssuûd Efendi ve eserleri hakkında bilgi verdik. İkinci bölümde ise *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm* isimli eserin V. cildinde geçen yüz bir rivayetin hangi kaynaklarda geçtiğini tespit edip sıhhat durumları hakkında yapılan değerlendirmeleri aktardık.

İncelenen yüz bir rivayetin otuz sekiz tanesi *Kütüb-i Tis'a*'da, yirmi iki tanesi diğer hadis kaynaklarında, otuz sekiz tanesi tefsir eserlerinde geçmekte olup üç tane rivayetin kaynağı bulunamamıştır. Yüz bir rivayetin otuz beş tanesinin sahih, bir tanesinin hasen, on sekiz tanesinin zayıf rivâyet olduğu, surelerin faziletleri ile ilgili tefsir eserlerinden nakledilen rivâyetlerin yedi tanesinin mevzu haber olduğu tespit edilmiştir. Kırk rivâyetin de sıhhat durumu hakkında hüküm verilememiştir.

Çalışmaya konu olan *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm* isimli eserin beşinci cildinde toplam yedi sûre ve altı yüz kırk bir âyet bulunmaktadır. Ebüssuûd Efendi, müteşâbih âyetleri göz önünde bulundurursak hemen hemen her âyette konu ile ilgili bir rivayeti mutlaka zikretmiştir. Zikrettiği rivayetlerin büyük çoğunluğu ilk dönem tefsir kaynakları ve *Kütüb-i Tis'a*'da yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: *İrşâdü'l-akli's-selîm*, Ebüssuûd Efendi, Tahric, Hadis, Rivayet, Sahih, Sünnet, *Kütüb-i Tis'a*.

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü	
---	---	---

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Ahmet Yunus ERGİN		
	Student Number			
	Department			
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Fikret KARAPINAR		
Title of the Thesis/Dissertation	Tahric And Of The Narrations In V. Volume Of Tafsir Abū al-Su'ūd			

The work named *Irshād al-aql al-salīm ilā mazāyā al-kitāb al-karīm* was written by Abū al-Su'ūd Efendi, who was a jurist, exegete and *shaykh al-Islām*. *Irshād al-aql al-salīm ilā mazāyā al-kitāb al-karīm* is the most well-known and read work of Abū al-Su'ūd Efendi. The author wrote his *tafsīr* [interpretation of the Qur'an] according to the method of *dirāyāh* [acumen: interpretation of the Qur'an according to the mind] and included many narrations [words and actions of the Prophet Muhammad] in the interpretation of the verses [letters, words or sentences in the Qur'an].

This study consists of an introduction and two parts. After stating the subject, purpose, importance, method and sources of the research in the introduction part, we gave information about Abū al-Su'ūd Efendi and his works in the first part. In the second part, we determined the sources of one hundred and one narrations in the 5th volume of the work, called *Irshād al-aql al-salīm ilā mazāyā al-kitāb al-karīm* and conveyed the evaluations of the reviewers about their reliability.

Thirty-eight of the one hundred and one narrations we have examined are mentioned in *al-Kutub at-Tis'ah* [famous nine narrations books written in the 9th century] sources, twenty two are mentioned in other hadith sources, and thirty eight are mentioned in *tafsīr* sources, and the source of three narrations could not be found. Thirty-five of one hundred and one narrations are *sahīh* (sound), one is *hasen* (good), and eighteen are *ḍa'īf* (weak), seven of the narrations in *tafsīr* works related to virtues of *sūrahs* have been determined as *mawḍu* (fabricated) news. Soundness of forty narrations could not be determined.

In the fifth volume of the work called *Irshād al-aql al-salīm ilā mazāyā al-kitāb al-karīm* there are seven *sūrahs* [each of the 114 chapters of the Qur'an] and six hundred and forty-one verses. Considering the similar verses, Abū al-Su'ūd Efendi has definitely mentioned a narration related to the subject in almost every verse. The

majority of the narrations he mentions are in the first period *tafsīr* sources and *al-Kutub al-Tis'ah*.

Keywords: *Irshād al-aql al-salīm ilā mazāyā al-kitāb al-karīm*, Abū al-Su'ūd Efendi, Source, Hadith, Narration, Sound, al-Sunnah, *al-Kutub al-Tis'ah*.



ÖN SÖZ

İslam dininin iki temel kaynağı, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden itibaren Kur'an ve sünnet büyük bir titizlikle korunmuştur. Tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, kelam ilimleri Kur'an ve sünnetten hareketle gelişmiş ve bu ilim dalları ile ilgili birçok eser yazılmıştır. Yazılan kitaplarda çok sayıda hadis yer almıştır. Kitaplarda geçen rivayetler muhaddisler tarafından kaynak, senet, metin yönünden incelenerek hadislerin asli kaynakları ve isnadları belirlenmiş, yapılan bu çalışmaya tahrir adı verilmiştir. Tahrir çalışması ile muhtelif kitaplarda geçen rivayetler ve temel hadis kaynakları arasında ilişki kurulmuştur. Hadis metninin ana kaynaklarda nasıl geçtiği, metninde eksiklik olup olmadığı, isnadının farklı olup olmadığı tespit edilmiştir. Usul ve kaideleri zamanla gelişen tahrir yöntemi hadis ilimlerinin önemli bir dalı olmuştur.

Bu çalışmada Osmanlı şeyhülislamlarından fakih ve müfessir olan Ebüssuûd Efendi'nin (ö. 982/1574) *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm* isimli eserinin V. cildinde geçen rivayetlerin tahrir ve değerlendirilmesi yapılacaktır.

Tezimiz iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Ebüssuûd Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında genel bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise *İrşâdü'l-akli's-selîm*'in V. cildinde geçen rivayetler temel kaynaklardan tespit edilip sıhhat durumları değerlendirilmiştir. İncelediğimiz eserde geçen rivayetlerin tercümesinde, farklı kaynaklardan istifade edilerek kendi tercümemiz yazılmıştır. Araştırmada kullandığımız kısaltmalar, dipnotlar ve kaynakça İsnad Atıf Sistemine göre hazırlanmıştır.

Yüksek lisansa başladığım günden beri benden yardımını esirgemeyen danışman hocam sayın Prof. Dr. Fikret KARAPINAR'a, tez konusunda yardımcı olan Doç. Dr. Taha ÇELİK'e, Araştırma Görevlisi Murat ÖKTEM'e, aileme ve bütün dostlarıma teşekkür ederim.

Ahmet Yunus ERGİN

KONYA 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Amacı	1
3. Araştırmanın Önemi.....	1
4. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

EBÜSSUÛD EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Nesebi ve Doğumu	4
1.2. Ailesi	4
1.3. Eğitim Hayatı ve Hocaları.....	5
1.4. Üstlendiği Görevler	5
1.5. Şahsiyeti	6
1.6. Vefatı.....	7
1.7. Eserleri	7

İKİNCİ BÖLÜM

İRŞÂDÜ'L-AKLİ'S-SELÎM İLÂ MEZÂYA'L-KİTÂBİ'L-KERÎM İSİMLİ ESERİN V. CİLDİNDE GEÇEN RİVAYETLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Rivayetlerin Tahrir ve Değerlendirilmesi.....	11
2.1.1. Ra'd Sûresi.....	11
2.1.2. İbrâhîm Sûresi	20
2.1.3. Hicr Sûresi.....	27
2.1.4. Nahl Sûresi.....	39

2.1.5. İsrâ Sûresi.....	52
2.1.6. Kehf Sûresi.....	79
2.1.7. Meryem Sûresi	94
2.1.8. Rivayetlerin İsnat, Sıhhat ve Kaynak Bakımından Sınıflandırılması ve Tablolar Halinde Gösterilmesi	99
SONUÇ	101
KAYNAKÇA	103



KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhi's-selâm.
b.	: İbn, bin.
C.	: Cilt.
c.c.	: Celle celâlühû.
çev.	: Çeviren.
H.	: Hicrî.
Hz.	: Hazreti.
M.	: Miladî.
nşr.	: Neşreden.
ö.	: Ölüm tarihi.
r.a.	: Radıyallahu anh.
s.	: Sayfa.
S.	: Sayı.
s.a.v.	: Sallallahü aleyhi vesellem.
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı.
thk.	: Tahkik eden.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışma, Osmanlı şeyhülislamı fakih ve müfessir, Ebüssuûd Efendi'nin *İrşâdü'l-akli's-selîm* isimli tefsirinin V. cildinde yer alan Ra'd, İbrâhîm, Hicr, Nahl, İsrâ, Kehf, Meryem surelerinde geçen rivayetlerin incelenmesi ve sıhhat durumlarının değerlendirilmesini konu edinmektedir.

2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın konusu olan Ebüssuûd Efendi'nin eseri, Osmanlı devletinin en güçlü olduğu dönemde kaleme alınmıştır. Eser yazıldığı andan itibaren ilgiyle okunmuş, başta Kanûnî Sultan Süleymân (ö. 974/1566) olmak üzere birçok devlet ve ilim adamı tarafından övgüye layık görülmüştür.

Yapılan bu çalışma, *İrşâdü'l-akli's-selîm*'in V. cildinde geçen rivayetlerin hangi kaynaklarda geçtiğini ve sıhhat durumlarını tespit etmeyi amaçlamaktadır.

3. Araştırmanın Önemi

Müfessir, tefsirini yazarken farklı kaynaklardan istifade ederek eserini kaleme alır. Kaynaklarda tahriri yapılmamış rivayetler geçiyorsa sıhhat durumunu incelemeyen kendi kitabında kullanabilir. Eserine aldığı hadisler arasında eğer mevzu rivayetler varsa bunun iki türlü zararı olacaktır: Birincisi; Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söylemediği bir sözü ona aitmiş gibi kullanacaktır. İkincisi; mevzu rivayetlerin birçok eserde yayılmasına sebep olacaktır.

Tefsir okuyan kişinin, incelediği eserde geçen rivayetlerle ilgili herhangi bir açıklama yer almıyorsa ve rivayetlerin sıhhat durumunu araştırarak düzeyde de bilgi birikimine sahip değilse, kitapta geçen rivayetleri sahih hadis olarak telakki edecektir. Bu saydığımız nedenler yapılan tahrir çalışmalarının önemini ortaya koymaktadır.

4. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Araştırmanın ilk bölümünde Ebüssuûd Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilecektir. Eserin tam isminin uzun olması sebebi ile kısa ismi kullanılacaktır. Tezin tahrir çalışması olması, müellifle ilgili müstakil araştırmalar yapılması sebebi ile detaylı bilgi verilmeyecektir. Çalışmanın birinci bölümü için *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Kâtip Çelebi'nin (ö. 1067/1657) *Keşfü'z-zunûn*, Bursalı Mehmed Tahir'in (ö. 1343/1925) *Osmanlı Müellifleri*, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın (ö. 1397/1977) *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Abdullah Aydemir'in (ö. 1411/1991) *Büyük Türk Bilgini Ebüssuûd Efendi ve Tefsirdeki Metodu*, Abdülkadir Altınsu'nun *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Mevlüt Uyanık'ın *Türk Kültüründe İz Bırakan İskipli Âlimler* isimli eseri başta olmak üzere konu ile ilgili yazılan tez ve makalelerden yararlanılacaktır.

İkinci bölümde ise öncelikle eserin farklı baskıları incelenecektir. İnceleme tamamlandıktan sonra beşinci cilt baştan sona taranıp rivayetlerin tespiti yapılacaktır. *Sahih-i Buhari*'de geçen, muhakkikler tarafından değerlendirme yapılan rivayetlerin senedi ayrıca verilmeyecektir. Hakkında hüküm verilmeyen rivayetlerin senedi verilip, senedin ravileri ile ilgili değerlendirmeler aktarılacaktır. Vefat tarihi tespit edilemeyen kişilerin ölüm tarihi yazılmayacaktır.

Tespit edilen rivayetler başta *Kütüb-i Tis'a* olmak üzere Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin (ö. 211/827) *el-Müsned*, Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/827) *el-Musannef*, İbn Ebû Şeybe'nin (ö. 235/848) *el-Musannef*, Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Edebü'l-müfred*, Ebû Ya'la el-Mevsîlî'nin (ö. 307/919) *el-Müsned*, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *es-Sahih* ve *el-Medhal*, Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mu'cemü'l-kebîr*, *el-Mu'cemü'l-evsat*, *el-Mu'cemü's-sagîr*, Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *es-Sünen*, Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin (ö. 405/1014) *el-Müstedrek*, Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *es-Sünenü'l-kübrâ* ve *Şuabü'l-îmân* isimli eserinde aranacaktır. Bu kaynaklarda rivayet geçiyorsa diğer hadis kaynaklarına müracaat edilmeyecektir.

Araştırmamızda kullandığımız hadis kaynaklarında tespit edemediğimiz rivayetleri Mukâtil b. Süleymân'ın (ö. 150/767) *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*

Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-kur'ân*, Târîhu't-Taberî, İbn Ebî Hâtim'in (ö. 327/938) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Sa'lebî'nin (ö. 427/1035) *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-kur'ân*, Begavî'nin (ö. 516/1122) *Meâlimü't-tenzîl*, Zemahşerî'nin (ö.538/1144) *el-Keşşâf*, Fahreddîn er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtihu'l-gayb*, Kurtubî'nin (ö. 671/1273) *Ahkâmü'l-kur'ân*, Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Envâru't-tenzîl*, Neseffî'nin (ö. 710/1310) *Medârikü't-tenzîl*, İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Bursevî'nin (ö. 1137/1725) *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-kur'ân* isimli eserinde aranacaktır.

Hadislerle ilgili kaynak taraması yapmak, râvilerle ilgili araştırma yapmak ve mevzu hadisleri tespit etmek için Cevâmiu'l-Kelim ile el-Mektebetü'ş-Şâmile programlarından, İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, İbn Hibbân'ın *es-Sikât*, İbnü'l Cevzî'nin (ö. 597/1201) *el-Mevzuât*, İbnü'l Esir'in (ö. 630/1233) *Üsdü'l-ğâbe fî marifeti's-sahâbe*, Mizzî'nin (ö. 742/1341) *Tehzîbü'l-kemâl*, Zehebî'nin (ö. 748/1347) *Mîzânü'l-i'tidâl*, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, *Tezkiratü'l-huffâz*, İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *Tehzîbü't-tehzîb* isimli eserinden yararlanılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EBÜSSUÛD EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Nesebi ve Doğumu

Ebüssuûd Efendi'nin tam ismi Ebüssuûd Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İskilibî el-İmâdî'dir.¹

Doğum yeri olarak kaynaklarda İstanbul yakınlarındaki Müderris köyü, babası adına inşa edilen Sivâsî tekkesi ve İskilip kazası geçmektedir.² Vakfiyesinde İskilip'te dünyaya geldiği yazılıdır.³

Müellifin doğum tarihi ile ilgili farklı tarihler yazılmakla birlikte genel görüşe göre H. 17 Safer 896/M. 30 Aralık 1490 tarihinde dünyaya gelmiştir.⁴

1.2. Ailesi

Ebüssuûd Efendi'nin babası, Şeyh Yavsî (ö. 920/1514) lakabıyla anılan İskilipli Şeyh Muhyiddin Mehmed Mustafa Efendi'dir.⁵ Annesi ise Ali Kuşçu'nun (ö. 879/1474) kızı Sultan Hâtun'dur. Şeyh Muhyiddin Mehmed Mustafa Efendi İskilip'e bağlı İmâd (Direklibel) köyünde doğmuştur. Doğduğu köye nisbetle el-İmâdi diye de anılır. Şeyh Yavsî lakabı kendisine dönemin padişahı II. Bayezid (ö. 918/1512) tarafından ilme hırsla sarılması sebebi ile verilmiştir.⁶

Ebüssuûd Efendi hocası Mevlânâ Seyyid Karamânî'nin (ö. 923/1517) kızı Zeynep Hatun'la evlenmiştir. Bu evlilikten Mehmed, Mahmud, Şemsüddîn Ahmed, Mustafa isimli dört erkek çocuğu, Hatice ve Kerîme isimli iki kız çocuğu olmuştur.⁷

¹ Abdullah Aydemir, *Büyük Türk Bilgini Ebüssuûd Efendi ve Tefsirdeki Metodu* (Konya: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1968), 1.

² Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Meral Yayınevi, 1980), 1/306.

³ Aydemir, *Büyük Türk Bilgini Ebüssuûd Efendi ve Tefsirdeki Metodu*, 1.

⁴ Aydemir, *Büyük Türk Bilgini Ebüssuûd Efendi ve Tefsirdeki Metodu*, 1.

⁵ Abdülkadir Altınsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları* (Ankara: Ayyıldız Yayınevi, 1972), 29.

⁶ Kamil Şahin, Semih Ceyhan, "Şeyh Yavsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/75-77.

⁷ Aydemir, *Büyük Türk Bilgini Ebüssuûd Efendi ve Tefsirdeki Metodu*, 8-15.

1.3. Eğitim Hayatı ve Hocaları

Ebüs-suûd Efendi ilk eğitimine babası Şeyh Yavsî'nin yanında başlamıştır. Babasından Seyyid Şerif Cürcânî'nin (ö. 816/1413) *Hâşiyetü't-tecrîd*, *Şerhu'l-mevâkıf*, *Hâşiyetü ale'l-mutavvel* ve muhtelif ilimlere ait birçok kitabı okumuştur. Ardından Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi (ö. 922/1516), Mevlânâ Seyyid Karamânî ve İbn Kemal'den (ö. 940/1534) ders okumuştur.⁸ Kısa zamanda çevresinde zekâsı ve ilmi ile temayüz eden Ebüsuûd Efendi II. Bayezid'in de dikkatini çekmiştir. II. Bayezid kendisini otuz akçe yevmiye vererek ödüllendirmiştir.⁹

1.4. Üstlendiği Görevler

Ebüs-suûd Efendi ilk vazifesine 1516'da İnegöl İshâk Paşa Medresesi'nde müderris olarak başlamıştır. 1520 yılına kadar buradaki görevine devam etmiş, aynı yıl müderrislik görevinden azledilmiştir. On aylık bir aradan sonra yine müderris olarak İstanbul'daki Davutpaşa Medresesi'nde, 1522 yılında Mahmut Paşa'nın (ö. 878/1474) yaptırdığı medresede, 1525'de Gebze'de ikinci vezir Mustafa Paşa'nın (ö. 918/1512) inşa ettirdiği medreselerde, 1526'da Bursa Sultaniyesi'nde, 1528'de Sahn-ı Seman Müfti Medresesi'nde görev yapmıştır. 1533 yılında Bursa kadısı, bir sene sonra da İstanbul kadısı olmuştur. Sultan Süleyman'ın 1537 yılında düzenlediği Korfı seferinde Rumeli kazaskeri görevine layık görülmüştür.¹⁰ Bu görevi 8 yıl, 2 ay başarı ile yaptıktan sonra 1545'de şeyhülislam olmuştur.¹¹ Şeyhülislamlık vazifesini 28 yıl, 11 ay deruhte etmiştir.¹²

⁸ Ahmet Akgündüz, "Ebüsuûd Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/365-371.

⁹ Aydemir, *Büyük Türk Bilgini Ebussuûd Efendi ve Tefsirdeki Metodu*, 5.

¹⁰ Akgündüz, "Ebüsuûd Efendi", 10/365-371.

¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 235.

¹² Altınsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, 29.

1.5. Şahsiyeti

“Sultânül-müfessirin, muallim-i sâni, Hoca Çelebi, Ebu Hanife-i Sâni” lakapları ile anılan Ebüssuûd Efendi uzun boylu, ince yapılı, uzun sakallı, nurani yüzlü, heybetli, sade kıyafet giymeyi seven biridir.¹³

Çok çalışkan biri olan Ebüssuûd Efendi müderrisliği döneminde bayram günleri dışında derslerini hiç ihmal etmemiştir. Kendisine sorulan suallere kızmadan, dikkatli bir şekilde dinleyerek cevap vermiştir.¹⁴

Sultan Süleyman döneminde tartışılan bir mesele hakkında Ebüssuûd Efendi sayıca az olanların tarafında olmasına rağmen padişah onun görüşünü benimsemiştir.¹⁵ Süleymâniye Camii inşaatına başlanırken de Sultan, Ebüssuûd Efendi’ye hürmeten ilk harcı ona attırmıştır. Padişah seferde iken Ebüssuûd’a yazdığı mektubuna “Halde haldaşım, sinde sindaşım, ahiret karındaşım, tarîk-i hakta yoldaşım Molla Ebüssuûd Efendi Hazretleri” şeklinde bir girizgahla başlayarak ona verdiği değeri göstermiştir.¹⁶

Ebüssuûd Efendi’nin İslâmî ilimler ve Arap edebiyatına olan vukûfiyetini alimler tasdik etmiştir.¹⁷ Arapça, Farsça, Türkçe üç dilde şiirleri olan Ebüssuûd Efendi¹⁸ ilmî birikimini yazdığı tefsirinde de göstermesi sebebi ile *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, Zemahşerî ve Beydâvî’nin tefsirlerinden sonra dirayet tefsirleri arasında üçüncü sırada zikredilmektedir.¹⁹ Babası Bayramiye şeyhi olmasına rağmen tasavvufa mesafeli duran Ebüssuûd Efendi devlet düzenini tehdit eden, şeriata açıkça muhalafet eden sapkın akımlarla mücadele etmiş, aşırıya giden şeyhler için idam fetvası vermiştir.²⁰

¹³ Altınsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, 29.

¹⁴ Altınsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, 29.

¹⁵ Altınsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, 29.

¹⁶ Akgündüz, “Ebüssuûd Efendi”, 10/365-371.

¹⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı*, 235.

¹⁸ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/306.

¹⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı*, 235.

²⁰ Mevlüt Uyanık, *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 273-274.

Ebüs-suûd Efendi, Ali Cemâlî Efendi'nin (ö. 932/1526) oğlu Fudayl Çelebi (ö. 991/1583), Âşık Çelebi (ö. 979/1572), Şeyhülislâm Mâulzâde (ö. 993/1585), Cenâbî Mustafa Efendi (ö. 999/1590), Abdülkadir Şeyhi (ö. 1002/1594), Bostanzâde Mehmed (ö. 1006/1598), Hoca Sâdeddin (ö. 1008/1599), Şair Bâkî (ö. 1008/1600), Kınalızâde Hasan Çelebi (ö. 1012/1604) gibi devlette üst düzey mevkilerde görev yapmış birçok âlim yetiştirmiştir.²¹

1.6. Vefatı

Ebüs-suûd Efendi H. 4 Cemâziyelevvel 982/M. 1574 tarihinde vefat etmiştir. Cenaze namazı Kazasker Sinan Efendi (ö. 986/1578) tarafından kıldırılıp Eyüp Sultan semtindeki aile kabristanlığına defnedilmiştir.²² Vefatı sebebi ile Haremeyn'de gıyâbî cenaze namazı kılınmıştır.²³

1.7. Eserleri

Ebüs-suûd Efendi ilim öğrenmeye küçük yaşta başlamıştır. Hayatı boyunca da kendini yetiştirmeye gayret etmiştir. Bu çabanın sonucu olarak farklı alanlarda pek çok eser telif etmiştir.

İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-kitâbi'l-kerîm

Ebüs-suûd Efendi başta Zemahşerî, Beydâvî, Fahreddin er-Râzî'nin tefsirleri olmak üzere diğer tefsirlerden ve kendi ilmi birikiminden hareketle eserini kaleme almıştır. Eserde âyetler farklı yönlerden ele alınmış, belağî nükteler, ayetler arasındaki ilişki, ayetlerin ihtivâ ettiği zâhirî ve bâtinî manalar açıklanmıştır. Bu yönüyle nahvî-edebî tefsir kategorisinde değerlendirilmiştir.²⁴

Ahkâm âyetlerini açıklarken Hanefî ekolün yorumlarını öne çıkaran Ebüsuûd Efendi, diğer mezheplerin görüşlerine de yer vererek kıyaslamalar yapmıştır. Zemahşerî'nin tefsiri *Keşşâf*'tan çokça istifade eden Ebüsuûd Efendi

²¹ Akgündüz, "Ebüsuûd Efendi", 10/365-371.

²² Altınsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, 34.

²³ Akgündüz, "Ebüsuûd Efendi", 10/365-371.

²⁴ Süleyman Ateş, "İrşâdü'l-akli's-selîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları, 2000), 22/456-458.

onun Mu'tezilî görüşlerini benimsememiştir. *İrşâdü'l-akli's-selîm*, üzerine birçok çalışma yapılan ilim adamlarının başvurduğu kaynak eserlerden biridir. Eserin üç farklı yayınevinden yayınlanmış Arapça baskısı ve türkçe tercümesi mevcuttur.²⁵

Hâşiye ale'l-Keşşâf: *Keşşâf* tefsirinin Fetih suresiyle ilgili bölümüne yazılan hâşiyedir. Eser matbu değildir.²⁶

Ta'lika ale'l-Beydâvî: Fatiha suresinin 1-4. âyeti kerimeleri ve A'raf suresinin 20. âyeti kerimesiyle ilgili Kadı Beydâvî'nin tefsirine yazdığı ta'liklerden oluşur.²⁷

Fetâvâ-yı Ebüssuûd Efendi: Ebüssuûd Efendi'ye ait fetvaların bir araya getirilmesi ile oluşan eserdir. Matbudur.²⁸

Ma'rûzât: Ebüssuûd Efendi'nin Kanûnî Sultan Süleyman'a takdim ettiği fetvâlardır. Ahmet Akgündüz tarafından yayımlanmıştır.²⁹

Arâzî-yi Harâciyye ve Öşriyye Hakkında Kanun ve Fetvâlar: Ebüssuûd Efendi'nin Osmanlı mîrî arâzileriyle ilgili verdiği fetvâlardan oluşmaktadır. Ahmet Akgündüz tarafından yayımlanmıştır.³⁰

Risâle fi vakfi'l menkûl ve'n-nukûd: Menkûl malların ve paranın vakfedilmesi ile ilgili yazılan Arapça eserdir. Matbudur.³¹

Bidâ'atü'l-kadî lihtiyâcihî fi'l-müstakbel ve'l-mâzî: Osmanlı kadılarının riayet etmesi gereken usul ve kuralları anlatan bir risâledir. Matbu değildir.³²

Fetâvâ Kâtiblerine Tenbih: Fetvâ yazarların riayet etmesi gereken kurallarla ilgili kaleme alınan bir risâledir. Matbu değildir.³³

²⁵ Süleyman Ateş, "İrşâdü'l-akli's-selîm", 22/456-458.

²⁶ Kâtip Çelebî, *Keşfuzzunûn an esâmi'l-kütübi ve'l funûn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420/2000), 1480-1481.

²⁷ Pehlul Düzenli, *Osmanlı Hukukçusu Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi ve Fetvâları* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 47.

²⁸ Uyanık, *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler*, 260.

²⁹ Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", 10/365-371.

³⁰ Uyanık, *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler*, 260.

³¹ Uyanık, *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler*, 260.

³² Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", 10/365-371.

el-Fetva'l-müteallika bi-beyâni'l-vakti'l-mu'tebere li'l-hasâd ve istihkaki'l-gallât: Osmanlı hukukunda arâziden alınan mahsulün hasat ve vergi tahsil zamanlarını anlatan bir eserdir. Matbu değildir.³⁴

Gamezâtü'l-melîh fî evveli mebâhisi kasri'l-âmm mine't-Telvîh: Hanefi fakihî Sadrüşşerîa Ubeydullah'ın (ö. 747/1346) *et-Tavzîh ale't-tenkîh* isimli kitabına Seyyid Şerif el-Cürçânî'nin *et-Telvîh* ismiyle yaptığı hâşiye üzerine Ebüssuûd Efendi'nin yapmış olduğu ta'liktir. Matbu değildir.³⁵

Sevâkıbü'l-enzâr fî evâ'ili menâri'l-envâr: Hanefî fakihî Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin *Menârü'l-envâr* isimli kitabının ilk bölümlerinin şerhidir. Matbu değildir.³⁶

Hasmü'l-hilâf fî'l-mesh ale'l-hifâf: Ebüssuûd Efendi'nin oğlu Mustafa Çelebi için kaleme aldığı mest üzerine mesh ile ilgili bir risâledir. Matbu değildir.³⁷

Risâle fî vakfi'l-arâzî ve ba'zı ahkâmi'l-vakf: Osmanlı arazilerinin nasıl vakfedileceği ile ilgili yazılan risâledir. Matbu değildir.³⁸

Risâle fî tescîli'l-evkâf: Nakit para vakıflarının tesciliyle ilgili yazılan risâledir. Matbu değildir.³⁹

Risâle fî vakfi't-tavâhîn ale'l-arzi'l-mevkûfe li'l-gayr: Başkasının sahip olduğu vakıf arazinin içinde bulunan değirmenlerin vakfedilip edilmeyeceği ile ilgili yazılan risâledir. Matbu değildir.⁴⁰

Öşür Risâlesi: Osmanlı vergi hukukunun İslâm hukukuna göre incelendiği risâledir. Ahmet Akgündüz tarafından yayımlanmıştır.⁴¹

³³ Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", 10/365-371.

³⁴ Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", 10/365-371.

³⁵ Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", 10/365-371.

³⁶ Uyanık, *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler*, 260.

³⁷ Uyanık, *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler*, 260.

³⁸ Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", 10/365-371.

³⁹ Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", 10/365-371.

⁴⁰ Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", 10/365-371.

⁴¹ Uyanık, *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler*, 260.

Galatât-ı Ebüssuûd: Halkın yanlış kullandığı ifadeler ile ilgili kaleme alınan eserdir. Matbu değildir.⁴²

el-Kasîdetü'l-mîmiyye: Doksan kadar beyitten oluşan bir eserdir. Matbu değildir.⁴³

el-Kasâ'idü'l-Arabîyye: Ebüssuûd Efendi'nin farklı Arapça kasidelerinin bir araya getirildiği eserdir. Matbu değildir.⁴⁴

Kasîde fî risâi's-Sultân Süleymân: Ebüssuûd Efendi'nin Sultân Süleyman için yazdığı Türkçe mersiyedir. Matbu değildir.⁴⁵

Münşeât-ı Ebüssuûd: Ebüssuûd Efendi'nin resmî mensur yazıdır. Matbu değildir.⁴⁶

Risâle fî beyâni'l-kazâ ve'l-kader: Ebüssuûd Efendi'nin akaid ilmine dair yazdığı risâledir. Matbu değildir.⁴⁷

Risâle li ecli't-tâûn: Ebüssuûd Efendi'nin tıp ilmiyle ilgili yazdığı risâledir. Matbu değildir.⁴⁸

Duânâme-i Ebüssuûd: Ebüssuûd Efendi'nin içinde birçok duânın yer aldığı, duânın ehemmiyetini anlattığı eseridir. Matbu değildir.⁴⁹

⁴² Uyanık, *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler*, 260.

⁴³ Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", 10/365-371.

⁴⁴ Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", 10/365-371.

⁴⁵ Uyanık, *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler*, 260.

⁴⁶ Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", 10/365-371.

⁴⁷ Uyanık, *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler*, 260.

⁴⁸ Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", 10/365-371.

⁴⁹ Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", 10/365-371.

İKİNCİ BÖLÜM

İRŞÂDÜ'L-AKLİ'S-SELİM İLÂ MEZÂYA'L-KİTÂBİ'L-KERİM İSİMLİ ESERİN V. CİLDİNDE GEÇEN RİVÂYETLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Hadislerin Tahrir ve Değerlendirilmesi

Eserin V. cildinde yer alan ilk sûre Ra'd sûresidir. Müellif Ra'd sûresinde sekiz tane rivâyete yer vermiştir.

2.1.1. Ra'd Sûresi

(Ra'd-13/6)

"وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثَلَاتُ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ وَإِنَّ رَبَّكَ

لَشَدِيدُ الْعِقَابِ "

*"(Müşrikler) senden iyilikten önce kötülüğü çabucak istiyorlar. Halbuki onlardan önce ibret alınacak nice azap örnekleri gelip geçmiştir. Doğrusu insanlar kötülük ettikleri halde Rabbin onlar için mağfiret sahibidir. (Bununla beraber) Rabbinin azabı da çok şiddetlidir."*⁵⁰

1. Hadis

"وعنه عليه الصلاة والسلام: لولا عفو الله وتجاوزه ما هنا لأحد العيش ولولا وعيده وعقابه لا تكل كل أحد."

Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şöyle rivayet edilmiştir: *"Allah'ın affı ve bağışlaması olmasaydı, hiç kimse yaşamaktan mutlu olmazdı. Onun tehdidi ve cezası olmasaydı, hiç kimse yorulmazdı."*⁵¹

⁵⁰ Kur'ân'ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, çev. Komisyon (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005), er-Ra'd, 13/6.

⁵¹ Ebüssuûd Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İskilibî el-İmâdî, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418/1998), 5/99.

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. İbn Ebî Hâtim'in *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Beyzâvî'nin *Envâru't-tenzîl*, İbn Kesîr'in *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* isimli eserinde geçmektedir.⁵²

Rivâyetin kaynaklarda geçen isnadı şu şekildedir:⁵³

"حَدَّثَنَا أَبِي، ثنا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، ثنا حَمَّادٌ عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ"

Ebû Hatim (ö. 277/890)⁵⁴, Mûsâ b. İsmâil (ö. 223/838)⁵⁵, Hammad (ö. 120/738)⁵⁶, Zeyd b. Ali (ö. 122/740)⁵⁷, Said b. Müseyyeb (ö. 94/713)⁵⁸.

Rivâyetin isnadında yer alan ravilerin muteber olduğu tespit edilmiştir. Mûsâ b. İsmâil ve Hammad arasında senedde inkıta vardır. Senedi tâbiîn tabakasında kaldığı için rivâyet maktu'dur. Rivâyetin bu isnatla zayıf olduğu görülmektedir.

(Ra'd-13/13)

"وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمَحَالِ."

"Gök gürültüsü Allah'ı hamd ile tesbih eder. Melekler de onun heybetinden dolayı tesbih ederler. Onlar, Allah hakkında mücâdele edip durur iken O, yıldırımlar gönderip onlarla dilediğini çarpar. O, azabı pek şiddetli olandır."⁵⁹

⁵² Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdris er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm müsneiden ani'r-rasûl ve's-sahâbe ve't-tâbi'in* (Riyâd: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1417/1997), 7/2224; Ebû'l Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmi ez-Zemahşerî, *el-keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't te'vil* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbü'l-Arabî, 1407/1987), 2/514; Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vil* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418/1998), 3/182; Ebû'l-Fidâ İmadüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî eş-Şâfiî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999), 4/372.

⁵³ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 7/2224.

⁵⁴ Ebû'l Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb* (Beyrut: Dârü'l-Meârif, 1327/1909), 9/31-34.

⁵⁵ Ebû'l Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983), 29/21-27.

⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 7/269-279.

⁵⁷ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982), 5/389-391.

⁵⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, 4/84-88.

2. Hadis

"وعن النبي صلى الله عليه وسلم: سبحان من يسبح الرعد بحمده وادأاشتد يقول اللهم لا تقتلنا بغضبك ولا تلهكننا بعذابك وعافنا قبل ذلك."

Hız. Peygamber'den (s.a.v.) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Gök gürültüsünün kendisini övmekle tesbih ettiği Rabbimi tesbih ederim. Gök gürültüsü şiddetlenince de şöyle derdi: "Allah'ım, bizi gazabınla öldürme, bizi azabınla helâk etme ve ondan önce bize afiyet ihsân et."⁶⁰

Hadis iki ayrı senetle kaynaklarda geçmektedir. İlk bölümü şu şekildedir:⁶¹

"حدثنا إسماعيل قال: حدثني مالك بن أنس، عن عامر بن عبد الله بن الزبير، عن عبد الله بن الزبير، أنه كان إذا سمع الرعد وقال: سبحان الذي يسبح الرعد بحمده والملائكة من خيفته، ثم يقول: إن هذا لوعيد شديد لأهل الأرض."

Hız. Peygamber (s.a.v.) gök gürültüsü işittiği zaman: "Gök gürültüsünün hamd ederek; meleklerin de heybetinden dolayı kendisini tesbih ettiği Allah'ı tenzih ederim." Sonra da "Şüphesiz bu yeryüzündekiler için şiddetli bir korkutmadır." derdi.

Hadis Abdullah b. Zübeyr'den (r.a.) nakledilmiştir. Muhakkik Şuayb el-Arnaut ve Elbânî hadisin isnadının sahih olduğu kanaatinde-dir.⁶²

⁵⁹ er-Ra'd, 13/6.

⁶⁰ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/99.

⁶¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, thk. Nâsîrüddin el-Elbânî (Beirut: Darü's-Sadîk, 1421/2001), "İzâ semiar-râd", 300/723; Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1405/1985), "Kitâbü'l-keîâm", (No. 26); Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Musannef*, thk. Kemâl Yûsûf el-Hût, (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1428/2008), 6/27 (No. 29214).

⁶² Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Ezkâr*, thk. Abdülkâdir el-Arnaut (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1414/1994), 1/153 (No. 524); Ebû'l-Abbâs Takrîyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, *el-Kelîmü't-tayyibe min ezkâri'n-nebî*, thk. Nâsîrüddin el-Elbânî (Beirut: Mektebetü'l-İslâmî, 1405/1985), 1/136 (No. 158).

Hadisin ikinci bölümü de şu şekildedir.⁶³

"حدثنا قتيبة، قال: حدثنا عبد الواحد بن زياد، عن الحجاج بن أرطاة، عن أبي مطر، عن سالم بن عبد الله بن عمر، عن أبيه، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان إذا سمع صوت الرعد والصواعق، قال: اللهم لا تقتلنا بغضبك، ولا تهلكنا بعذابك، وعافنا قبل ذلك."

Hız. Peygamber (s.a.v.) gök gürültüsü işittiği zaman "Allah'ım, bizi gazâbınla öldürme, bizi azabınla helâk etme ve ondan önce bize afiyet ihsan et." derdi.

Zehebî, hadisi nakleden râvilerden Ebû Matar'ın meçhul bir râvi olduğunu tespit etmiştir.⁶⁴ Muhakkik Şuayb el-Arnâvut ve Elbânî hadisin zayıf olduğu kanaatindedir.⁶⁵

3. Hadis

"وعن ابن عباس رضي الله عنه: أن اليهود سألت النبي صلى الله عليه وسلم عن الرعد فقال ملك من الملائكة موكل بالسحاب معه مخاريق من نار."

İbn Abbas'tan (ö. 68/687) rivayet edildiğine göre: "Yahudiler Hız. Peygamber'e (s.a.v.) gök gürültüsünün ne olduğunu sordular. Hız. Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi: "O meleklerden bir melek olup bulutların idâresi ile görevlidir; ateş kılıçları ile birlikte bulutları sevk etmektedir."⁶⁶

Hadis, Tirmizî'nin *Sünen*'inde geçmektedir.⁶⁷ Tirmizî, hadisin sahih olduğunu tespit etmiştir. Muhakkik Elbânî'de rivayetin sahih olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.⁶⁸

⁶³ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Nâsirüddin el-Elbânî, (Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 1418/1998), "Ebvâbü'd-de'vât", 50 (No. 3450); Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut ve diğçerleri (Beyrut: Müessesetü'r- Risâle, 1421/2001), 10/47; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), "Amelî'l-yevm", 262 (No. 10698).

⁶⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, nşr. Ali Muhammed Muavvaz ve diğçerleri (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416/1995), 564/4.

⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 10/47; el-Harrânî, *el-Kelimü't-tayyibe min ez-kâri'n-nebî*, 1/136.

⁶⁶ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/101.

⁶⁷ Tirmizî, "Tefsîru'l-kur'ân", 14 (No. 3017).

⁶⁸ Tirmizî, "Tefsîru'l-kur'ân", 14 (No. 3017).

4. Hadis

"رُوي عن الحسن: أنه كان رجلاً من طواغيت العرب فبعث النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نفرًا من أصحابه يدعونه إلى الله عزَّ وجلَّ فقال لهم أخبروني عما تدعونني إليه ما هو ومم هو من ذهب أم من فضة أم من نحاس أم من حديد أم من دُرٍّ فاستعظموا مقالته فرجعوا إلى النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقالوا ما رأينا رجلاً أكفر قلباً ولا أعتى على الله منه فقال صلى الله عليه وسلم ارجعوا اليه فرجعوا إليه فما زاد إلا مقالته الأولى وأخبت فرجعوا إليه صلى الله عليه وسلم وأخبروه بما صنع فقال صلى الله عليه وسلم ارجعوا إليه فرجعوا فيبينما هم عنده ينازعونه إذ ارتفعت سحابة ورعدت وبرقت ورمت بصاعقة فاحترق الكافر فجاءوا يسعون ليخبروه صلى الله عليه وسلم بالخبر فاستقبلهم الأصحاب فقالوا احترق صاحبكم قالوا من أين علمتم قالوا أوحى إلى النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

Hasan-ı Basrî'den (ö. 110/728) şöyle rivayet edilmiştir: "Arap azgınlarından bir adam vardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona ashabdan bir topluluk gönderip kendisini Allah'a (c.c.) ibadet etmeye davet etti. O da sahâbilere şöyle dedi: Bana söyler misiniz; beni ibadete davet ettiğiniz ilah kimdir? Maddesi nedir? Altından mıdır, gümüşten midir, bakırdan mıdır, demirden midir, yoksa inciden midir? Onun bu sözleri sahâbenin çok ağrına gitti ve hemen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanına geldiler ve "Ya Resulallah, bu adam gibi kâfir kalpli, Allah'a (c.c.) asi birini görmedik" dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.), "Ona gidin" buyurdu. Sahâbiler tekrar Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanına geldiler ve söylediklerini anlattılar. Hz. Peygamber (s.a.v.) yine "Ona gidin" buyurdu. Sahâbiler adamla tartışırken gökte bir bulut belirmeye başladı. Gök gürleyerek şimşek çaktı ve yıldırım kâfir adama isabet ederek onu yaktı. Sahâbiler bu hadiseyi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) anlatmak için koşarak geldiler. Onları ashab karşıladı ve "Sizin konuştuğunuz adam yandı" dediler. Onlarda "Siz nereden biliyorsunuz" diye sordu. Ashab da Hz. Peygamber'e (s.a.v.) vahiy geldiğini söyledi."⁶⁹

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Begavî'nin *Meâlimü't-tenzîl*, Kurtubî'nin *Ahkâmu'l-kur'an*, Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân* isimli eserinde geçmektedir.⁷⁰

⁶⁹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/101.

⁷⁰ Ebû Muhammed Muhyissunne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420/2000), 3/12; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b.

Rivayetin kaynaklarda geçen isnadı şu şekildedir:⁷¹

"إسحاق الحنظلي، عن ریحان بن سعيد الشامي، عن عماد بن منصور، عن عباس بن الناجي."

İshak Hanzali (ö. 238/853)⁷², Reyhan b. Said eş-Şâmî, Ammâd b. Mansûr, Abbâs b. Nâcî (?).

Mizzî, İshak Hanzali hakkında doğruluk sahibi, hafızası kuvvetli bir hadis ve fıkıh âlimi olduğunu söylemiştir.⁷³ Araştırmada kullanılan kaynaklarda İshak Hanzali dışındaki râviler ile ilgili bilgi tespit edilememiştir.

(Ra'd-13/22)

"وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ أُولَئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ."

"Onlar, Rablerinin rızasını isteyerek sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli ve açık olarak (Allah yolunda) harcayan ve kötülüğü iyilikle savan kimselerdir. İşte onlar var ya, dünya yurdunun güzel sonu sadece onlarındır."⁷⁴

5. Hadis

"عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: يَدْفَعُونَ بِالْحَسَنِ مِنَ الْكَلَامِ مَا يَرُدُّ عَلَيْهِمْ مِنْ سَيِّئٍ غَيْرِهِمْ."

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre: (Ayette kastedilenler) "Başkalarından kendilerine gelecek kötülüğü güzel sözlerle savanlardır."⁷⁵

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* isimli tefsirinde geçmektedir.⁷⁶ Rivayetin senedi bulunamamıştır.

Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-kur'ân* (Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısri, 1384/1964), 9/296; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nisâbü'rî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsiri'l-kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1422/2002), 5/280.

⁷¹ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 5/280

⁷² Mizzi, *Tehzîbü'l-kemâl*, 2/373-388.

⁷³ Mizzi, *Tehzîbü'l-kemâl*, 2/373-388.

⁷⁴ er-Ra'd, 13/22.

⁷⁵ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/106.

(Ra'd-13/24)

"سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ."

“(Melekler:) “Sabretmenize karşılık size selâm olsun! Dünya yurduunun sonu (cennet) ne güzeldir!” derler.”⁷⁷

6. Hadis

"وعن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَّهُ كَانَ يَأْتِي قُبُورَ الشَّهَدَاءِ عَلَى رَأْسِ كُلِّ حَوْلٍ فَيَقُولُ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ."

Rivayet edildiğine göre: “Hz. Peygamber (s.a.v.) şehitlerin kabirlerine her senenin başında gider ve “Sabretmenize karşılık selam sizlere. Dünya yurduunun sonucu olan cennet ne güzeldir.” derdi.”⁷⁸

Hadis, Abdurrezzâk es-San’ânî’nin *el-Musannef*’inde, Taberî’nin *Câmiu’l-beyân*, Râzî’nin *Mefâtihu’l-gayb*, Zemahşerî’nin *el-Keşşâf* isimli eserinde geçmektedir.⁷⁹

Rivayetin isnadı şu şekildedir:⁸⁰

"حدثني المثنى قال، حدثنا سويد قال: أخبرنا ابن المبارك، عن إبراهيم بن محمد، عن سُؤَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عن محمد بن إبراهيم."

Müsennâ b. Hârise (ö. 15/636),⁸¹ Süveyd b. Gafele (ö. 80/699),⁸² Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797),⁸³ İbrâhim b. Muhammed (ö. 367/978),⁸⁴ Süheyl b. Ebî Sâlih (ö. 101/719),⁸⁵ Muhammed b. İbrâhim (ö. 291/904).⁸⁶

⁷⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/526.

⁷⁷ er-Ra'd, 13/24.

⁷⁸ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/107.

⁷⁹ Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi'es-San'ânî el-Himyerî, *el-Musannef fi'l-hadis*, thk. Merkezü'l-Bahs (Beyrut: Dâru't-Te'sîl, 1436/2015), 3/427 (No. 6824); Ebû Câ'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdadî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 16/426; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/527; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't - Tûrâsi'l-Arabî, 1420/2000), 19/37; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/527.

⁸⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16/426.

Rivayetin isnadında yer alan râvilerin muteber olduğu tespit edilmiştir. Râviler arasında senedde inkıta vardır. Rivayet bu senedle zayıftır.

(Ra'd-13/31)

"وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كَلِّمَ بِهِ الْمَوْتَى بَلَّ اللَّهُ الْأَمْرَ جَمِيعًا أَفَلَمْ يَنبَأِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِنْ دَارِهِمْ حَنَئِي يَأْتِي وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ."

*"Eğer okunan bir kitapla dağlar yürütülseydi veya onunla yer parçalansaydı yahut onunla ölüler konuşturulsaydı (O kitap yine bu Kur'an olacaktı). Bütün işler Allah'a aittir. İman edenler hâlâ bilmediler mi ki, Allah dileseydi bütün insanları hidayete erdirirdi. Allah'ın vaadi gelinceye kadar inkâr edenlere, yaptıklarından dolayı ansızın büyük bir belâ gelmeye devam edecek veya belâ evlerinin yakınına inecek. Allah vâdinden asla dönmez."*⁸⁷

7. Hadis

"وقيل إن أبا جهل وأضرابه قالوا لرسول الله صلى الله عليه وسلم إن كنت نبياً سير بقر أنك الجبال عن مكة حتى تتسع لنا وتتخذ فيها لبساتين والقطائع وقد سُحِّرت لداود عليه السلام فلست بأهونَ على الله منه إن كنت نبياً كما زعمت أو سحر لنا به الريح كما سُحِّرت لسليمان عليه السلام لتنجر عليها إلى الشام فقد شق علينا قطع الشقة البعيدة أو ابعت لنا به رجلين أو ثلاثة ممن مات من آبائنا."

Rivayet edildiğine göre: Ebû Cehil ve onun gibiler Hz. Peygamber'e (s.a.v.) şöyle dediler: "Eğer sen peygamber isen, Kur'an'ınla şu dağları yerimiz genişleyinceye kadar Mekke'den yürüt ki genişlettiğin yerlerden bahçeler, araziler edinelim. Zira Dâvud (a.s) için boyun eğdirilmişti. Eğer söylediğin gibi sen de peygamber isen, Allah katında sen de ondan aşağı değilsin. Ya da rüzgâr

⁸¹ Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *Üsdü'l gâbe fî marifeti's-sahâbe*, (Beyrut: Dâru ibn hazm, 1433/2012), 1081.

⁸² Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 4/69-73.

⁸³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Beyrut: Mektebetü'l-Hânicî, 1421/2001), 9/528.

⁸⁴ Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 16/263-267.

⁸⁵ Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 5/36-37.

⁸⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, 9/8-10.

⁸⁷ er-Ra'd, 13/31.

Süleymân'ın (a.s.) emrine verildiği gibi Kur'an'ınla, rüzgârı bizim emrimize ver de rüzgâr üzerinde Şam'a yolculuk edip ticaret yapalım. Bu uzun yolculuk bize zor geliyor. Ya da Kur'an'ınla ölmüş atalarımızdan iki ya da üç adam dirilt."

⁸⁸

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Mukâtil b. Süleymân, Zemahşerî ve İbn Kesîr'in tefsirinde geçmektedir.⁸⁹

Rivayetin isnadı şu şekildedir:⁹⁰

"حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ، حَدَّثَنَا مِنْجَابُ بْنُ الْحَارِثِ، أَنْبَأَنَا بِشْرُ بْنُ عُمَارَةَ، حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَسَّانَ عَنْ عَطِيَّةَ الْعَوْفِيِّ."

Ebû Zür'a (ö. 264/878),⁹¹ Mincâb b. Hâris (ö. 148/765),⁹² Bişr b. Ümâre, Ömer b. Hassân, Atıyye el-Avfî (ö. 111/729).⁹³

Ebû Zür'a ve Mincâb b. Hâris isimli râvilerin güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Atıyye el-Avfî hakkında Ahmed b. Hanbel ve Nesâî zayıf râvi olduğunu söylemiştir.⁹⁴ Rivâyet bu senedle zayıftır.

8. Hadis

"عن رسول الله صلى الله عليه وسلم: مَنْ قرأ سورة الرعد أعطى من الأجر عشر حسنات بوزن كل سحاب مضى وكل سحاب يكون إلى يوم القيامة وبعث يوم القيامة من المؤمنين بعهد الله عز وجل والله أعلم بالصواب."

Resûlullah'tan (s.a.v.) şöyle rivayet edilmiştir: "Bir kimse Ra'd sûresini okursa, kendisine geçmiş ve kıyâmete kadar gelecek bütün bulutların miktarı kadar sevap verilir. Bu kimse, kıyâmet gününde Allah'ın ahdine vefa gösterenler grubuna dahil olarak haşr olur. Doğruyu en iyi bilen Allah'dır."⁹⁵

⁸⁸ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/111.

⁸⁹ Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1423/2003), 19/37; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/379; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/397.

⁹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/397.

⁹¹ Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 13/65-85.

⁹² Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, *Tezkiratü'l Huffâz* (Riyad: Dâru'l-Meârif, 1374/1955), 1/183-185.

⁹³ Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 5/325-326.

⁹⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, 7/224-226.

⁹⁵ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/115.

Rivayetin isnadı:⁹⁶

"أخبرني أبو الحسن محمد بن القاسم بن احمد الفارسي حدثنا أبو عمرو اسماعيل بن يوسف السلمى حدثنا أبو عبد الله محمد بن إبراهيم بن سعيد البوشنجي حدثنا سعيد بن حفص قال: قرأت على معقل بن عبد الله عن عكرمة بن خالد عن سعيد بن جبير عن ابن عباس عن أبي بن كعب قال: قال رسول الله صَلَّى الله عليه وسلم."

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Beyzâvî'nin *Envâru't-tenzîl*, Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân* isimli eserinde geçmektedir.⁹⁷ İbnü'l-Cevzî bu rivayeti *el-Mevzûât* isimli eserinde zikretmiştir.⁹⁸

2.1.2. İbrâhîm Sûresi

Eserin V. cildinde yer alan ikinci sûre İbrâhîm sûresidir. Müellif İbrâhîm sûresinde on tane rivâyete yer vermiştir.

(İbrâhîm-14/9)

"أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكِّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ."

"Sizden öncekilerin, Nuh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin haberi size gelmedi mi? Onları Allah'tan başkası bilemez. Peygamberleri onlara mucizeler getirdi de ellerini ağızlarına götürüp biz size gönderilene inkâr ettik ve bizi kendisine çağırduğunuz şeye karşı derin bir kuşku içerisindeyiz dediler."⁹⁹

9. Hadis

"وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: بَيْنَ عَدْنَانَ وَ إِسْمَاعِيلَ ثَلَاثُونَ أَبَا لَا يَعْرِفُونَ."

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre (O şöyle demiştir): "Adnan ile İsmâil (a.s.) arasında isimleri bilinmeyen otuz ata vardır."¹⁰⁰

⁹⁶ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 5/267.

⁹⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/536; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/191; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 5/267.

⁹⁸ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Mevzûât*, thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983), 1/240.

⁹⁹ İbrâhîm, 14/9.

¹⁰⁰ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/119.

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Râzî'nin *Mefâtîhu'l-gayb* isimli eserinde geçmektedir.¹⁰¹ Rivayetin senedi bulunamamıştır.

(İbrâhîm-14/27)

"يُنَبِّئُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ."

"Allah, sağlam sözle iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sapasağlam tutar. Zalimleri ise Allah şaşırır ve Allah dilediğini yapar."¹⁰²

10. Hadis

"روى أنه صلى الله عليه وسلم: ذكر قبض روح المؤمن فقال ثم يُعاد روحه في جسده فيأتيه ملكان فيجلسانه في قبره فيقولون من ربك وما دينك ومن نبيك فيقول ربي الله وديني الإسلام ونبي محمد صلى الله عليه وسلم فينادي منادٍ من السماء أنه صدق عبدي."

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) mü'minin nasıl canını teslim ettiğini anlattıktan sonra şöyle buyurdu: "Mü'min öldükten sonra ruhu tekrar cesedine döndürülür. Ona iki melek gelir ve onu oturturlar. Sonra kendisine şu sualleri sorarlar; Rabbin kimdir? Dinin nedir? Peygamberin kimdir? O da cevap verir: "Rabbim Allah'tır. Dinim İslâmdır. Peygamberim de Muhammed'dir. Gökten bir münadi benim kulum kesinlikle doğru söyledi." der."¹⁰³

Hadis, Ebû Dâvud et-Tayâlisî'nin *el-Müsned*, Abdurrezzâk es-San'ânî'nin *el-Musannef*, İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*, Tirmizî'nin *es-Sünen* isimli eserinde geçmektedir.¹⁰⁴ Tirmizî hadisin sahih olduğunu tespit etmiştir. Muhakkik Elbânî'de rivâyeti sahih olarak değerlendirmiştir.¹⁰⁵

¹⁰¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/542; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 19/68.

¹⁰² İbrâhîm, 14/27.

¹⁰³ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/125.

¹⁰⁴ Ebû Dâvud Süleymân b. Dâvud b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin (Mısır: Dâr-u Hicr, 1419/1999), 2/114; Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 3/580; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/53; Tirmizî, "Tefsîru'l-kur'ân", 15 (No. 3120).

¹⁰⁵ Tirmizî, "Tefsîru'l-kur'ân", 15 (No. 3120).

(İbrâhîm-14/28)

"أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ."

"Allah'ın nimetine nankörlükle karşılık veren ve sonunda kavimlerini helâk yurduna sürükleyenleri görmedin mi?"¹⁰⁶

11. Hadis

"وعن عمر وعلي رضي الله عنهما: هم الأفجران من قريش بنو المغيرة وبنو أمية أما بنو المغيرة فكفيتموهم يوم بدر وأما بنو أمية فماتوا إلى حين."

Hız. Ömer (ö. 23/644) ve Hız. Ali'den (ö. 40/661) rivayet edildiğine göre: (Ayette kastedilenler) "Bunlar Kureyş'in en günahkâr iki kabîlesi olan Ümeyyeoğulları ve Muğîreoğulları'dır. Muğîreoğulları Bedir savaşında belâlarını buldular. Ümeyyeoğullarına gelince, onlar bir müddet dünyadan faydalandılar."¹⁰⁷

Rivayet, Hâkim en-Nîsâbûrî'nin *el-Müstedrek*'inde tespit edilmiştir. Taberî'nin *Câmiu'l-beyân*, Begavî'nin *Meâlimü't-Tenzil*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* isimli eserinde geçmektedir.¹⁰⁸ Hâkim en-Nîsâbûrî hadisin isnadının sahih olduğu kanaatindedir.¹⁰⁹

(İbrâhîm-14/35)

"وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ."

"Hatırla ki İbrahim şöyle demişti; Rabbim! Bu şehri (Mekke'yi) emniyetli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut."¹¹⁰

¹⁰⁶ İbrâhîm, 14/28.

¹⁰⁷ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/126.

¹⁰⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ale's-sahihayn*, thk. Mustafâ Abdülkâdir Attâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1914), 2/383(No. 3343); Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16/5; Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, 3/41; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/555.

¹⁰⁹ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 2/383.

¹¹⁰ İbrâhîm, 14/35.

12. Hadis

"وروى سعيدُ بنُ جُبَيْرٍ عن ابن عباس رضي الله عنهما: أَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ لَمَّا أُسْكِنَ إِسْمَاعِيلُ وَهَاجِرُ هُنَاكَ وَعَادَ مَتَوَجِّهًا إِلَى الشَّامِ تَبِعْتَهُ هَاجِرُ وَجَعَلَتْ تَقُولُ إِلَى مَنْ تَكَلَّمْنَا فِي هَذَا الْبَلْعِ وَهُوَ لَا يَرُدُّ عَلَيْهَا جَوَابًا حَتَّى قَالَتْ اللَّهُ أَمْرُكَ بِهَا ذَا فَقَالَ نَعَمْ قَالَتْ إِذَا لَا يَضِيعُنَا فَرَضِييْتِ وَمَضَى حَتَّى إِذَا اسْتَوَى عَلَى ثَنِيَّةِ كَدَاءٍ أَقْبَلَ عَلَى الْوَادِي فَقَالَ رَبَّنَا إِنِّي أُسْكِنْتُكَ مِنْ ذُرِّيَّتِي بَوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمَحْرَمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْعَدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ."

Said b. Cübeyr'in (ö. 94/713) İbn Abbas'tan rivâyet ettiğine göre: İbrâhim (a.s), İsmâil (a.s) ve Hacer'i Mekke'ye yerleştirdikten sonra Şam'a doğru yöneldiği zaman Hacer'de onu takip etti ve "Bizi bu ıssız yerde mi bırakıyorsun?" dedi. İbrâhim (a.s) ona cevap vermedi. Sonunda Hacer "Bunu sana Allah mı emretti?" dedi. İbrâhim (a.s) "Evet" dedi. Hacer "O zaman Allah bizi zorda koymaz" deyip duruma razı oldu. İbrâhim (a.s) yürümeye devam edip Kedâ tepesine çıkınca, onları bıraktığı vâdiye baktı ve "Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evin Kâbe'nin yanında tarım yapılmayan bir vâdiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için böyle yaptım. İnsanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerinden rızıklandır, umulur ki şükrederler." dedi.¹¹¹

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Taberî'nin *Câmiu'l-beyân*, Bursevî'nin *Rûhu'l-beyân* isimli eserinde geçmektedir.¹¹²

Rivayetin isnadı şu şekildedir:¹¹³

"حَدَّثَنَا ابْنُ وَكَيْعٍ، قَالَ: ثَنَا أَبِي، عَنْ شَرِيكِ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ."

İbn Veki' (ö. 393/1003),¹¹⁴ Veki' (ö. 306/918),¹¹⁵ Şerîk b. Abdullâh (ö. 177/794),¹¹⁶ Atâ b. Sâib (ö.136/753),¹¹⁷ Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713),¹¹⁸ İbn Abbas (ö. 68/688).¹¹⁹

¹¹¹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/130.

¹¹² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 13/696; İsmâil Hakkı b. Mustafa Bursevî, *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-kur'an* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420/2000), 1/227.

¹¹³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 13/696.

¹¹⁴ Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 17/64.

¹¹⁵ Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 14/237.

¹¹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 12/462-475.

Rivayetin isnadında yer alan râviler güvenilir olmakla birlikte Mizzî, Şerîk b. Abdullâh'ın hafızasının bazı âlimler tarafından zayıf kabul edildiğini belirtmiştir. Senedde inkıta vardır. Rivâyet bu isnadla zayıftır.

(İbrâhîm-14/37)

"رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْنَدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ."

"Ey Rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını, senin kutsal evinin (Kâbe) yanında tarıma elverişli olmayan bir vâdiye yerleştirdim. Bunu yaptım ki rabbim, namazı kılsınlar! İnsanların gönüllerini onlara meylettir ve çeşitli ürünlerden onlara rızık ver ki şükretsinsinler!"¹²⁰

13. Hadis

"روي عن ابن عباس رضي الله عنه: أَنَّ الطائِفَ كَانَتْ مِنْ أَرْضِ فِلِسْطِينَ فَلَمَّا دَعَا إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ بِهَذِهِ الدَّعْوَةِ رَفَعَهَا اللَّهُ تَعَالَى فَوَضَعَهَا حَيْثُ وَضَعَهَا رِزْقًا لِلْحَرَمِ."

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre: "Tâif, Filistin toprağındandı. İbrâhim (a.s.) bu duâyı yapınca, Allah (c.c.) rızık olarak, Tâif'i Filistin'den kaldırıp Harem bölgesine yerleştirdi."¹²¹

Rivayet, hadis kaynaklarında bulunamamıştır. Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* isimli eserinde geçmektedir.¹²² Rivayetin senedi tespit edilememiştir.

14. Hadis

"وعن الزهري رضي الله عنه أنه تعالى: نقل قرية من قرى الشام فوضعها بالطائف لدعوة إبراهيم عليه السلام."

¹¹⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, 7/203-207.

¹¹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/256-267.

¹¹⁹ Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 3/419-420.

¹²⁰ İbrâhîm, 14/37.

¹²¹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/131.

¹²² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/562.

Zührî'den (ö. 124/742) rivayet edildiğine göre: “Allah (c.c.), İbrâhim’in (a.s.) duasından dolayı Şam beldelerinden birini Tâif’e taşıdı.”¹²³

Rivayet, hadis kaynaklarında bulunamamıştır. İbn Ebî Hâtim’in *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm* isimli eserinde geçmektedir.¹²⁴

Hadisin isnadı şöyledir:¹²⁵

"حَدَّثَنَا أَبِي ثنا عيسى بن مَرْحُومِ الْعَطَّارُ ثنا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَلِيٍّ بْنِ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرٍ وَهُوَ يَقُولُ: سَمِعْتُ الرَّهْرِيَّ "

Ebû Hatim (ö. 277/890)¹²⁶, Îsâ b. Merhûm el-Attâr (?), Yahya b. Süleym (?), Abdurrahman b. Ali b. Nâfi b. Cübeyr (?), İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742).¹²⁷

Ebû Hatim ve İbn Şihâb ez-Zührî'nin güvenilir râviler olduğu tespit edilmiştir.¹²⁸ Senedde yer alan diğer râviler hakkında araştırmada kullandığımız kaynaklarda değerlendirme bulunamamıştır.

(İbrâhîm-14/48)

"يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ."

“O gün yer, başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür, insanlar gücüne karşı durulamaz olan tek bir Allah’ın huzuruna çıkarlar.”¹²⁹

15. Hadis

"عن علي رضي الله عنه: تبدل أرضاً من فضة وسماواتٍ من ذهب."

Hiz. Ali'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre: “(O gün) yer, gümüşten bir yerle ve gökler de altından olan göklerle değiştirilecektir.”¹³⁰

¹²³ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/131.

¹²⁴ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/230.

¹²⁵ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/230.

¹²⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, 9/31-34.

¹²⁷ Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 5/326-350.

¹²⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, 9/31-34; Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 5/326-350.

¹²⁹ İbrâhîm, 14/48.

Rivayet, hadis kaynaklarında bulunamamıştır. Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Beyzâvî'nin *Envâru't-tenzîl* isimli eserinde geçmektedir.¹³¹ Rivayetin senedi araştırmada kullandığımız kaynaklarda tespit edilememiştir.

16. Hadis

"وعن ابن مسعود رضى الله عنه: تبدل الارض بأرض كالفضة بيضاء نقيه لم يسفك فيها دم و لم يعمل عليها خطية."

İbn Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre: "(O gün) arz, gümüş gibi beyaz ve üzerinde kan akıtılmamış ve günah işlenmemiş bir yerle değiştirilecektir."¹³²

Rivayet, Hâkim en-Nîsâbûrî'nin *el-Müstedrek*'inde geçmektedir. Taberî'nin *Câmiu'l-beyân* isimli eserinde geçmektedir.¹³³ Hâkim en-Nîsâbûrî rivâyetin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih olduğu kanaatindedir.¹³⁴

17. Hadis

"روى أبو هريرة رضى الله عنه أنه عليه الصلاة والسلام: قال تُبَدَّلُ الأَرْضُ غَيْرَ الأَرْضِ فتنبسط وتمدد الأديم العكاظي لا ترى فيها عوجا ولا أمّتا."

Ebû Hureyre'den (ö. 58/678) rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle söyledi: "O gün yer, başka bir yerle değiştirilecek, açılıp uzatılacak ve Ukaz tarafında eğri bir şey görünmeyecektir."

Rivâyet, araştırmada kullandığımız kaynaklarda bulunamamıştır.

18. Hadis

"عن النبي صلى الله عليه وسلم: مَنْ قرأ سورة إبراهيم أعطى من الأجر عشرَ حسناتٍ بعدد مَنْ عبدَ الأصنام ومن لم يعبدّه."

¹³⁰ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/137.

¹³¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/562; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/203.

¹³² Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/131.

¹³³ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 4/614 (No. 8699); Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 13/730.

¹³⁴ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 4/614 (No. 8699).

Hiz. Peygamber'den (s.a.v.) rivâyet edildiğine göre: “*Kim İbrâhim suresini okursa, putlara tapanların ve tapmayanların sayısı kadar ona on sevap verilir.*”¹³⁵

Hadisin isnadı şöyledir:¹³⁶

"أخبرنا أبو الحسين بن علي بن محمد بن الحسن المقرئ غير مرة قال: حدثنا أبو بكر أحمد بن إبراهيم وأبو الشيخ عبد الله بن محمد قالا: أخبرنا أبو إسحاق إبراهيم بن شريك، أحمد بن يونس اليربوعي عن سلام بن سليم المدائني، عن عمرو بن كثير عن يزيد بن أسلم عن أبيه عن أبي أمامة عن أبي بن كعب، قال: قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Beyzâvî'nin *Envâru't-tenzîl* isimli eserinde geçmektedir.¹³⁷ İbnü'l-Cevzî bu rivâyeti *el-Mevzûât* isimli eserinde zikretmiştir.¹³⁸

2.1.3. Hicr Sûresi

Eserin V. cildinde yer alan üçüncü sûre Hicr sûresidir. Müellif Hicr sûresinde on dört tane rivayete yer vermiştir.

(Hicr-15/2)

"رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ."

"Zaman olacak, inkâr edenler, keşke Müslüman olsaydık! diye hayıflanacaklar."¹³⁹

19. Hadis

"وروى: أبو موسى الأشعري رضي الله عنه أنه قال النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إذا كان يوم القيامة واجتمع أهل النار في النار ومعهم مَنْ شاء تعالى من أهل القبلة قال لهم الكفار أستم مسلمين قالوا بلى قالوا فما أغنى عنكم إسلامكم وقد صبرتم معنا إلى النار قالوا كانت لنا ذنوب فأخذنا بها فيغضب الله سبحانه لهم بفضل رحمته فيأمر بكل من كان من أهل القبلة في النار فيخرجون منها فحينئذ يودُّ الذين كفروا لو كانوا مسلمين."

¹³⁵ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/139.

¹³⁶ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 5/304.

¹³⁷ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 5/304; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/568; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/203.

¹³⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1/240.

¹³⁹ el-Hicr, 15/2.

Ebû Mûsâ el-Eşarî'den (ö. 42/662) rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Kıyâmet günü cehennem ehlinin tamamı cehennemde toplanacak ve aralarında kible ehlinden Allah'ın (c.c) dilediği bir kısım Müslümanlarda olacaktır. O zaman kâfirler, Müslümanlara şöyle diyecekler*” “Siz Müslüman değil miydiniz? Onlar da “Elbette Müslümandık” diyecekler. Kâfirler de “Müslümanlığınız size fayda vermedi ve siz de bizimle beraber cehenneme girdiniz” diyecekler. Müslümanlar da “Bizim günahlarımız olduğu için bu şekilde cezalandırıldık” diyecek. Allah kâfirlere gazap edip, Müslümanlara lütfu, rahmeti ile muâmele edip kible ehlinden cehennemde bulunan herkesin cehennemden çıkarılmasını emrecek ve Müslümanlar cehennemden çıkacaktır. O zaman kâfirler Müslüman olmayı temenni edeceklerdir.”¹⁴⁰

Rivayetin isnadı şu şekildedir:¹⁴¹

"حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ سَعِيدٍ بْنُ مَسْرُوقٍ الْكِنْدِيُّ، قَالَ: ثنا خَالِدُ بْنُ نَافِعٍ الْأَشْعَرِيُّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى."

Ali b. Saîd b. Mesrûk el-Kindî (?), Hâlid b. Nâfi' el-Eşarî (?), Said b. Ebî Bürde (ö. 140/757),¹⁴² Ebû Bürde (ö. 104/722),¹⁴³ Ebû Mûsâ el-Eşarî (ö. 42/662).¹⁴⁴

Said b. Ebî Bürde, Ebû Bürde ve Ebû Mûsâ el-Eşarî'nin güvenilir râviler olduğu tespit edilmiştir.¹⁴⁵ Senedde yer alan diğer râviler hakkında araştırmada kullanılan kaynaklarda değerlendirme bulunamamıştır.

Rivayet hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Taberî'nin *Câmiu'l-beyân*, Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân*, Begavî'nin *Meâlimü't-tenzîl* isimli eserinde geçmektedir.¹⁴⁶

¹⁴⁰ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/140.

¹⁴¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/8.

¹⁴² Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 6/251-252.

¹⁴³ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, 12/18-19.

¹⁴⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/344-345.

¹⁴⁵ Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 6/251-252; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, 12/18-19; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/344-345.

¹⁴⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/8; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 5/331; Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 3/50.

20. Hadis

"وروى: مجاهد عن ابن عباس رضي الله عنهما: أنه قال لا يزال الربُّ يرحم ويشفع إليه حتى يقول مَنْ كان من المسلمين فليَدْخُلْ الجنة فعند ذلك يتمنُّون الإسلام."

Mücâhid'in (ö. 103/721) İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre: "Kıyâmet günü Müslümanlara Allah (c.c.) katında şefa'at edilecek ve Allah (c.c.) "Rahmetim sebebi ile Müslüman olan herkes cennete girsın buyuracak." O zaman kâfirler Müslüman olmayı temenni edeceklerdir."¹⁴⁷

Rivayetin senedi:¹⁴⁸

"أَخْبَرَنَا أَبُو زَكَرِيَّا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَنْبَرِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ السَّلَامِ، ثنا إِسْحَاقُ، أَنبَأَ جَرِيرٌ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا."

Rivayet, Hâkim en-Nîsâbûrî'nin *el-Müstedrek* 'inde tespit edilmiştir.¹⁴⁹ Hâkim en-Nîsâbûrî hadisin isnadının sahih olduğu kanaatindedir.¹⁵⁰

(Hicr-15/17)

"وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ."

"Onu her kovulmuş şeytana karşı koruduk."¹⁵¹

21. Hadis

"عن ابن عباس: رضي الله عنه: أنهم كانوا لا يحبون عن السموات فلما وُلد عيسى عليه السلام مُنعوا من ثلاث سموات ولما ولد النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُنعوا من السموات كُلِّهَا."

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre: "Önceden şeytanlar, göklere yükselmekten men edilmiyorlardı. İsa (a.s.) doğunca üç tabakadan men edildiler. Hz. Peygamber (s.a.v.) doğunca da bütün tabakalardan men edildiler."¹⁵²

¹⁴⁷ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/140.

¹⁴⁸ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 2/384 (No. 3345).

¹⁴⁹ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 2/384 (No. 3345).

¹⁵⁰ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 2/384 (No. 3345).

¹⁵¹ el-Hicr, 15/17.

Rivayet, hadis kaynaklarında bulunamamıştır. Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Râzî'nin *Mefâtîhu'l-gayb*, Beyzâvî'nin *Envâru't-tenzîl* isimli eserinde geçmektedir.¹⁵³ Rivayetin senedi araştırmada kullandığımız kaynaklarda tespit edilememiştir.

(Hicr-15/37-38)

"قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْتَظَرِينَ إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ."

"Allah, "Bilinen bir vakte kadar mühlet verilmiş olanlardansın." buyurdu."¹⁵⁴

22. Hadis

"يُرْوَى: أَن بَيْنَ مَوْتِهِ وَبَعْثِهِ أَرْبَعِينَ سَنَةً مِنْ سِنِ الدُّنْيَا مِقْدَارَ مَا بَيْنَ النَّفْخَتَيْنِ."

Rivayet edildiğine göre: "Şeytan'ın ölmesi ve dirilmesi arasında, iki nefha (üfleme) arasındaki miktar gibi dünya yıllarından kırk yıl olacak."¹⁵⁵

Rivayet, araştırmada kullandığımız kaynaklarda bulunamamıştır.

23. Hadis

"ونقل عن الأحنف بن قيس رحمه الله تعالى: أنه قال قَدِمْتُ المدينةَ أريد أميرَ المؤمنينَ عُمرَ رضي الله تعالى عنه فإذا أنا بحلقة عظيمة وكعبُ الأخبارِ فيها يحدث وهو يقول: لما حضر آدم عليه السلام الوفاة قال: يا رب سيئمت بي عدوي إبليس إذا رأني ميتا وهو منتظر إلى يوم القيامة فأجيب أن يا آدم إنك سترد إلى الجنة ويؤخر اللعين إلى النظرة ليذوق ألم الموت بعدد الأولين والآخرين، ثم قال لملك الموت: صف لي كيف تديقه الموت؟ فلما وصفه قال:

يا رب حسبي فضج الناس وقالوا: يا أبا إسحاق كيف ذلك؟ فأبى وألحوا فقال: يقول الله سبحانه لملك الموت عقيب النفخة الأولى قد جعلت فيك قوة أهل السموات وأهل الأرضين السبع وإني اليوم ألبستك أثواب السخط والغضب كلها فابرز بغضبي وسطوتي على رجيمي إبليس فأذقه الموت واحمل عليه فيه مرارة الأولين والآخرين من الثقلين أضعافا مضاعفة وليكن معك من الزبانية سبعون ألفا قد امتلأوا غيظا وغضبا وليكن مع كل منهم سلسلة من سلاسل جهنم وغل من أغلالها وانزع روحه المتن بسبعين ألف كلاب من كلا ليبيها و نادما

¹⁵² Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/145.

¹⁵³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/574; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 19/130; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/208.

¹⁵⁴ el-Hicr 15, /37-38.

¹⁵⁵ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/150.

bu şekilde İblis'in yanına varır ve ona "Dur bakalım, seninle işim var ey Habîs! Ant olsun ki sana ölümü tattıracağım. Sen ne günler gördün. Ne nesiller saptırdın. İşte sana mühlet verilen tâyin edilen vakit şimdi bitiyor" der.

O zaman İblis doğuya kaçacak. Doğuda da Azrâil'i karşısında görecek. Sonra batıya kaçacak. Batıda da Azrâil'i karşısında görecek. Sonra denize dalacak. Deniz de İblis'i kabul etmeyip dışarı atacak. Sonra yeryüzünde durmadan kaçacak. Yeryüzünde de saklanacak bir yer bulamayacak. Sonra dünyanın ortasında Âdem'in (a.s.) mezarı yanında duracak. Sonra doğudan batıya, batıdan doğuya toprakla ovalanmaya başlayacak. Sonra Âdem'in (a.s.) dünyaya ilk indirildiği yere gelecek. Orada zebaniler, İblis'e zincirler takacak ve yeryüzü ateş cemresi gibi olacak. İblis Allah'ın (c.c.) dilediği zamana kadar azap çekecek. Âdem ve Havvâ'ya da gelin, düşmanınız olan iblisin ölümü nasıl tattığını görün denilecek. Âdem ve Havvâ bu şiddetli azabı görünce "Rabbimiz bize olan nimetini tamamladın" diyecekler."¹⁵⁶

Rivayet, hadis kaynaklarında bulunamamıştır. Bursevî'nin *Rûhu'l-beyân* isimli eserinde geçmektedir.¹⁵⁷ Rivayetin senedi tespit edilememiştir.

(Hicr-15/44)

"أَلَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ."

"Onun yedi kapısı vardır, her kapıdan girmek üzere de onlardan birer grup belirlenmiştir."¹⁵⁸

24. Hadis

"وعن ابن عباس رضى الله عنه: إن جهنم لمن ادعى الربوبية، ولظى لعبد النار، والحطمة لعبد الأصنام وسقر لليهود، والسعير للنصارى، والجحيم للصابئين، والهاوية للموحدين."

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre: "Cehennem (tabakası), ilahlık iddiasında bulunanlar içindir. Lazza (tabakası), ateşe tapanlar içindir. Hutâme (tabakası), puta tapanlar içindir. Sekar (tabakası), yahudiler içindir. Sair (tabakası),

¹⁵⁶ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/150.

¹⁵⁷ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 4/466.

¹⁵⁸ el-Hicr, 15/44.

hristiyanlar içindir. Cahîm (tabakası), Sâbiiler içindir. Hâviye (tabakası), tevhid ehli olan günahkarlar içindir.”¹⁵⁹

Cehennem hakkında nakledilen bu rivâyet, hadis kaynaklarında bulunamamıştır. Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* isimli eserinde geçmektedir.¹⁶⁰ Rivayetin senedi tespit edilememiştir.

(Hicr-15/47)

"وَنَزَّ عَنَّا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ."

“Onların gönüllerini düşmanlık duygularından temizledik; artık bir kardeşler topluluğu olarak sedirler üzerinde karşı karşıya oturacaklar.”¹⁶¹

25. Hadis

"وعن مجاهد: تدور بهم الأسرّة حيثما داروا فهم متقابلون في جميع أحوالهم."

Mücâhid'den rivayet edildiğine göre: “(Cennet ehli), Nereye dönseler, tahtları da birlikte dönecektir. Bu şekilde onlar her zaman karşılıklı olacaklardır”.¹⁶²

Rivayet, hadis kaynaklarında bulunamamıştır. Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* isimli eserinde geçmektedir.¹⁶³ Rivayetin senedi tespit edilememiştir.

(Hicr-15/51)

"وَنَبَّيْنَاهُمْ عَنْ ضَيْفٍ إِيرَاهِيمَ."

“Onlara İbrâhim'in konuklarından da haber ver.”¹⁶⁴

26. Hadis

"عن ابن عباس رضي الله تعالى عنه: أنهم جبريلٌ عليه الصلاة والسلام وملكان معه."

¹⁵⁹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/151.

¹⁶⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/579.

¹⁶¹ el-Hicr, 15/47.

¹⁶² Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/151.

¹⁶³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/580.

¹⁶⁴ el-Hicr, 15/51.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre: "İbrâhim'in (a.s) konukları Cebrâil ve onunla beraber iki melek idi."¹⁶⁵

Rivayet, araştırmada kullandığımız hadis kaynaklarında bulunamamıştır. Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* isimli eserinde geçmektedir.¹⁶⁶

(Hicr-15/79)

"فَأَنْتَقَمْنَا مِنْهُمُ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ."

"Biz onların da cezasını verdik. Bu iki şehir açıkça bilinen bir yol üzeredir."¹⁶⁷

27. Hadis

"روي: إن الله سلط عليهم الحرَّ سبعة أيام ثم بعث سحابة فالتجنوا إليها يلتمسون الرِّوْحَ فبعث الله تعالى عليهم منها ناراً فأحرقتهم فهو عذاب يوم الظلة."

Rivayet edildiğine göre: "Allah (c.c.) yedi gün süreyle onlara şiddetli bir sıcak musallat etti. Sonra onlara bir bulut gönderdi. Onlar da rahatlarız diye düşünerek gönderilen bulutun altına sığındılar. O sırada Allah (c.c.) buluttan onların üzerine ateş yağdırdı ve ateş hepsini yaktı. İşte gölge günü azabı budur."¹⁶⁸

Rivayet, hadis kaynaklarında bulunamamıştır. İbn Ebî Hâtim'in *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Taberî'nin *Câmiu'l-beyân*, *Begavî*'nin *Meâlimü't-tenzîl* isimli eserinde geçmektedir.¹⁶⁹

Rivayetin isnadı şu şekildedir:¹⁷⁰

"حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَيْسَى، ثنا سَلْمَةُ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ."

¹⁶⁵ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/152.

¹⁶⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/409.

¹⁶⁷ el-Hicr, 15/79.

¹⁶⁸ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/155.

¹⁶⁹ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 6/2079; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/78; *Begavî*, *Meâlimü't-tenzîl*, 3/63.

¹⁷⁰ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 6/2079.

Ali b. Hüseyin (ö. 94/712),¹⁷¹ Muhammed b. İsa (ö. 279/892),¹⁷² Seleme (ö. 223/836),¹⁷³ Muhammed b. İshâk (ö. 151/768).¹⁷⁴

Rivayetin isnadında yer alan râvilerin muteber olduğu tespit edilmiştir. Senedde inkıta vardır. Rivâyet bu isnadla zayıftır.

(Hicr-15/82)

"وَكَاثُوا يَنْحُتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا آمِنِينَ."

"Onlar güvende olmak üzere dağları oyarak barınaklar yaparlardı."¹⁷⁵

28. Hadis

"عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ: أَنَّهُ قَالَ مَرَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْجَبْرِ فَقَالَ لَا تَدْخُلُوا مَسَاكِنَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ إِلَّا أَنْ تَكُونُوا بَاكِينَ حَذَارًا أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ هَؤُلَاءِ ثُمَّ زَجَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ راحلته فأسرع حتى خلفها."

Câbir'den (ö. 78/697) rivayet edildiğine göre: "Biz Hz. Peygamber'le (s.a.v.) beraber Hicr'den geçtik. Hicr'den geçerken bize; "Kendilerine zulmedenlerin meskenlerine girmeyiniz; ancak bunlara isâbet eden azabın size de isâbet etmesinden çekindiğiniz için ağlayarak meskenlerine girmeniz müstesna." dedi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) binitini hızla sürüp oradan uzaklaştı."¹⁷⁶

Hadis benzer lafızlarla *Sahih-i Buhârî* ve *Sahih-i Müslim*'de geçmektedir.¹⁷⁷ Hadis sahih ve müttfekun aleyhdir.

(Hicr-15/88)

"لَا تَمْدَنَّ عَيْنَيْكَ إِلَى مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَحْرَنْ عَلَيْهِمْ وَاحْفَظْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ."

¹⁷¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5/211-222.

¹⁷² Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 13/270-277.

¹⁷³ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 29/21-27.

¹⁷⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 14/405-429.

¹⁷⁵ el-Hicr, 15/82.

¹⁷⁶ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/156.

¹⁷⁷ Buhârî, "Meğâzî" 82 (No. 4419); Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'us-sahih*, thk. Muhammed Fuâd Abdül Bâkî (Beirut: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1412/1991), "Züh'd" 1 (No. 2980)

“Sakin ola ki onlardan bazılarına verdiğimiz geçici dünya nimetine göz dikmeyesin! Onlardan dolayı üzülme, müminlere karşı da alçak gönüllü ol.”¹⁷⁸

29. Hadis

"وفي حديث أبي بكر رضي الله تعالى عنه: مَنْ أوتيَ القرآنَ فرأى أن أحداً أوتيَ أفضلَ مما أوتيَ فقد صَغَرَ عظيماً وعَظَمَ صغيراً."

Ebû Bekir'in (ö. 13/634) naklettiği hadiste şöyle buyurulmuştur: “Bir kimseye Kur’an verilirken kendisine Kur’an verilen kişi, başkasına verileni kendisine verileden üstün görürse, çok büyük bir nimeti hafife almış ve küçük bir nimeti de çok büyütmiş olur.”¹⁷⁹

Rivayet, Beyhâkî'nin *Şuabü'l-îmân* isimli hadis kaynağında, Taberî'nin *Câmiu'l-beyân*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Râzî'nin *Mefâtihu'l-gayb*, Beyzâvî'nin *Envâru't-tenzîl*, Neseî'nin *Medârikü't-tenzîl* isimli tefsir kaynaklarında geçmektedir.¹⁸⁰

Hadisin isnadı şöyledir:¹⁸¹

"أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا مُحَرَّرُ أَبُو رَجَاءِ الشَّامِيُّ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو."

Muhakkik Abdülalî Abdülhamit, hadisin isnadında yer alan râvilerin sika olduğunu belirtmiştir.¹⁸²

¹⁷⁸ el-Hicr, 15/88.

¹⁷⁹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/157.

¹⁸⁰ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *eş-Şuabü'l-îmân*, thk. Abdül Alî Abdülhamit (Beirut: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 4/177 (No. 2352); Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/78; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/588. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/161.; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/217.; Ebü'l Berekât Hâfizüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâ'iku't-te'vil* (Beirut: Dâru'l-Kelimü't-Tayyib, 1419/1998), 2/199.

¹⁸¹ Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, 4/177.

¹⁸² Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, 4/177.

30. Hadis

"وروي: أنه واقف من بصرى وأذرعات سبع قوافل ليهود بني قريظة والنضير فيها أنواع البز والطيب والجواهر وسائر الأمتعة فقال المسلمون لو كانت هذه الأموال لنا لتقوينها بها وأنفقناها في سبيل الله فقيل لهم قد أُعطيتم سبع آيات وهي خير من هذه القوافل السبع."

Rivayet edildiğine göre: "Kurayza ve Nadiroğulları yahudilerine ait yedi kabile, Busra ve Ezriat'tan geldi. Yedi kafilede muhtelif kumaşlar, güzel kokular, mücevherler ve farklı mallar vardı. Bu kafileleri gören Müslümanlar "Bu mallara biz sahip olsaydık, çok güçlenirdik ve Allah yolunda da harcardık." dediler. Bunun üzerine de size öyle yedi âyet verildi ki onlar, bu yedi kafileden daha hayırlıdır, denilmiştir."¹⁸³

Rivayet, araştırmada kullandığımız hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Râzî'nin *Mefâtihu'l-gayb*, Beyzâvî'nin *Envâru't-tenzîl* isimli eserinde geçmektedir.¹⁸⁴ Rivayetın senedi araştırmada kullandığımız kaynaklarda bulunamamıştır.

(Hicr-15/98)

"فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ."

"Sen Rabbini hamd ile tesbih et, secde edenlerden ol."¹⁸⁵

31. Hadis

"وعنه عليه الصلاة والسلام: أنه كان إذا حزبه أم، فرع إلى الصلاة."

Rivayet edildiğine göre: "Hz. Peygamber (s.a.v.) önemli bir iş olduğu zaman hemen namaza koşardı."¹⁸⁶

¹⁸³ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/158.

¹⁸⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/589; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/161; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/217.

¹⁸⁵ el-Hicr, 15/98.

¹⁸⁶ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/160.

Hadis, Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde şu şekilde geçmektedir:¹⁸⁷

"حدثنا محمد بن عيسى، حدثنا يحيى بن زكريا، عن عكرمة بن عمار، عن محمد بن عبد الله الدؤلي، عن عبد العزيز، ابن أخي حذيفة، عن حذيفة، قال: كان النبي صلى الله عليه وسلم إذا حزبه أمر، صلى."

Huzeyfe'den (ö. 12/263) nakledildiğine göre: "Hz. Peygamber (s.a.v.) önemli bir iş olduğu zaman namaz kılarıdı."

Muhakkik Şuayb el-Arnaut hadisin isnadının zayıf olduğu kanaatindedir.¹⁸⁸

32. Hadis

"عن رسول الله صلى الله عليه وسلم مَنْ قرأ سورة الحجر كان له من الأجر عشر حسن بعدد المهاجرين والأنصار والمستهزئين بمحمد صلى الله عليه وسلم."

Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edildiğine göre: "Bir kimse Hicr sûresini okursa, muhâcirin, ensârın ve Muhammed'le (s.a.v.) alay edenlerin adedince, her biri için on sevap vardır."¹⁸⁹

Rivayetin isnadı şu şekildedir:¹⁹⁰

"يحيى بن سعيد القطان حدثنا أبو الخليل عن علي ابن زيد عن زر بن حبيش عن أبي بن كعب قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم."

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Beyzâvî'nin *Envâru't-tenzîl* isimli eserinde geçmektedir.¹⁹¹ İbnü'l-Cevzî bu rivayeti *el-Mevzûât* isimli eserinde zikretmiştir.¹⁹²

¹⁸⁷ Ebû Dâvud Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi, *Sünen-i ebî dâvud*, thk. Şuayb el-Arnaut (Beyrut: Dâru'l- Risâleti'l-İlmiyye, 1430/2009), "Kıyâmü'l-leyl", 310 (No. 1319).

¹⁸⁸ Ebû Dâvud, "Kıyâmü'l-leyl" 310 (No. 1319).

¹⁸⁹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/160.

¹⁹⁰ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 5/330.

¹⁹¹ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 5/330; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/592; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/218.

¹⁹² İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1/240.

2.1.4. Nahl Sûresi

Eserin V. cildinde yer alan dördüncü sûre Nahl sûresidir. Müellif Nahl sûresinde on beş tane rivayete yer vermiştir.

(Nahl-16/1)

"أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ."

*"Allah'ın emri yerine gelecektir; artık onun bir an önce gelmesini isteyip durmayın. Allah, onların koştuıkları ortaklardan uzaktır ve yücedir."*¹⁹³

33. Hadis

"روى: أنه لما نزلت اقتربت الساعة قال الكفار فيما بينهم إن هذا يزعم أن القيامة قد قربت، فأمسكوا عن بعض ما تعملون حتى ننظر ما هو كائن، فلما تأخرت قالوا:

ما نرى شيئاً، فنزلت اقترَبَ لِلنَّاسِ جَسَابُهُمْ فَأَشْفَقُوا وَاَنْتَظَرُوا قَرِيبَهَا، فلما امتدت الأيام قالوا: يا محمد، ما نرى شيئاً مما تخوفنا به، فنزلت أتى أمر الله فوثب رسول الله صلى الله عليه وسلم ورفع الناس رؤوسهم، فنزلت فلا تستعجلوه فاطمأنوا!"

Rivayet edildiğine göre: "Kıyâmet yaklaştı âyeti indiği zaman, kâfirler kendi aralarında şöyle dediler; "Bu adam kıyâmetin yaklaştığını söylüyor. Şimdilik bazı işlerinizi yapmayı bırakın da bakalım ne olacak. Sonra kıyâmetin kopması gecikince, biz bir şey görmüyoruz." dediler. Bunun üzerine (İnsanların hesâba çekilecekleri gün yaklaştı.) âyeti nâzil oldu. Bu âyetin nâzil olması üzerine kâfirler tedirgin olup kıyâmetin yaklaşmasını beklediler. Aradan uzun bir müddet geçince şöyle dediler:

"Ey Muhammed bizi korkuttuğun şeyi göremiyoruz." Bunun üzerine de Allah'ın (c.c.) emri gelmiştir. âyeti nâzil oldu. Âyet nâzil olduğu zaman Hz. Peygamber (s.a.v.) ayağa sıçradı. İnsanlar da başlarını kaldırdılar. Sonra "Onu istemekte acele etmeyin" âyeti nâzil oldu ve insanlar rahatladılar."¹⁹⁴

¹⁹³ en-Nahl, 16/1.

¹⁹⁴ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/160.

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Râzî'nin *Mefâtîhu'l-gayb*, Begavî'nin *Meâlimü't-tenzîl* isimli eserinde geçmektedir. ¹⁹⁵ Rivayetın senedi araştırmada kullandığımız kaynaklarda bulunamamıştır.

(Nahl-16/4)

"خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ."

"Allah insanı bir damla sudan yarattı; fakat görürsün ki o, yaratıcısına apaçık bir muhalif olup çıkmıştır."¹⁹⁶

34. Hadis

"روى: أن أبي بن خلف الجُمحي أتى النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بعظم رميم فقال يا محمدا أترى الله تعالى يحيي هذا بعدما قد رمّ."

Rivayet edildiğine göre: Übey b. Halef el-Cümeî, elinde çürümüş bir kemikle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanına gelip şöyle söyledi; "Ey Muhammed! Bu kemikler çürüdükten sonra mı Allah'ın (c.c.) buna hayat vereceğini söylüyorsun?"¹⁹⁷

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Begavî'nin *Meâlimü't-tenzîl* isimli tefsirinde geçmektedir.¹⁹⁸ Rivayetın senedi bulunamamıştır.

(Nahl-16/8)

"وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ."

"Binmeniz ve ziynet edinmeniz için atları, katırları, eşekleri de yarattı. O, sizin bilmediğiniz başka şeyler de yaratır."¹⁹⁹

¹⁹⁵ Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 3/70; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/592; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 19/168.

¹⁹⁶ en-Nahl, 16/4.

¹⁹⁷ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/162.

¹⁹⁸ Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 3/75.

¹⁹⁹ en-Nahl, 16/8.

35. Hadis

"بقوله صلى الله عليه وسلم حكاية عن الله تعالى: أعددت لعبادي الصالحين ما لا عين رأت ولا أذن سمعت ولا خطر على قلب بشر."

Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: "Ben, sâlih kullarım için gözlerin görmediği, kulakların duymadığı ve hiçbir insan kalbinin düşünemediği nimetler hazırladım."²⁰⁰

Hadis, *Sahîh-i Buhâri* ve *Sahîh-i Müslim*'de aşağıdaki şekilde Tirmizî, İbn Mâce ve Dârimî'nin *Sünen* 'lerinde benzer lafızlarla geçmektedir.²⁰¹

"حدثنا علي بن عبد الله، حدثنا سفيان، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة رضي الله عنه، عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: " قال الله تبارك وتعالى: أعددت لعبادي الصالحين، ما لا عين رأت، ولا أذن سمعت، ولا خطر على قلب بشر."

Ebû Hureyre'nin Hz. Peygamber'den (s.a.v.) naklettiğine göre Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: "Ben, sâlih kullarım için gözlerin görmediği, kulakların duymadığı ve hiçbir insan kalbinin düşünemediği nimetler hazırladım."

Hadis sahih ve müttefekun aleyhdır.²⁰²

36. Hadis

"عن ابن عباس رضي الله عنه: أن عن يمين العرش نهراً من نور مثل السموات السبع والأرضين السبع والبحار السبعة يدخل فيه جبريل عليه السلام كل سحر فيغسل فيزداد نوراً إلى نور وجمالاً إلى جمال وعظماً إلى عظم ثم ينتفض فيخلق الله تعالى من كل قطرة تقع من ريشه كذا وكذا ألف ملك فيدخل منهم كل يوم سبعون ألف ملك البيت المعمور وسبعون ألف ملك الكعبة لا يعودون إليه إلى يوم القيامة."

İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre: "Arşın sağında yedi gök, yedi yer ve yedi deniz büyüklüğünde nurdan bir ırmak vardır. Cebrâil (a.s.) seher vakti olduğu

²⁰⁰ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/163.

²⁰¹ Buhârî, "Bidi'l-halk", 8 (No. 3244); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvut ve diğerleri (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1417/1997), "Zühd", 39 (No. 4328); Müslim, "Cennet", 51 (No. 2824).

Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 33 (No. 3197); Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Beyrut: Dâru'l-Muğnî, 142/2000), "Rikâk", 105 (No. 2870).

²⁰² İbn Mâce, "Zühd", 39 (No. 4328).

zaman bu ırmağa girip yıkanır. Bu şekilde nuruna nur, cemâline cemal ve azametine azamet katar. Sonra silkelenir. Allah, onun elbisesinin tüylerinden saçılan her bir damladan bin melek yaratır. Her gün bu meleklerden yetmiş bin melek Beytü'l Ma'mûr'a, yetmiş bin melekte Kâbe'ye girer. Giren melekler kıyâmete kadar geri dönmez.”²⁰³

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Râzî'nin *Mefâtihu'l-gayb*, Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân*, Kurtubî'nin *Ahkâmü'l-Kur'ân* isimli eserinde geçmektedir.²⁰⁴

Hadisin isnadı şöyledir:²⁰⁵

" روى الشَّعْبِيُّ وَالضَّحَّاكُ وَسَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ."

Ebû Amr eş-Şa'bi (ö. 104/722),²⁰⁶ Dahhâk (ö. 105/723),²⁰⁷ Said b. Cübeyr (ö. 94/713),²⁰⁸ İbn Abbâs (ö. 68/687).²⁰⁹

Rivayetin isnadında yer alan ravilerin muteber olduğu tespit edilmiştir. Rivayet bu senetle sahihtir.

(Nahl-16/30)

" وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ."

“Allah’a karşı gelmekten sakınanlara, “Rabbiniz ne indirdi?” diye sorulur. Onlar; “Hayır indirdi.” derler. Bu dünyada iyi işleri en güzel biçimde yapanlara güzellik vardır. Âhiret yurdu ise daha hayırlıdır, Allah’a karşı gelmekten sakınanların yurdu ne güzeldir.”²¹⁰

²⁰³ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/163.

²⁰⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/178; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6/9; Kurtubî, *Ahkâmü'l-kur'ân*, 19/186.

²⁰⁵ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6/9.

²⁰⁶ Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 4/294-319.

²⁰⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, 4/453-454.

²⁰⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 10/358-376.

²⁰⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/365-372.

²¹⁰ en-Nahl, 16/30.

37. Hadis

"رُوي: أن أحياء العرب كانوا يبعثون أيام الموسم من يأتيهم بخبر النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فإذا جاء الوافد كَفَّه المقتسمون وأمره بالانصراف وقالوا إن لم تلهه كان خيراً لك فيقول أنا شر وافد إن رجعت إلى قومي دون أن أستطلع أمرَ محمد وأراه فيلقى أصحاب النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورضي عنهم فيخبرونه بحقيقة الحال فهم الذين قالوا خيراً."

Rivayet olunduğuna göre: "Arap kabileleri, Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında bilgi almak için hac zamanında adamlarını gönderiyordu. Kabileler adına gelen adamlar Mekke'nin girişine geldiklerinde, müşrikler onları engelleyip, "Onu hiç görmeden dönmeniz sizin için daha hayırlı olur" dedi. Onlar da "Eğer biz Muhammed'i (s.a.v.) görmeden kavmimize dönersek en kötü kişiler oluruz." dediler ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashâbıyla görüştüler. Ashâb onlara gerçekleri anlattı. Onlar; "İşte hayırlı olan budur." dedi."²¹¹

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* isimli eserinde geçmektedir.²¹² Rivâyetin senedi bulunamamıştır.

(Nahl-16/41)

"وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَآجِرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ."

"Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda göç edenleri muhakkak ki biz bu dünyada güzel bir şekilde yerleştireceğiz; âhiret ecri ise elbette daha büyük olacaktır. Keşke bilseler!"²¹³

38. Hadis

"نُقلَ عن ابن عباس رضي الله عنهما: من أنها نزلت في صهيب وبلال وعمار وخباب وعائس وجُبَيْر وأبي جندل بن سهيل أخذهم المشركون فجعلوا يعذبونهم ليردوهم عن الإسلام فأما صهيبُ فقال لهم أنا رجل كبير إن كنت معكم لم أنفعكم وإن كنت عليكم لم أضركم فافتدى منهم بماله وهاجر فلما رآه أبو بكر رضي الله عنه قال ربح البيع يا صهيب وقال عمر رضي الله عنه نعم العبدُ صهيبُ لو لم يخفِ الله لم يعصِه."

²¹¹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/172.

²¹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/603.

²¹³ en-Nahl, 16/41.

İbn Abbas'tan nakledildiğine göre: “(Nahl sûresinin kırk birinci âyeti) Suheyb, Bilâl, Ammâr, Habbâb, Âyis, Cübeyr ve Ebû Cendel b. Süheyl (r.a.) isimli sahâbiler hakkında inmiştir. Müşrikler, bu sahâbileri yakalayıp onları İslâm dininden döndürmek için işkence yapmışlardır. Suheyb (r.a.) müşriklere; “Ben yaşlı biriyim. Sizin yanınızda olsam size bir faydam olmaz. Karşınızda olsam da bir zararım olmaz” diyerek onları ikna etmiş ve malından fidye vererek Medine'ye hicret etmiştir. Hz. Ebû Bekir (r.a.), onu görünce “Ey Suheyb, alışverişin çok kârlı oldu” demiştir. Hz. Ömer'de (r.a.), “Suheyb ne güzel kuldur. Allah'tan (c.c.) korkmasa da Allah' a (c.c.) isyan etmez demiştir.”²¹⁴

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Râzî'nin *Mefâtihu'l-gayb* isimli eserinde geçmektedir.²¹⁵ Rivayetin senedi araştırmada kullandığımız kaynaklarda bulunamamıştır.

(Nahl-16/69)

"ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ."

“Sonra her türlü besleyici ürünlerden ye; Rabbinin koyduğu kanunlara boyun eğerek çizdiği yollardan git. Onların karınlarından, farklı renklerde bir şerbet çıkar ki onda insanlara şifa vardır. İşte bunda da düşünen bir topluluk için açık delil bulunmaktadır.”²¹⁶

39. Hadis

"وعن قتادة: أن رجلاً جاء إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال إن أخي يشككي بطنه فقال صلى الله عليه وسلم اسقيه العسل فذهب ثم رجع فقال قد سقيته فما نفع فقال اذهب فاسقه عسلاً فقد صدق الله وكذب بطن أخيك فسقاه فبرئ."

Katâde b. Diâme'den (ö. 117/735) nakledildiğine göre: Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek, “Benim kardeşim karnından şikâyet ediyor.” dedi. Hz.

²¹⁴ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/183.

²¹⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/603; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 20/209.

²¹⁶ en-Nahl, 16/69.

Peygamber (s.a.v.) ona bal içirmesini söyledi. Adam gitti ve sonra yine geldi. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) balın faydası olmadığını söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.); *"Haydi git ve ona bal içir. Allah (c.c.) doğruyu söylemektedir. Senin kardeşinin karnı yalan söylemektedir."* dedi. Adam gitti ve yine kardeşine bal içirdi. Kardeşi şifa buldu.²¹⁷

Hadis, *Sahîh-i Buhâri*'de ve Nesâî'nin *Sünen*'inde geçmektedir.²¹⁸ Muhakkik Şuayb el-Arnâvut hadisin isnadının sahih olduğunu tespit etmiştir.²¹⁹

(Nahl-16/71)

"وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِي رِزْقِهِمْ عَلَى مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ أَفَبِعِمَّةِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ."

*"Allah kiminize, kiminizden daha fazla rızık verdi. Kendilerine fazla rızık verilenler rızıklarını ellerinin altındakilerle paylaşıp da onları bu hususta kendileri ile eşit hale getirmeye yanaşmıyorlar. Onlar Allah'ın nimetini inkâr etmiş olmuyor mu?"*²²⁰

40. Hadis

"عن أبي ذر رضي الله عنه: أنه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول إنما هم إخوانكم فاكسؤهم مما تلبسون وأطعموهم مما تطعمون فما روي عبده بعد ذلك إلا ورداؤه رداؤه وإزاره إزاره من غير تفاوت."

Ebû Zer'den (ö. 32/653) nakledildiğine göre: "Hz. Peygamber (s.a.v.); *"Köleler sizin kardeşinizdir. Öyleyse giydiğinizden onlara giydirin. Yediğinizden onlara yedirin."* buyurmuştur. Bu sözü duyduktan sonra, kölesine kendisinin giydiği kıyafetlerden, gömleklerden giydirdiği görülmüştür.²²¹

Bu hadis İbn Mâce'nin *Sünen*'inde şu şekilde geçmektedir:

²¹⁷ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/175.

²¹⁸ Buhârî, "Tıb", 7 (No. 5684); Nesâî, "Velîmeh", 6 (No. 6672).

²¹⁹ Nesâî, "Velîmeh", 6 (No. 6672).

²²⁰ en-Nahl, 16/71.

²²¹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/184.

"حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة قال: حدثنا وكيع قال: حدثنا الأعمش، عن المعرور بن سويد، عن أبي ذر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إخوانكم جعلهم الله تحت أيديكم، فأطعموهم مما تأكلون، وألبسوهم مما تلبسون، ولا تكلفوهم ما يغلِبهم، فإن كلفتموهم فأعينوهم."

Ebû Zer'den (r.a.) nakledildiğine göre: Hz. Peygamber (s.a.v.); *"Elinizin altında olan köleleri Allah(c.c.) sizin kardeşiniz kıldı. Yediğinizden onlara yedirin. Giydiğinizden onlara giydirin. Onlara yapamayacakları sorumluluklar yüklemeyin. Eğer sorumluluk verirsiniz onlara yardım edin."*²²²

Muhakkik Şuayb el-Arnaut rivayetin sahih olduğunu tespit etmiştir.²²³

(Nahl-16/89)

"وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَى هَؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ."

*"O gün her ümmetin içinden kendileri hakkında birer tanık çıkaracağız; seni de bu kimseler hakkında tanık yapacağız. Bu kitabı sana her konuda açıklama getiren bir rehber, bir hidayet ve rahmet kaynağı, Allah'a gönülden bağlananlar için bir müjde olarak indirdik"*²²⁴

41. Hadis

"قال أصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم."

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Benim Ashâbım yıldızlar gibidir; hangisine uyarsanız, hidâyete erişirsiniz."*²²⁵

Rivayet, Beyhakî'nin *el-Medhal* isimli eserinde tespit edilmiştir. Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Râzî'nin *Mefâtihu'l-gayb*, Nesevî'nin *Medârikü't-tenzil* isimli eserinde geçmektedir.²²⁶

²²² İbn Mâce, "Edeb", 10 (No. 3690).

²²³ İbn Mâce, "Edeb", 10 (No. 3690).

²²⁴ en-Nahl, 16/89.

²²⁵ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/189.

Muhakkik Muhammed Ziyâürrahmân el-A'zamî rivayetinin zayıf olduğu kanaatindedir.²²⁷

(Nahl-16/90)

"إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ."

"Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza almanız diye böyle öğüt veriyor."²²⁸

42. Hadis

"نُقِلَ عن ابن عباس رضي الله عنه: أَنَّ الْعَدْلَ هُوَ التَّوْحِيدُ."

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre: "Adâlet, tevhidin kendisidir."²²⁹

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Râzî'nin *Mefâtîhu'l-gayb* isimli eserinde geçmektedir.²³⁰ Rivayetinin senedi araştırmada kullandığımız kaynaklarda bulunamamıştır.

43. Hadis

"قوله عليه الصلاة والسلام: الإحسان أن تعبد الله كأنك تراه فإن لم تكن تراه فإنه يراك."

Hız. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "İhsan, Allah'ı (c.c.) görüyorsunuzcasına ibadet etmendir. Zira sen onu göremiyorsan, şüphesiz o, seni görmektedir."²³¹

²²⁶ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *el-Medhal ilâ kitâbi's-sünen*, thk. Muhammed Ziyâürrahmân el-A'zamî (Kuveyt: Dâru'l Hulefâ, 1405/1985), 1/162; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/628; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 25/150; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 2/229.

²²⁷ Beyhakî, *el-Medhal*, 1/162.

²²⁸ en-Nahl, 16/90.

²²⁹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/190.

²³⁰ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 25/150.

²³¹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/190.

Hadis, Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde, Tirmizî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde ve Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ* adlı eserinde geçmektedir.²³² Hadis sahih ve müttefekun aleyhdir.²³³

(Nahl-16/98)

"فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ."

"*Kur'an okuyacağın zaman kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.*"²³⁴

44. Hadis

"وعن ابن مسعود رضي الله عنه: قرأتُ على رسولِ الله صَلَّى اللهُ عليه وسلم فقلتُ أعوذُ بالسميعِ العليمِ من الشيطانِ الرجيمِ فقال صلى اللهُ عليه وسلم قل أعوذُ باللهِ من الشيطانِ الرجيمِ هكذا أقرأنيهِ جبريلُ عليه السلام عن القلمِ عن اللوحِ

المحفوظ."

İbn Mesûd'dan nakledildiğine göre: "Ben Hz. Peygamberin (s.a.v.) huzurunda Kur'an okurken "Eûzü billâhissemi'il alîmi mineşşeytânirracîm, kovulmuş şeytandan her şeyi işitene ve bilene sığınırım," dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) deki; "Eûzü billâhi mineşşeytânirracîm, kovulmuş şeytandan Allah'a (c.c.) sığınırım. Cebrâil kalemden levh-i mahfuzdan bana böyle okuttu."²³⁵

Hadis, Buhârî'nin *Edebü'l-müfred*'inde şu şekilde geçmektedir:²³⁶

"حدثنا علي بن عبد الله قال: حدثنا أبو أسامة قال: سمعت الأعمش يقول: حدثنا عدي بن ثابت، عن سليمان بن صرد قال: استب رجلان عند النبي صلى اللهُ عليه وسلم، فجعل أحدهما يغضب، ويحمر وجهه، فنظر إليه النبي صلى اللهُ عليه وسلم فقال: "إني لأعلم كلمة لو قالها لذهب هذا عنه: أعوذُ باللهِ من الشيطانِ الرجيمِ"، فقام رجل إلى ذاك الرجل فقال: تدري ما قال؟ قال: "قل: أعوذُ باللهِ من الشيطانِ الرجيمِ"، فقال الرجل: أمجنونا تراني؟"

²³² Buhârî, "İmân", 36 (No. 50); Müslim, "İmân", 1 (No. 2); Tirmizî, "İmân", 4 (No. 2610); İbn Mâce, "İmân", 10 (No. 3690); Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdül Kâdir (Beirut: Dâru'l-Kütüb-il-İlmiyye, 1424/2003), 10/342.

²³³ Buhârî, "İmân", 36 (No. 50); Müslim, "İmân", 1 (No. 2).

²³⁴ en-Nahl, 16/98.

²³⁵ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/192.

²³⁶ Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 641/1319.

Süleymân b. Surad'dan (ö. 65/685) nakledildiğine göre: “İki adam Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yanında tartıştı. Onlardan biri sinirlendi ve yüzü kızardı.” Hz. Peygamber (s.a.v.) ona baktı ve şöyle dedi, “*Ben bir kelime biliyorum ki şâyet onu söylersen bu sinirin senden gider. Kovulmuş şeytândan Allah’a (c.c.) sığınırım.*” Bir adam kalkarak söylenen şeyi biliyorsun deyince adam; “Beni deli olarak mı görüyorsun” dedi.

Muhakkik Elbânî hadisin sahih olduğunu tespit etmiştir.²³⁷

(Nahl-16/106)

"مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ عَذَابٌ مِنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ."

*“Kim iman ettikten sonra Allah’ı inkâra saparsa, kalbi imanla dolu olduğu halde baskı altında kalanın durumu müstesna olmak üzere, kim kalbini inkâra açarsa işte Allah’ın gazabı bunlaradır; bunlar için çok büyük bir azap vardır.”*²³⁸

45. Hadis

"روى: أن قريشا أكرهوا عمارا وأبويه ياسرا وسمية على الارتداد فأباه أبواه فربطوا سمية بين بعيرين ووجئت بحرية في قبلها وقالوا إنما أسلمت من أجل الرجال فقتلوا وقاتلوا ياسرا وهما أول قتيلين في الإسلام وأما عمار فأعطاهم بلسانه ما أكرهوا عليه فقيل يا رسول الله إنَّ عمارا كفر فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم كلا إن عمارا مليء إيمانا من قرنه إلى قدمه واختلط الإيمان بلحمه ودمه فأتى عمار رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يبكي فجعل رسول الله صلى الله عليه وسلم يمسح عينيه وقال مالك إن عادوا لك فعد لهم بما قلت."

Rivayet edildiğine göre: “Kureyşliler, Ammâr’ı annesi Sümeyye’yi ve babası Yâsir’i İslâm dininden döndürmek için zorladılar. Yâsir ve Sümeyye dediklerini kabul etmedi. Bunun üzerine Kureyşliler Sümeyye’yi iki deve arasına bağladılar ve bu kadın, erkekler için Müslüman oldu diyerek edep yerine mızrakla vurarak şehit ettiler. Yâsir’i de işkence ederek şehit ettiler. İslâm uğruna ilk şehit edilenler Yâsir ve Sümeyye’dir. Ammâr zorla söylemesini istediklerini dili ile söyledi. Bunu gören Müslümanlar; “Yâ Resûlallah Ammâr kâfir oldu.” dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.);

²³⁷ Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 641/1319.

²³⁸ en-Nahl, 16/106.

“Hayır Ammâr başından ayağına kadar îman doludur. İman onun kanına, etine işlemiştir.” dedi. Sonra Ammâr ağlayarak Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yanına geldi. Hz. Peygamber (s.a.v.) gözyaşlarını sildi ve “Eğer onlar seni zorlayıp işkence ederlerse, sen de yine söylediklerini söyle.” dedi.”²³⁹

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Zemahşerî’nin *el-Keşşâf*, Râzî’nin *Mefâtîhu’l-gayb*, Beyzâvî’nin *Envâru’t-tenzîl*, Neseî’nin *Medârikü’t-tenzîl* isimli eserinde geçmektedir.²⁴⁰ Rivayetin senedi bulunamamıştır.

46. Hadis

"وروى: أن مسيلمة الكذاب أخذ رجلين فقال لأحدهما ما تقول في محمد قال رسول الله قال فما تقول في قال أنت أيضا فخلاه وقال للآخر ما تقول في محمد قال رسول الله قال فما تقول في قال أنا أصم فأعاد ثلاثا فأعاد جوابه فبلغ رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال أما الأول فقد أخذ برخصة وأما الثاني فقد صدع بالحق."

Rivayet edildiğine göre: Müseylimetülkezzâb, iki Müslüman yakaladı ve onlardan birine: “Muhammed hakkında ne diyorsun?” diye sordu. O da, “Muhammed, Allah’ın resûlüdür.” dedi. Müseylimetülkezzâb, “Benim hakkımda ne düşünüyorsun?” diye sordu. O da, “Sen de öylesin.” dedi. Bunun üzerine Müseylimetülkezzâb onu serbest bıraktı. Müseylimetülkezzâb diğerine de “Muhammed hakkında ne diyorsun?” diye sordu. O da, “Muhammed, Allah’ın resûlüdür.” dedi. Müseylimetülkezzâb, “Benim hakkımda ne düşünüyorsun?” diye sordu. O da, “Benim kulağım iyi duymuyor” dedi. Bu cevabını birkaç kez tekrarladı. Bu olay Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ulaştınca, “Birincisi ruhsatı uygulamış, ikincisi ise hakkı haykırmış.” dedi.

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Taberî’nin *Câmiu’l-beyân*, Râzî’nin *Mefâtîhu’l-gayb* isimli eserinde geçmektedir.²⁴¹

Rivayetin isnadı şu şekildedir:²⁴²

²³⁹ Ebüssuûd, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, 5/194.

²⁴⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/636; Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 20/274; Beyzâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 3/241; Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, 2/236.

²⁴¹ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 20/505; Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 20/274.

²⁴² Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 20/505.

"ثنا سلمة، عن ابن إسحاق، عن عبد الله بن عبد الرحمن بن معمر بن عمرو بن حزم أنه حدث عن كعب الأحيار."

Seleme (ö. 223/836),²⁴³ İbn İshâk (ö. 151/768),²⁴⁴ Abdullâh b. Abdurrahmân b. Ma'mer b. Amr b. Hazm, Ka'b el-Ahbâr (ö. 32/653).²⁴⁵

Rivayetin isnadında yer alan ravilerin muteber olduğu tespit edilmiştir.

47. Hadis

"مَنْ قرأ سورة النحل لم يحاسبه الله تعالى بما أنعم عليه في دار الدنيا وإن مات في يوم تلاها أو ليلته كان له من الأجر كالذي مات وأحسن الوصية."

Rivayet edildiğine göre: "Bir kimse, Nahl sûresini okursa, Allah (c.c.) dünyada ona ihsan ettiği nimetlerin hesabını sormayacak. Ve şayet bu sûreyi, okuduğu gün veya gece ölürse, kendisine güzel bir vasiyetle ölen kimsenin ecri verilir."²⁴⁶

Rivayetin isnadı şu şekildedir:²⁴⁷

"حَدَّثَنَا هَارُونَ بن كثير عن زيد بن أسلم عن أسلم عن أبي أمامة عن أبي بن كعب قال قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Beyzâvî'nin *Envâru't-tenzîl*, isimli eserinde geçmektedir.²⁴⁸ İbnü'l-Cevzî bu rivâyeti *el-Mevzûât* isimli eserinde zikretmiştir.²⁴⁹

²⁴³ Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl*, 29/21-27.

²⁴⁴ Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl*, 14/405-429.

²⁴⁵ Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 4/489-494.

²⁴⁶ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/202.

²⁴⁷ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6/5.

²⁴⁸ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6/5; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/645; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/246.

²⁴⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1/240.

2.1.5. İsrâ Sûresi

Eserin V. cildinde yer alan beşinci sûre İsrâ sûresidir. Müellif İsrâ sûresinde otuz bir tane rivayete yer vermiştir.

(İsrâ-17/1)

"سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ."

"Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten işitendir, görendir."²⁵⁰

48. Hadis

"رُوي عن النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَّهُ قَالَ بَيْنَمَا أَنَا فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فِي الْحَجْرِ عِنْدَ الْبَيْتِ بَيْنَ النَّائِمِ وَالْيَقْطَانِ إِذْ أَتَانِي جِبْرِيْلُ بِالْبُرَاقِ."

Hiz. Peygamber'den (s.a.v.) şöyle rivayet edilmiştir: "Ben Mescid-i Harâm'da Beytullâh'ın yanında Hicr'de bulunduğum zaman, uyku ile uyanıklık arasında bir halde iken Cebrâil bana Burak'ı getirdi."²⁵¹

Hadis sahih ve müttfekun aleyhdir.²⁵²

49. Hadis

"رُوي عن ابن عباس: أنه صلى الله عليه وسلم نائماً في بيت أم هانئ بعد صلاة العشاء فأسرى به ورجع من ليلته وقص القصة على أم هانئ وقال: مثل لي النبيون وصليت بهم. وقام ليخرج إلى المسجد فتشبتت أم هانئ بئوبه فقال: مالك؟ قالت: أخشى أن يكذبك قومك إن أخبرتهم قال: وإن كذبوني. فخرج فجلس إليه أبو جهل فأخبره رسول الله صلى الله عليه وسلم بحديث الإسراء، فقال أبو جهل:

يا معشر بني كعب بن لؤي، هلم فحدثهم، فمن بين مصفق وواضع يده على رأسه تعجباً وإنكاراً.

²⁵⁰ el-İsrâ, 17/1.

²⁵¹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/203.

²⁵² Buhârî, "Bid'il-halk", 6 (No. 3207); Müslim, "İmân", 74 (No. 264).

وارتد ناس ممن كان قد آمن به، وسعى رجال إلى أبي بكر رضى الله عنه فقال: إن كان قال ذلك لقد صدق. قالوا: أتصدقه على ذلك؟ قال: إني لأصدقه على أبعد من ذلك."

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre: "Hz. Peygamber (s.a.v.) yatsı namazından sonra Ümmü Hâni'nin evinde uyur iken İsrâ hâdisesi yaşandı. Rasûlüllâh (s.a.v.) yaşadıklarını Ümmü Hâni'ye anlattı. Mescide çıkmak üzere ayağa kalkınca, Ümmü Hâni kavminin onu yalanlamasından korktuğu için elbisesinden tutup gitmemesini istedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) "*Beni yalanlasalar bile gidip anlatacağım.*" dedi.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Mescid-i Haram'a çıktığı zaman Ebû Cehil onun yanına geldi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona İsrâ hâdisesini anlattı. Ebû Cehil; "Ey Kâb b. Lüey b. Gâlip topluluğu, yanıma koşun" dedi. Onlar gelince, bu olayı onlara anlattı. Onlardan bazıları, taaccüp ve inkâr ederek el çırpıldılar. Bazıları ellerini başlarının üzerine koydu. Bazıları dinden döndüler. Bazıları da Hz. Ebû Bekir'e koşup olanları anlattılar. Hz. Ebû Bekir; "Eğer o söylediyse doğru söylemiştir." dedi. Hz. Ebû Bekir'e "bu olayda da mı onu tasdik edeceksin?" dediler. Hz. Ebû Bekir'de; "Size göre bu olay akıl ötesi bir durum olsa da ben yine onu tasdik ederim." dedi."²⁵³

Rivayet, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, Nesâî'nin *Sünen*'inde geçmektedir.²⁵⁴ Muhakkik Şuayb el-Arnâvut hadisin sahih olduğunu tespit etmiştir.²⁵⁵

50. Hadis

"عن عائشة رضي الله عنها: أنها قالت ما فقدت جسد رسول الله صلى الله عليه وسلم ولكن عرج بروحه."

Hz. Âişe'den (ö. 58/678) rivayet edildiğine göre: "(İsrâ hâdisesinde) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bedeni kaybolmamış, (miraç) ruhuyla gerçekleşmiştir."²⁵⁶

Rivayetin isnadı şu şekildedir:²⁵⁷

²⁵³ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/202.

²⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/28; Nesâî, "Kitâbü's-salâh", 17 (No. 1121).

²⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/28.

²⁵⁶ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/203.

"حدثنا ابن حميد، قال: ثنا سلمة، عن محمد، قال: ثني بعض آل أبي بكر، أن عائشة كانت تقول."

İbn Hamîd, Seleme, Muhammed, Âiše (ö. 58/678),²⁵⁸

Hiz. Âiše dışında rivâyetin senedinde yer alan râviler hakkında araştırmada kullandığımız kaynaklarda bilgi tespit edilememiştir.

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Taberî'nin *Câmiu'l-beyân*, Begavî'nin *Meâlimü't-tenzîl*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* isimli eserinde geçmektedir.²⁵⁹

51. Hadis

"وعن معاوية: أنه قال إنما عُرج بروحه."

Muâviye'den (ö. 60/680) nakledildiğine göre: "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) (İsrâ hâdisesi) yalnız ruhuyla gerçekleşmiştir."²⁶⁰

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* isimli eserinde geçmektedir.²⁶¹ Rivayetın senedi araştırmada kullandığımız kaynaklarda tespit edilememiştir.

(İsrâ-17/8)

"عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يَرْحَمَكُمْ وَإِنْ عُذْتُمْ عُنَّا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا."

"Umulur ki Rabbiniz size acır; ama eğer yine fesatçılığa dönerseniz biz de cezayı tekrarlarız. Biz cehennemi kâfirler için ebedî bir ceza yeri yaptık."²⁶²

52. Hadis

"وعن الحسن: عادوا فبعث الله تعالى محمداً صلى الله عليه وسلم فهم يُعطون الجزية عن يد وهم صاغرون."

²⁵⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/445.

²⁵⁸ Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 2/135-201.

²⁵⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/445; Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 3/105; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/647.

²⁶⁰ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/204.

²⁶¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/647.

²⁶² el-İsrâ, 17/8.

Hasan'dan (ö. 110/728) rivâyet edildiğine göre: "İsrâiloğulları, tekrardan eski bozukluklarına döndüler. Allah (c.c.), Muhammed'i (s.a.v.) gönderdi. Artık onlar zelil olarak cizye veriyorlar."²⁶³

Rivayetin isnadı şu şekildedir:²⁶⁴

"حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى، قَالَ: ثنا مُحَمَّدُ بْنُ ثَوْرٍ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَنَادَةَ."

Muhammed b. Abdil E'lâ, Muhammed b. Sevr, Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770),²⁶⁵ Katâde (ö. 117/735).²⁶⁶

Rivayetin isnadında yer alan râvilerin muteber olduğu tespit edilmiştir. Sened, tâbiîn tabakasında kalmıştır.

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Taberî'nin *Câmiu'l-beyân*, İbn Ebî Hâtim'in *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân* isimli eserinde geçmektedir.²⁶⁷

(İsrâ-17/11)

"وَيَذُغُ الْإِنْسَانَ بِالْشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا."

"İnsan şerri de hayrı istediği gibi ister. İnsan pek acelecidir."²⁶⁸

53. Hadis

"روي: أنه عليه الصلاة والسلام دفع إلى سودة أسيراً فأرخت كتافه رحمةً لأنينه بالليل من ألم القيد فهرب فلما أخبر به النبي صلى الله عليه وسلم قال اللهم اقطع يديها فرفعت سودة يديها فتوقع الإجابة فقال صلى الله عليه وسلم إن سألت الله تعالى أن يجعل دعائي على من لا يستحق من أهلي عذاباً رحمةً."

Rivayet edildiğine göre: "Hz. Peygamber (s.a.v.) eşi Sevde'ye kadın bir esir emanet etti. Esir, düğümlerinden acısından gece bağırınca, Sevde, düğümlerini biraz

²⁶³ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/205.

²⁶⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/506.

²⁶⁵ Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 7/5-18.

²⁶⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/229-231.

²⁶⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/506; Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 3/735; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6/86; Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 3/123; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/650.

²⁶⁸ el-İsrâ, 17/11.

gevşetti. Esir, bir süre sonra kaçtı. Hz. Peygamber (s.a.v.) olaydan haberdar olunca, “Allah’ım bu kadının ellerini kopar” dedi. Bunun üzerine Sevede, ellerini kaldırıp duânın kabul olmasını beklemeye başladı. Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurdu; “Allah’tan (c.c.) diledim ki, benim duâmı azâba müstehak olmayan ailem için rahmete çevirsin.”²⁶⁹

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Zemahşerî’nin *el-Keşşâf* isimli tefsirinde geçmektedir.²⁷⁰ Rivayetin senedi araştırmada kullanılan kaynaklarda tespit edilememiştir.

(İsrâ-17/23)

"وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَنْتَلِعَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا آفٌ وَلَا تُنْهَرُ هُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا."

“Rabbin sadece kendisine kulluk etmenizi ve ana babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı sözler söyle.”²⁷¹

54. Hadis

"عن النبيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ مِنْ أَبَرِّ الْبِرِّ أَنْ يَصِلَ الرَّجُلُ أَهْلَ وَدِّ أَبِيهِ."

Hiz. Peygamber’den (s.a.v.) şöyle rivâyet edilmiştir: “Vefatından sonra babaya en büyük iyilik, onun dostlarının ailelerine sıla-i rahimde bulunmaktır.”²⁷²

Hadis, Buhârî’nin *Edebü-l-müfred*’inde, Müslim’in *Sahih*’inde, Ebû Dâvud’un *Sünen*’inde, Tirmizî’nin *Sünen*’inde, Beyhâkî’nin *Sünenü’l-kübrâ*’sında,

²⁶⁹ Ebüssuûd, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, 5/206.

²⁷⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/651.

²⁷¹ el-İsrâ 17/23.

²⁷² Ebüssuûd, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, 5/212.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçmektedir.²⁷³ Muhakkik Şuayb el-Arnaut ve Elbânî hadisin sahih olduğunu tespit etmiştir.²⁷⁴

(İsrâ-17/24)

"وَإِخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا."

"Onlara merhamet ve alçak gönüllülikle kol kanat ger. Rabbim onlar beni nasıl küçüklükte şefkatle eğitip yetiştirdilerse şimdi sen de onlara merhamet göster diyerek duâ et."²⁷⁵

55. Hadis

"وعن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: رَضِيَ اللهُ فِي رَضَىِ الْوَالِدِينَ وَسَخَطُهُ فِي سَخَطِهِمَا."

Hiz. Peygamber'den (s.a.v.) şöyle rivayet edilmiştir: "Allah'ın (c.c.) rızası, anne babanın rızasına bağlıdır. Onun gazabı da, anne babanın gazabına bağlıdır."²⁷⁶

Hadis, Tirmizî'nin *Sünen* 'inde geçmektedir.²⁷⁷ Tirmizî hadisin sahih olduğunu tespit etmiştir. Muhakkik Elbânî'de aynı görüştedir.²⁷⁸

56. Hadis

"وروي: يفعل الباطل ما يشاء أن يفعل فلن يدخل الجنة." "

Rivayet edildiğine göre: "Anne babaya itâatkâr olan kişi, dilediğini yapar ama yine cehenneme girmez. Anne babaya âsi olan dilediği hayrı yapar ama cennete giremez."

²⁷³ Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 20/41; Müslim, "Birr", (No. 2552); Ebû Dâvud, "Edeb", 128 (No. 5143); Tirmizî, "Birr", 5 (No. 1903); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/301; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 10/14.

²⁷⁴ Ebû Dâvud, "Edeb", 128 (No. 5143); Tirmizî, "Birr", 5 (No. 1903).

²⁷⁵ el-İsrâ, 17/24.

²⁷⁶ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/212.

²⁷⁷ Tirmizî, "Birr", 3 (No. 1899).

²⁷⁸ Tirmizî, "Birr", 3 (No. 1899).

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Neseffî'nin *Medârikü't-tenzîl* isimli eserinde geçmektedir.²⁷⁹ Rivayetinin senedi bulunamamıştır.

57. Hadis

"وقال رجل لرسول الله صلى الله عليه وسلم إن أبويّ بلغا من الكبر أنى الي منهما ما وليا مني في الصغر فهل قضيتُهما حقهما قال لا فإنهما كانا يفعلان ذلك وهما يُحِبَّان بقاءك وأنت تفعل ذلك وأنت تريد موتهما."

"Adamın biri, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) benim anne babam o kadar yaşlandılar ki, küçüklüğümde bana baktıkları gibi ben de onlara baktım. Şimdi ben onların hakkını ödeyebildim mi? dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.); "*Hayır. Sen onlara bakarken onların ölmesini istiyorsun. Onlar ise sana bakar iken senin yaşamayı istiyorlardı.*"²⁸⁰

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* isimli eserinde geçmektedir.²⁸¹ Rivayetinin senedi araştırmada kullanılan kaynaklarda bulunamamıştır.

58. Hadis

"وري أن شيخاً أتى النبي صلى الله عليه وسلم فقال إن ابني هذا له مالٌ كثير وإنه لا ينفق علي من ماله فنزل جبريل عليه السلام وقال إن هذا الشيخ قد أنشأ في أنبه أبياتاً ما فُرع سمعٌ بمثلها فاستنشدتها فأنشدتها الشيخ فقال

غذوتك مولدا ومُنْتُكَ يافعا

تعل بما أجنني عليك وتنه. إذا ليلة ضاقتك بالسقم لم أبت

لسقمك إلا باكبياً أتململ . كآني أنا المطروق دونك بالذي

طُرقتُ به دوني وعيني تهملئ. فلما بلغت السن والغاية التي

إليها مدى ما كنتُ فيك أوْمَل . جعلت جزائي غلظةً وفضاظةً كأنك

²⁷⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/658; Neseffî, *Medârikü't-tenzîl*, 2/253.

²⁸⁰ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/212.

²⁸¹ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6/93; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/659.

أنت المنعم المتفضل . فليتك إذ لم نزع حقَّ أبوتي

فعلت كما الجارُّ المجاورُ يفعل

فغضب رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال أنت ومالك لأبيك."

Rivayet edildiğine göre: “İhtiyar bir adam, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gelip “Benim oğlumun çok malı var ama malını benim için harcamıyor” dedi. Cebrâil (a.s) hemen Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gelip, “Bu yaşlı adam, oğlu için öyle beyitler okumuş ki, kulakların onun benzerini duymamıştır” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ihtiyar adamdan beyitleri okumasını istedi. Adam da okumaya başladı:

Küçükken yetiştirdim seni, gençliğin de iyilik yaptım sana.

Sana olan iyiliklerimden dolayı beni hep dövüyorsun.

Sen gece rahatsızlandığında, ben senin için gece uyumazdım.

Ağlayarak yatakta oturdum.

Sana gelen rahatsızlık sanki sana değil bana gelmişti.

Ve iki gözümünden yaşlar dökülürdü.

Sen arzuladığım gençlik çağına gelince, senden bir şey istemedim.

Sen benim sana iyiliklerime karşılık bana kötü davrandın.

Sanki iyilikte bulunan sendin.

Benim senin üzerinde olan hakkımı gözetlemedin.

Keşke komşunun komşuya olan hakkını gözetip bana iyi davransaydın.

Hz. Peygamber (s.a.v.), beyitleri dinledikten sonra kızarak, yaşlı adamın oğluna “*Sen ve malın babana aittir.*” dedi.”²⁸²

²⁸² Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/213.

Hadisin isnadı şöyledir:²⁸³

"حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي زُرْعَةَ، ثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، نَا عَيْسَى بْنُ يُونُسَ، نَا يُوسُفُ بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُكَدِّرِ، عَنْ جَابِرٍ."

Muhammed b. Ebî Zür'a (?), Hişâm b. Ammâr (ö. 245/859),²⁸⁴ Îsâ b. Yûnûs (ö. 187/803),²⁸⁵ Yûsuf b. Ebî İshâk (ö. 127/745),²⁸⁶ Muhammed b. Münkedir (ö. 131/748),²⁸⁷ Câbir b. Abdillâh (ö. 78/697).²⁸⁸

Rivayetin isnadında yer alan râvilerin muteber olduğu tespit edilmiştir.

Hadis Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsat* isimli eserinde tespit edilmiştir. Kurtubî'nin *Ahkâmü'l-kur'an* isimli tefsirinde geçmektedir.²⁸⁹

(İsrâ-17/24)

"وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا."

"Eli sıkı olma, ölçüsüzce eli açık da olma; sonra kınanacak, kendi kendine hayıflanacak duruma düşersin!"²⁹⁰

59. Hadis

"رُوي عن جابر رضي الله عنه: أنه قال بينا رسول الله صلى الله عليه وسلم قاعدٌ إذ أتاه صبيٌّ فقال إن أمي تستكسيك درعا فقال صلى الله عليه وسلم من ساعة إلى ساعة فعدُ إلينا فذهب إلى أمه فقالت له قل إن أمي تستكسيك الدرع الذي عليك فدخل صلى الله عليه وسلم داره ونزع قميصه وأعطاه وقعد غُرِياناً وأذن بلالٌ وانتظروا فلم يخرج للصلاة."

Câbir'den (ö. 78/697) rivâyet edildiğine göre: "Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.) aramızda oturur iken bir çocuk geldi. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) "Annem

²⁸³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 6/339.

²⁸⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 30/242-255.

²⁸⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, 8/237-240.

²⁸⁶ Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 5/392-401.

²⁸⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 36/503-509.

²⁸⁸ Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 3/189-194.

²⁸⁹ Kurtubî, *Ahkâmü'l-kur'an*, 10/246; Ebu'l Kâsım Müsnidü'd-Dünya Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefî (Kâhire: Mektebetü İbn-i Teymiyye, 1415/1914), 6/339 (6570).

²⁹⁰ el-İsrâ, 17/29.

senden bir gömlek istiyor” dedi. Hz. Peygamber de (s.a.v.) çocuğa bir saat sonra gelip almasını söyledi. Çocuk, annesine gidip olanları söyleyince annesi çocuğa Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gidip annem senin sırtındaki gömleği istiyor, demesini söyledi. Çocuk, annesinin dediklerini Hz. Peygamber’e (s.a.v.) söyledi. Hz. Peygamber (s.a.v.) eve giderek gömleğini çıkarttı ve çocuğa verdi. Bilâl (r.a.) ezanı okumaya başlayınca Hz. Peygamber (s.a.v.) üstünde bir şey olmadığı için namaza gidemedi. Cemaat Hz. Peygamber’i (s.a.v.) beklemeye başladı.”²⁹¹

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Sa’lebî’nin *el-Keşf ve’l-beyân*, Begavî’nin *Meâlimü’t-tenzîl*, Zemahşerî’nin *el-Keşşâf*, Beyzâvî’nin *Envâru’t-tenzîl* isimli eserinde geçmektedir. ²⁹² Rivayetin senedi araştırmada kullandığımız kaynaklarda bulunamamıştır.

60. Hadis

"قيل إنه صلى الله عليه وسلم أعطى الأقرع بن حابس مائة من الإبل وكذا عيينة بن حصن الفزاري فجاء عباس بن مرداس فأنشأ يقول
 أنجعل نهي ونهب الغبي
 د بين عيينة والأقرع ... وما كان حصن ولا حابس
 يفوقان مرداس في مجمع ... وما كنت دون امرئ منهما
 ومن تضرع اليوم لا يرفع
 فقال صلى الله عليه وسلم يا أبا بكر اقطع لسانه عني أعطه مائة من الإبل."

Rivayet edildiğine göre: “Hz. Peygamber (s.a.v.), Akra’ b. Hâbis ile Uyeyne b. Hısnil-Fezâri’ye ganimet develerinden pay verdi. Bu esnâda Abbas b. Mirdas şu şiiri söyledi:

Sen, benimle Ubeyd’in yağmasını Akra’ ile Uyeyne’ye mi veriyorsun?

Onların babaları Hısn ile Hâbis hiçbir toplantıda benim babamdan üstün olmadılar.

²⁹¹ Ebüssuûd, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, 5/214.

²⁹² Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 6/96; Begavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 3/130; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/662; Beyzâvî, *Envâru’t-tenzîl*, 3/253.

Ben de hiçbir zaman onların ikisinden geride olmadım.

Bugün, senin mertebesini düşüreceğin kimse, bir daha yükseltilemez.

Abbas b. Mirdas bu şiiri okuduktan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) "*Ey Ebû Bekir! Bu adama hemen yüz deve ver. Sözünü kessin.*" buyurdu.

Rivayet, Buhârî' nin *Sahih* 'inde şu şekilde geçmektedir:

"حدثنا قتيبة بن سعيد، حدثنا جرير، عن منصور، عن أبي وائل، عن عبد الله رضي الله عنه، قال: لما كان يوم حنين أثر النبي صلى الله عليه وسلم ناسا، أعطى الأقرع مائة من الإبل، وأعطى عيينة مثل ذلك، وأعطى ناسا، فقال رجل: ما أريد بهذه القسمة وجه الله، فقلت: لأخبرن النبي صلى الله عليه وسلم، قال: رحم الله موسى، قد أودى بأكثر من هذا فصير."

Abdullah'tan rivayet edildiğine göre: "Huneyn günü, Hz. Peygamber (s.a.v.), bazı insanlara özel davrandı. Hz. Peygamber (s.a.v.), Akra'a ve Uyeyne'ye yüz deve verdi. İnsanlara da ganîmetler verdi. Bir adam, "Bu paylaşım da Allah'ın rızâsı gözetilmedi." dedi. Ben de bunu Hz. Peygamber'e (s.a.v.) söyledim. Hz. Peygamber (s.a.v.), "*Allah Musa'ya (a.s.) rahmet etsin. Bundan daha çok eziyete mâruz kaldı ve sabretti.*" dedi.²⁹³

(İsrâ-17/32)

"وَلَا تَقْرُبُوا الزُّنَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا"

"Zînâyâ yaklaşmayın. Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur."²⁹⁴

61. Hadis

"قال النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إذا زنى العبدُ خرج منه الإيمانُ فكانَ على رأسه كالظِّلَّةِ فإذا انقطع رجوع إليه."

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Bir kul zinâ ettiği zaman îman ondan çıkar ve başının üstünde gölge gibi durur. Bu kötü işi yapmayı bırakınca îmanı ona geri döner*"²⁹⁵

²⁹³ Buhârî, "Meğâzi", 58 (No. 4336).

²⁹⁴ el-İsrâ, 17/32.

Hadis, Tirmizî'nin *Sünen*'inde ve Beyhâkî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sında geçmektedir.²⁹⁶ Tirmizî rivayetinin sahih olduğunu tespit etmiştir. Muhakkik Elbânî'de aynı görüştedir.²⁹⁷

62. Hadis

"وعن حذيفة رضي الله عنه أنه قال صلى الله عليه وسلم إياكم والزنا فإن فيه ستّ خصال ثلاث في الدنيا وثلاث في الآخرة فأما التي في الدنيا فذهابُ البهاء ودوامُ الفقر وقصرُ العمر وأما التي في الآخرة فسخطُ الله تعالى وسوءُ الحساب والخلودُ في النار."

Huzeyfe'den (ö. 12/633) rivayet edildiğine göre: Hz. Peygamber (s.a.v.), "Zînadan sakının; zînada altı kötü özellik vardır. Üç tanesi bu dünyadadır. Üç tanesi de ahirettedir. Dünyada olanlar: Güzelliğin gitmesi, sürekli yoksulluk, ömrün kısalması. Ahirette olanlar: Allah'ın (c.c.) gazabı, kötü hesap, cehennem ateşinde ebedî kalmak." buyurdu.²⁹⁸

Hadis Beyhâkî'nin *Şuabü'l-îmân*'ında, Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsat*'ında geçmektedir.²⁹⁹

Muhakkik Abdülalî Abdülhamit rivayetinin senedinin zayıf olduğunu tespit etmiştir.³⁰⁰

(İsrâ-17/36)

"وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا."

"Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme! Çünkü kulak, göz ve gönül bunların hepsi ondan sorumludur."³⁰¹

²⁹⁵ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/214.

²⁹⁶ Tirmizî, "İman", 11 (No. 2625); Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/424.

²⁹⁷ Tirmizî, "İman", 11 (No. 2625).

²⁹⁸ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/214.

²⁹⁹ Beyhâkî, *Şuabü'l-îmân*, 7/332, (No. 5091). Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 7/138 (No. 7096).

³⁰⁰ Beyhâkî, *Şuabü'l-îmân*, 7/332, (No. 5091).

³⁰¹ el-İsrâ, 17/36.

63. Hadis

"قوله صلى الله عليه وسلم مَنْ قَفَا مُؤْمِنًا بِمَا لَيْسَ فِيهِ حَبْسَهُ اللهُ تَعَالَى فِي رَدْغَةِ الْخَبَالِ حَتَّى يَأْتِيَ بِالْمَخْرَجِ."

Hız. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edildiğine göre: "Bir kimse, bir Müslümana kendisinde olmayan bir şeyi isnad ederse, Allah (c.c.) onu kötülük bataklığında bırakır ve kurtarıcı bir unsur buluncaya kadar orada kalır."³⁰²

Hadisin isnadı şöyledir:³⁰³

"حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ أَتَشٍ، أَخْبَرَنِي النُّعْمَانُ بْنُ الرَّبِيعِ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ سَلْمَانَ، رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ صَنْعَاءَ."

Hadis Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, Beyhâkî'nin *Sünenü'l-kübrâ*'sında geçmektedir.³⁰⁴ Muhakkik Şuayb el-Arnâvut hadisin sahih olduğu kanaatindedir.³⁰⁵

(İsrâ-17/47)

"نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَى إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا."

"Biz onların seni dinlerken neye kulak verdiklerini, kendi aralarında fısıldaşırken de o zalimlerin, "Siz sadece büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz!" dediklerini çok iyi biliyoruz."³⁰⁶

64. Hadis

"يروى: أنه كان يقوم عن يمينه صلى الله عليه وسلم رجلان من بني عبد الدار وعن يساره رجلان فيصفقون ويصفرون ويخلطون عليه بالأشعار."

Rivayet edildiğine göre: "Hız. Peygamber (s.a.v.), insanlara İslâm'ı anlatır iken Abduddar Oğulları'ndan iki adam onun sağında, iki adam da solunda

³⁰² Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/216.

³⁰³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/380.

³⁰⁴ Ebû Dâvud, "Akdıyye", 15 (No. 3597); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/380; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6/135.

³⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/380.

³⁰⁶ el-İsrâ, 17/47.

duruyordu. Bu adamlar, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) konuşmasının duyulmasına engel olmak için ıslık çalıyor, el çırpıyor, şiirler okuyorlardı."³⁰⁷

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Râzî'nin *Mefâtihu'l-gayb* isimli tefsir kaynaklarında geçmektedir.³⁰⁸ Rivâyetin senedi araştırmada kullandığımız kaynaklarda bulunamamıştır.

(İsrâ-17/58)

"وَإِنْ مِنْ قَرِيْبَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا."

"Ne kadar ülke varsa hepsini kıyâmet gününden önce ya helâk edecek veya onlara çetin bir şekilde azap vereceğiz. Bu, kitapta yazılıdır."³⁰⁹

65. Hadis

"وعن أبي هريرة رضي الله عنه: إن النبي صلى الله عليه وسلم قال آخر قرية من قرى الإسلام خراباً المدينة."

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre: "Hz. Peygamber (s.a.v.); "İslâm memleketlerinden en son yıkılacak yer Medine'dir." buyurmuştur."³¹⁰

Hadis, Tirmizî'nin *Sünen*'inde, İbn Hibbân'ın *Sahih*'inde geçmektedir.³¹¹ Rivâyetin senedinde yer alan Cünâde b. Selim zayıf râvi olarak değerlendirilmiştir.³¹² Tirmizî hadisin hasen-garip olduğunu, Muhakkik Şuayb el-Arnâvut ve Elbânî zayıf olduğunu tespit etmiştir.³¹³

(İsrâ-17/60)

"وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنَحْوَهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا."

³⁰⁷ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/219.

³⁰⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/671; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 20/349.

³⁰⁹ el-İsrâ, 17/58.

³¹⁰ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/221.

³¹¹ Tirmizî, "Menâkıb", 68 (No. 3919); İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 15 (No. 179).

³¹² İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 15/179.

³¹³ Tirmizî, "Menâkıb", 68 (No. 3919); İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 15 (No. 179).

“*Hani sana Rabbin insanları çepeçevre kuşatmıştır, demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur’an’da lânetlenen ağacı, sadece insanları sınamak için meydana getirdik. Biz onları korkutan uyarılarda bulunuruz, fakat bu onlara büyük bir taşkınlıktan başka bir şey sağlamaz.*”³¹⁴

66. Hadis

"روى أنه صلى الله عليه وسلم لما ورد ماء بدرٍ قال والله لكانى أنظرُ إلى مصارع القوم وهو يومئى إلى الأرض هذا مصرغُ فلان وهذا مصرغُ فلان فتسامعت به قريش فاستسخرُوا منه."

Rivayet edildiğine göre: “Hz. Peygamber (s.a.v.) Bedir suyunun yanına gelince: “*Vallâhi sanki ben o topluluğun ölülerinin düşeceği yeri görüyorum. Şurası falanın düşeceği yer, şurası filanın düşeceği yer*” dedi. Bu hâdiseyi Kureyşliler duyunca onunla alay ettiler.”³¹⁵

Hadis Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde, Müslim’in *Sahih*’inde, Ebû Dâvud’un *Sünen*’inde geçmektedir.³¹⁶ Şuayb el-Arnâvut hadisin isnadının sahih olduğunu tespit etmiştir.³¹⁷

(İsrâ-17/78)

"أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا."

“*Gündüzün güneşin gün ortasını aşmasından gecenin karanlığına kadar namaz kıl; bir de sabah namazını; çünkü sabah namazı şahitlidir.*”³¹⁸

67. Hadis

"قوله صلى الله عليه وسلم أتاني جبريلُ عليه السلام والذلوك الشمس حين زالت فصلى بي الظهر."

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Cebrâil güneşin zevâli esnasında bana geldi ve benle öğle namazını kıldı.*”³¹⁹

³¹⁴ el-İsrâ, 17/60.

³¹⁵ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/222.

³¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/21; Müslim, “Cihâd”, (No. 1779); Ebû Dâvud, “Cihâd”, 123 (No. 2681).

³¹⁷ Ebû Dâvud, “Cihâd”, 123 (No. 2681).

³¹⁸ el-İsrâ, 17/78.

Hadis kaynaklarda şu şekilde geçmektedir:³²⁰

"عن ابن عباس: أن الرسول صلى الله عليه وسلم قال: (أمني جبريل عليه السلام عند البيت مرتين، فصلى بي الظهر، حين زالت الشمس، وكانت قدر الشراك، وصلى بي العصر حين كان ظل الشيء مثله، وصلى بي - يعن المغرب - حين أفر الصائم، وصلى بي العشاء حين غاب الشفق، وصلى بي الفجر حين حرم الطعام والشراب على الصائم.

فلما كان الغد، صلى بي الظهر حين كان ظل الشيء مثله، وصلى بي العصر حين كان ظل الشيء مثليه، وصلى بي المغرب حين أفر الصائم، وصلى بي العشاء إلى ثلث الليل، وصلى بي الفجر فأسفر. ثم التفت إلي فقال: يا محمد، هذا وقت الأنبياء من قبلك، والوقت ما بين هذين الوقتين."

İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre: "*Cebrâil (a.s.) yanına gelip, bana iki sefer imamlık yaptı. İlk seferde öğle namazını, gölge ayakkabı bağı kadar iken kıldırdı. Sonra ikindi namazını herşeyin gölgesi kendi görünümü kadar iken kıldırdı. Sonra akşam namazını güneş batıp, oruçlunun açtığı zaman kıldırdı. Sonra yatsı namazını gökyüzündeki aydınlık kaybolunca kıldırdı. Sonra sabah namazını şafak sökünce ve oruçluya yemek haram olunca kıldırdı.*

İkinci sefer de, öğle namazını herşeyin gölgesi kendi görünümü kadar iken kıldırdı. Sonra ikindi namazını herşeyin gölgesi kendisinin iki misli kadar iken kıldırdı. Sonra akşam namazını önceki vaktinde kıldırdı. Sonra yatsı namazını gecenin üçte biri gittiği zaman kıldırdı. Sonra sabah namazını gün ağarınca kıldırdı. Sonra Cebrâil (a.s.) bana doğru yaklaşarak; "Ey Muhammed! Bunlar senden önceki nebîlerin namaz vaktidir. Namaz vakitleri de bu iki vakit arasında kalan vakittir." dedi."

Şuayb el-Arnâvut ve Elbânî hadisin sahih olduğunu tespit etmiştir.³²¹

³¹⁹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/227.

³²⁰ Ebû Dâvud, "Salah", 2 (No. 393); Ebu'l Kâsım Müsnidü'd-Dünya Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefi (Kâhire: Mektebetü İbn-i Teymiyye, 1415/1914), 10/309 (10752); Alî b. Hüsâmiddin b. Abdilmelik b. Kadîhân el-Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l ummâl fi süneni'l akvâl ve'l ef'âl*, thk. Bekrî Hayyânî (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1401/1981), 7/357 (No. 19255); Muhammed b. Abdullâh el-Hatîb Ebû Abdillâh Veliyyüddîn et-tebrizî, *Miškâtü'l-mesâbîh*, thk. Muhammed Nâsiruddîn Elbânî (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1405/1985) 1/18 (No. 583).

³²¹ Ebû Dâvud, "Salah", 2 (No. 393); Hatîb et-tebrizî, *Miškâtü'l-mesâbîh*, 1/185 (No. 583).

(İsrâ-17/79)

"وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا."

"Gecenin bir vaktinde kalkıp kendine mahsus nâfile bir ibadet olarak da namaz kıl ki, rabbini seni övülmüş bir makama yükseltsin."³²²

68. Hadis

"روى أبو هريرة رضي الله عنه: إن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال المقام المحمود هو المقام الذي أشفع فيه لأمتي."

Ebû Hureyre'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Makâm-ı Mahmûd, ümmetim için şefaate edeceğim makamdır.*"³²³

Rivayet Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, İbn Hibbân'ın *Sahih*'inde geçmektedir.³²⁴ Muhakkik Şuayb el-Arnâvut rivayetin sahih olduğu kanaatindedir.³²⁵

69. Hadis

"عن حذيفة رضي الله عنه يُجْمَعُ النَّاسُ فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ فَلَا تَتَكَلَّمُ فِيهِ نَفْسٌ فَأَوَّلُ مَدْعُو مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَقُولُ لَيْتَكَ وَسَعْدَيْكَ وَالشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ وَالْمَهْدِيُّ مِنْ هَدَيْتِ وَعَبْدُكَ بَيْنَ يَدَيْكَ وَبِكَ وَالإِيكُ لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنْجَا إِلَّا إِلَيْكَ تَبَارَكَتَ وَتَعَالَيْتَ سُبْحَانَكَ رَبَّ الْبَيْتِ."

Huzeyfe'den nakledildiğine göre: "Kıyâmet günü insanlar düz bir alanda toplanacaklar. Orada hiç kimse konuşmayacaktır. Allah (c.c.) ilk olarak Hz. Muhammed'i (s.a.v.) çağırarak." Hz. Peygamber (s.a.v.) bu çağrıya şöyle cevap verecektir; "*Buyur Allah'ım, huzurundayım. Kötülük sana âit değildir. Hidâyete ermiş olan ancak senin istemenle hidâyete erer. Kulun huzurundadır. Dönüşü de sanadır. Senin dışında sığınacak ve korunacak bir yer yoktur. Yüce olan sensin. Ey beytin sahibi! Seni tenzih ederim.*"³²⁶

³²² el-İsrâ, 17/79.

³²³ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/229.

³²⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/427; İbn Hibbân, *es-Sahih*, 14/399.

³²⁵ İbn Hibbân, *es-Sahih*, 14/399.

³²⁶ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/229.

Bu rivayete benzer bir rivâyet kaynaklarda şu şekilde geçmektedir.³²⁷

"حدثنا هيثم، قال: أخبرنا حفص بن ميسرة، عن العلاء، وحدثنا قتيبة، قال: أخبرنا عبد العزيز، عن العلاء، عن أبيه، عن أبي هريرة، أن النبي صلى الله عليه وسلم، قال: "يجمع الناس يوم القيامة في صعيد واحد، ثم يطلع عليهم رب العالمين، ثم يقال: ألا تتبع كل أمة ما كانوا يعبدون، فيتمثل لصاحب الصليب صليبه، ولصاحب الصور صورته، ولصاحب النار ناره، فيتبعون ما كانوا يعبدون، ويبقى المسلمون، فيطلع عليهم رب العالمين، فيقول: ألا تتبعون الناس؟ فيقولون: نعوذ بالله منك، نعوذ بالله منك الله ربنا، وهذا مكاننا حتى نرى ربنا، وهو يأمرهم، ويثبتهم، ثم يتوارى، ثم يطلع، فيقول: ألا تتبعون الناس؟ فيقولون: نعوذ بالله منك، نعوذ بالله منك، الله ربنا، وهذا مكاننا حتى نرى ربنا، وهو يأمرهم، ويثبتهم"، قالوا: وهل نراه يا رسول الله؟ قال: «وهل تضارون في رؤية القمر ليلة البدر؟» قالوا: لا، قال: "فإنكم لا تضارون في رؤيته تلك الساعة، ثم يتوارى، ثم يطلع فيعرفهم نفسه، فيقول: أنا ربكم، أنا ربكم، اتبعوني، فيقوم المسلمون، ويوضع الصراط فهم عليه مثل جباد الخيل والركاب، وقولهم عليه: سلم سلم، ويبقى أهل النار، فيطرح منهم فيها فوج، فيقال: هل امتلأت؟ وتقول: هل من مزيد؟ ثم يطرح فيها فوج، فيقال: هل امتلأت؟ وتقول: هل من مزيد؟ حتى إذا أوعبوا فيها، وضع الرحمن عز وجل قدمه فيها، وزوى بعضها إلى بعض، ثم قالت: قط، قط، فإذا صير أهل الجنة في الجنة، وأهل النار في النار، أتى بالموت ملبياً، فيوقف على السور الذي بين أهل النار وأهل الجنة، ثم يقال: يا أهل الجنة، فيطلعون خائفين، ثم يقال: يا أهل النار، فيطلعون مستبشرين، يرجون الشفاعة، فيقال لأهل الجنة، ولأهل النار: تعرفون هذا؟ فيقولون هؤلاء وهؤلاء: قد عرفناه هو الموت الذي وكل بنا، فيضجع فيذبح ذبحا على السور، ثم يقال: يا أهل الجنة، خلود، لا موت، ويا أهل النار، خلود، لا موت."

Ebû Hureyre'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kıyâmet günü insanlar düz bir alanda toplanacaklar. Sonra, onlar âlemlerin rabbini görecekler. Sonra her ümmet tapındığı şeye uymaz mı? denilir. Böylece haça tapmış olana taptığı haç temsil olunacak. Süretlere tapınmış olana taptıkları sûret temsil olacak. Ateşe tapanlara tapmış oldukları ateş temsil olacak ve herkes dünyada iken tapmış olduğu şeyin arkasından gidecek. Sonra Müslümanlar kalır ve âlemlerin rabbini görürler. Onlara insanlara uymaz mısınız?"* der. Onlar da "Biz rabbimiz olan Allah'a sığınırız. Rabbimizi görene kadar bura bizim yerimiz" derler. Onlara emreder. Sonra onları durdurur. Sonra kendisini gizler. Sonra görünür. Onlara insanlara uymaz mısınız? der. Onlar da "Biz rabbimiz olan Allah'a sığınırız. Rabbimizi görene kadar bura bizim yerimiz" derler. Onlara emreder. Sonra onları durdurur. Ey Allah'ın Rasülü! Biz onu görecek miyiz? dediler. *"Ay dolunay*

³²⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/413; Tirmizî, "Cennet", 20 (No. 2557).

görünümünde olduğu zaman ayı görmekte zorlanıyor musunuz?” “Hayır.” dediler. Hz. Peygamber de (s.a.v.) “O zaman bu saatte onu görmekten zarar görmezsiniz” dedi. Sonra kendisini gizler. Sonra gelir ve onların kendisini bilmesini sağlar. Sonra “Ben sizin rabbinizim, bana uyun.” der. Müslümanlar kalkar ve sırâta koyulur. Müslümanlar oradan güzel atlar ve develer gibi geçerek “Esenlik ver” derler. Ve ateş ehli kalır. Sonra onlardan bir grup atılır. “Doldun mu?” denilir. O da; “Daha var mı?” der. Sonra onlardan bir grup oraya atılır. “Doldun mu?” denilir. O da; “Daha var mı?” der. Nihâyet hepsi orada toplanacak ve Rahman oraya tecelli ederek “Yeter” diyecek. Cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme konulunca ölüm aralarındaki duvara getirilir. Sonra; “Ey cennet ehli!” denilir. Cennet ehli korkarak gelir. Sonra; “Ey ateş ehli!” denilir. Ateş ehli de bağışlanma ümidiyle sevinerek gelir. Cennet ve Cehennemliklere; “Ölümü tanıyor musunuz?” denir. Her iki grupta “Tanıyoruz, ölüm bize emanet edildi.” der. Ölüm, cennet ve cehennem ehli arasındaki duvara yatırılıp boğazlanır. Sonra, “Ey cennet ehli! Ölümsüz sonsuz yaşam! Ey ateş ehli! Ölümsüz sonsuz yaşam!” denilir.

Muhakkik Şuayb el-Arnâvut ve Elbânî rivayetini sahih olduğunu tespit etmiştir.³²⁸

(İsrâ-17/81)

"وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا."

*“De ki; hak geldi bâtil yıkılıp gitti! Zaten bâtil yıkılmaya mahkûmdur.”*³²⁹

70. Hadis

"عن ابن مسعود رضي الله عنه أنه صلى الله عليه وسلم دخل مكة يوم الفتح وحول البيت ثلثمائة وستون صنماً فجعل ينكث بمخصرة كانت بيده في عين واحد واحد ويقول جاء الحق وزهق الباطل فينكب لوجهه حتى ألقى جميعها وبقي صنم خزاعة فوق الكعبة وكان من صفر فقال يا علي ارم به فصعد فرمى به فكسره."

İbn Mesûd'dan nakledildiğine göre: “Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'nin fethedildiği gün Mekke'ye girdiğinde Kâbe'nin çevresinde 360 tane put vardı. Hz.

³²⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/413; Tirmizî, “Sıfatü'l-cennet”, 20 (No. 2557).

³²⁹ el-İsrâ,17/81.

Peygamber (s.a.v.) elindeki âsayı teker, teker putların gözüne yaklaştırıp “*Hak geldi, bâtil zâil oldu.*” diyerek putları yıkmaya başladı. Sadece Huzâa’nın putu kaldı. Bu put Kâbe’nin üstünde duruyordu. Bakırdan yapılmıştı. Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ali’ye (r.a.) onu yere atmasını söyledi. Hz. Ali (r.a.) Kâbe’nin üstüne çıkıp onu yere fırlatarak kırdı.”³³⁰

Hadis farklı lafızlarla kaynaklarda şu şekilde geçmektedir:³³¹

"حدثنا علي بن عبد الله، حدثنا سفيان، حدثنا ابن أبي نجيح، عن مجاهد، عن أبي معمر، عن عبد الله بن مسعود رضي الله عنه." قال: دخل النبي صلى الله عليه وسلم مكة، وحول الكعبة ثلاث مائة وستون نصبا، فجعل يطعنها بعود في يده، وجعل يقول: " جاء الحق، وزهق الباطل. "

İbn Mesûd’dan nakledildiğine göre: “Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke’ye girdiğinde Kâbe’nin çevresinde üç yüz altmış tane put vardı. Elindeki âsa ile onları devirdi ve “*Hak geldi, bâtil zâil oldu.*” dedi.

Hadis, Buhârî ve İbn Hibbân’ın *Sahih* ’lerinde geçmektedir. Muhakkik Şuayb el-Arnaut hadisin sahih olduğunu tespit etmiştir.³³²

(İsrâ-17/82)

"وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا."

“*Biz Kur’an’dan öyle bir şey indiriyoruz ki, o müminler için bir şifa, bir rahmettir; zalimlerin ise sadece ziyanını arttırır.*”³³³

71. Hadis

"وعن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مَنْ لَمْ يَسْتَشْفِ بِالْقُرْآنِ فَلَا شِفَاءَ لَهُ."

Hz. Peygamber’den (s.a.v.) şöyle rivâyet edilmiştir: “*Kur’an’dan şifa beklemeyen kimseye Allah şifa vermesin.*”³³⁴

³³⁰ Ebüssuûd, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, 5/229.

³³¹ Buhârî, “*Mezâlim*”, 33 (No. 2478); İbn Hibbân, *es-Sahih*, 13/172.

³³² İbn Hibbân, *es-Sahih*, 13/172.

³³³ el-İsrâ, 17/82.

Rivayetin isnadı:³³⁵

"أخبرنا ابن بَاقِل رَاقِم بن أَحْمَد الْقَارِي حَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عِبْدَ اللَّهِ بن أَحْمَد بن مُحَمَّد بن الْحَسَن حَدَّثَنَا مُحَمَّد بن أَحْمَد بن مدرَك الْبُخَارِي حَدَّثَنَا عبيد الله بن وَاصِل حَدَّثَنَا مُحَمَّد بن يُوسُف حَدَّثَنَا أَحْمَد بن الْحَارِث الغساني حَدَّثَنَا سَاكِنَةُ ابْن الْجَعْد قَالَ سَمِعْت رَجَاءَ الغنوي يَقُول قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ."

İbn Bâkil Râkım b. Ahmed el-Kâri, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Hasan, Muhammed b. Ahmed b. Medrak el-Buhârî, Abdullah b. Vâsıl, Muhammed b. Yûsuf (ö. 212/827),³³⁶ Ahmed b. Hâris el-Gassânî, Sakine b. Ca'd, Racâ el-Ğanevî.

Muhaddisler Muhammed b. Yûsuf'un güvenilir olduğunu söylemiştir.³³⁷ Araştırmada kullanılan kaynaklarda Muhammed b. Yûsuf dışındaki raviler ile ilgili bilgi tespit edilememiştir.

Rivayet, Alî el-Müttakî'nin *Kenzü'l-ummâl* isimli eserinde tespit edilmiştir. Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Râzî'nin *Mefâtihu'l-gayb* isimli tefsir kaynaklarında geçmektedir.³³⁸

(İsrâ-17/86)

"وَلَنْ نَسْتَأْذِنَكَ بِلَيْدِي أَوْ حَيْثُ إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا."

"Gerçek şu ki, biz dilersek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırırız; bundan sonra da sen bize karşı hiçbir koruyucu bulamazsın."³³⁹

72. Hadis

"عن ابن مسعود رضي الله عنه: أن أول ما تفقدون من دينكم الأمانة وأخر ما تفقدون الصلاة ولئصلين قوم ولادين لهم وأن هذا القرآن تُصبحون يوماً وما فيكم منه شيء.""

³³⁴ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/230.

³³⁵ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6/129.

³³⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 27/52-61.

³³⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 27/52-61.

³³⁸ Alî el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl*, 10/9; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6/129; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/689; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 21/390.

³³⁹ el-İsrâ, 17/86.

İbn Mesûd'dan (ö. 68/687) nakledildiğine göre: “*Dininizden ilk kaybedeceğiniz şey emanettir. Son olarak kaybedeceğiniz şey de namazdır. Öyle kavimler gelecek ki, dinden çıktıkları halde namaz kılacaklar. Kur'an'a gelince, bir sabah uyanacaksınız ki, ondan hiçbir şey kalmamış.*”³⁴⁰

Hadis, Abdurrezzâk es-San'ânî'nin *el-Musannef*, İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*, Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin *el-Müstedrek* isimli eserinde geçmektedir.³⁴¹

Hâkim en-Nîsâbü'rî hadisi sahih olarak değerlendirmiştir.³⁴²

(İsrâ-17/93)

"أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرَفٍ أَوْ تَرْقَى فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُفَيْكَ حَتَّى تَنْزِلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرُؤُهُ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا."

“*Yahut altından bir evin olmalı; ya da göğe çıkmalısın. Bize okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece oraya çıktığına da asla inanmayacağız. De ki; Rabbimi tenzih ederim! Ben sadece peygamber olan beşerim.*”³⁴³

73. Hadis

"عن ابن عباس رضي الله عنه: قال عبدُ الله بنُ أبي أمية لَن نؤمن لك حتى تتخذ إلى السماء سلماً ثم ترقى فيه وأنا أنظر حتى تأتيها وتأتي معك بصك منشورٍ معه أربعة من الملائكة يشهدون أنك كما تقول."

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre: Abdullah b. Ümeyye Hz. Peygamber'e (s.a.v.) şöyle dedi; “Sen göğe merdiven kurmadıkça, gözümün önünde merdivenden çıkarak göğe yükselmedikçe, senin anlattıklarına şahitlik yapacak dört melek açık bir kitapla gelmedikçe, sana asla inanmayacağız.”³⁴⁴

Hadisin isnadı:³⁴⁵

³⁴⁰ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/231.

³⁴¹ Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 3/362 (No.5981); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7/260; Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, 4/549.

³⁴² Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, 4/549.

³⁴³ el-İsrâ, 17/93.

³⁴⁴ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/232.

³⁴⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/556.

" حدثنا ابن حميد، قال: ثنا سلمة، قال: ثنا ابن إسحاق، قال: ثنا محمد بن أبي محمد، عن سعيد بن جبير، عن ابن عباس."

İbn Hamîd, Seleme (ö. 223/838),³⁴⁶ İbn İshâk (ö. 151/768),³⁴⁷ Muhammed b. Ebî Muhammed, Said b. Cübeyr (ö. 94/713),³⁴⁸ İbn Abbâs (ö. 68/687).³⁴⁹

Rivayetin isnadında yer alan râvilerin muteber olduğu tespit edilmiştir. Rivayet bu senetle sahihtir.

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Taberî'nin *Câmiu'l-beyân*, Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Begavî'nin *Meâlimü't-tenzîl* isimli eserinde geçmektedir.³⁵⁰

(İsrâ-17/97)

"وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضِلِّمْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِهِ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ وَجُوهِهِمْ عُمِّيًّا وَبُكْمًا وَصُمًّا مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا."

"Allah, kime hidayet verirse doğru yolu bulan işte odur; kimi de hidayetten uzaklaştırırsa artık böylelerine Allah'tan başka arka çıkacak kimseler bulamazsın. Kıyamet gününde onları kör, dilsiz ve sağır bir halde yüzüstü süründürerek toplarsın. Onların varacağı yer cehennemdir; onun ateşi zayıfladıkça yakıcı alevlerini çoğaltarak azaplarını sürdürürüz."³⁵¹

74. Hadis

"روي: أَنَّهُ قِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَيْفَ يَمْشُونَ عَلَىٰ وَجُوهِهِمْ قَالَ إِنْ الَّذِي أَمْشَاهُمْ عَلَىٰ أقدامِهِمْ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يُمَشِّيَهُمْ عَلَىٰ وَجُوهِهِمْ."

³⁴⁶ Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl*, 29/21-27.

³⁴⁷ Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl*, 14/405-429.

³⁴⁸ Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl*, 10/358-376.

³⁴⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/365-372.

³⁵⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/556; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6/134; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/694; Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 3/162.

³⁵¹ el-İsrâ, 17/97.

Rivayet edildiğine göre: “Hz. Peygamber’e (s.a.v.) Kıyamet günü nasıl yüzüstü yürüyecekler diye soruldu. Hz. Peygamber; “*Onları ayakları üzerinde yürütebilen (irâde), onları yüzüstü yürütmeye de kâdirdir.*” buyurdu.³⁵²

Bu hadis kaynaklarda şu şekilde geçmektedir:³⁵³

"حدثنا عفان، حدثنا حماد، عن علي بن زيد، عن أوس بن خالد، عن أبي هريرة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال: يحشر الناس ثلاثة أصناف: صنفا مشاة، وصنفا ركباناً، وصنفا على وجوههم قالوا: يا رسول الله، وكيف يمشون على وجوههم؟ فقال: إن الذي أمشاهم على أقدامهم، قادر على أن يمشيهم على وجوههم، أما إنه يتقون بكل حدب وشوك."

Ebû Hureyre'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*İnsanlar kıyâmet günü üç sınıf halinde toplanacaktır. Bir sınıf yaya, bir sınıf binekli, bir sınıf yüzüstü halde olacaktır.*” Ashab: “Ey Allah’ın Rasûlü! Yüz üstü nasıl yürüyecekler?” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Onları ayakları üzerinde yürütebilen irâde, onları yüzüstü yürütmeye de kadirdir. Onlar her tümsekten ve dikenden yüzleriyle korunmaya çalışacaklar.*”

Rivayetin senedinde yer alan Ali b. Zeyd zayıf râvi, Evs b. Hâlid meçhul râvi olarak değerlendirilmiştir.³⁵⁴ Muhakkik Şuayb el-Arnâvut ve Elbânî hadisin zayıf olduğu kanaatindedir.³⁵⁵

(İsrâ-17/101)

"وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَاَسَأَلَ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا مُوسَى مَسْحُورًا."

“*Andolsun biz Mûsâ’ya açık, seçik dokuz âyet verdik. Haydi, İsrâiloğulları’na sor; Mûsâ onlara geldiğinde Firavun ona; Ey Mûsâ, senin büyülenmiş olduğunu düşünüyorum.*”³⁵⁶

³⁵² Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/234.

³⁵³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/288; Tirmizî, “Tefsiru'l-kur’an”, 17 (No. 3142); Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selîm Esed (Dımeşk: Dâru'l-me’mûn, 1404/1984), 7/264.

³⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/364.

³⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/364; Tirmizî, “Tefsiru'l-kur’an”, 17 (No. 3142).

³⁵⁶ el-İsrâ, 17/101.

75. Hadis

"عن صفوان بن عسال: أن يهوديا سأل النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عنها فقال أن لا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئاً ولا تَسْرِقُوا ولا تَزْنُوا ولا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ولا تَسْحَرُوا ولا تَأْكُلُوا الرِّبَا ولا تَمْشُوا بِبِرِّي إِلَى ذِي سُلْطَانٍ لِيَقْتُلَهُ ولا تَقْذِفُوا مُحْصَنَةً ولا تَفْرُوا مِنَ الزَّحْفِ وَعَلَيْكُمْ خَاصَّةً الْيَهُودُ أَنْ لا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ."

Safvan b. Assâl'dan (ö. 19/640) rivâyet edildiğine göre: "Bir yahudi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek Mûsâ'ya verilen dokuz âyeti sordu." Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle cevap verdi: "Allah'a ortak koşmayacaksınız. Hırsızlık yapmayacaksınız. Zina yapmayacaksınız. Allah'ın yarattığı canı suçsuz yere öldürmeyeceksiniz. Sihir yapmayacaksınız. Faiz yemiyeceksiniz. Öldürülmesi için suçsuz bir kişiyi yetkili yerlere kötölemeyeceksiniz. Namuslu bir kadına zina iftirası atmayacaksınız. Savaştan kaçmayacaksınız. Yahudilere özel olarak Cumartesi Yasağını çiğnemeyeceksiniz."³⁵⁷

Hadis, Tirmizî'nin *Sünen* 'inde, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned* 'inde, Nesâî'nin *Sünen* 'inde geçmektedir.³⁵⁸ Rivâyetin senedinde yer alan Abdullâh b. Seleme zayıf râvi olarak değerlendirilmiştir.³⁵⁹ Muhakkik Şuayb el-Arnâvut ve Elbânî hadisin zayıf olduğunu tespit etmiştir.³⁶⁰

(İsrâ-17/110)

"قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ وَلَا تَجْهَرُوا بِصَلَاتِكُمْ وَلَا تَخَافُوا بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا."

"De ki; ister Allah diyerek, ister rahmân diyerek yakarın; hangisiyle yakarırsanız olur, çünkü en güzel isimler ona mahsustur. Namazında sesini fazla yükseltme, fazla da kısma, ikisinin arasında bir yol tut."³⁶¹

³⁵⁷ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/234.

³⁵⁸ Tirmizî, "Tefsiru'l-kur'an", 18 (No. 3144); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/12; Nesâî, "Muhârabe", 18 (No. 3527).

³⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/12.

³⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/12; Tirmizî, "Tefsiru'l-kur'an", 18 (No. 3144).

³⁶¹ el-İsrâ, 17/110.

76. Hadis

"روي: أن أبا بكر رضي الله تعالى عنه كان يخفيت ويقول أناجي ربي وقد علم حاجتي وعمر رضي الله عنه كان يجهر بها ويقول أطرده الشيطان وأوقظ الوسنان فلما نزلت أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم أبا بكر أن يرفع قلباً وعمر أن يخفض قلباً."

Rivayet edildiğine göre: "Hz. Ebû Bekir (r.a.) kısık sesle okuyordu ve: "Ben rabbime münacat ediyorum. O, benim isteklerimi bilmektedir. Hz. Ömer (r.a.) yüksek sesle okuyordu ve: "Ben şeytanı kovuyorum ve uyuklayanları uyandırıyorum. İsrâ suresinin yüz onuncu âyeti nâzil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) sesini biraz yükseltmesini, Hz. Ömer'e de (r.a.) sesini biraz kısmasını emretti."

Hadis, Abdurrezzâk es-San'ânî'nin *el-Musannef*, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*, Beyhâkî'nin *Şuabü'l-îmân* isimli eserinde geçmektedir.³⁶² Rivâyetin senedinde yer alan İbn Hâni meçhul râvi olarak değerlendirilmiştir.³⁶³ Muhakkik Şuayb el-Arnâvut hadisın zayıf olduğu kanaatindedir.³⁶⁴

(İsrâ-17/111)

"وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِيلِ وَكَبِّرُهُ تَكْبِيرًا."

"Çocuk edinmeyen, hâkimiyette ortağı bulunmayan, âcizlikten münezzehe olduğu için bir dayanağa da ihtiyacı olmayan Allah'a hamedederim de ve tekbir getirerek O'nun şanını yücelt."³⁶⁵

77. Hadis

"رُوي أنه صلى الله عليه وسلم كان إذا أفصح الغلام من بني عبد المطلب علمه هذه الآية لكرامة."

Rivayet edildiğine göre: "Abdülmuttaliboğulları'ndan her çocuk konuşma çağına geldiği zaman Hz. Peygamber (s.a.v.) İsrâ sûresinin 111. âyet-i kerîmesini (Çocuk edinmeyen, hakimiyette ortağı bulunmayan, âcizlikten münezzehe olduğu için

³⁶² Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 2/495 (No. 4210); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/217; Beyhâkî, *Şuabü'l-îmân*, 4/5.

³⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/217.

³⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/217.

³⁶⁵ el-İsrâ, 17/111.

bir dayanağa da ihtiyacı olmayan Allah'a hamederim de ve tekbir getirerek O'nun şanını yücelt.) öğretirdi."³⁶⁶

Hadisin isnadı:³⁶⁷

"سفيان بن وكيع عن سفيان بن عيينة عن عبد الكريم عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده."

Süfyân b. Veki' (ö. 197/812),³⁶⁸ Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814),³⁶⁹ Abdülkerîm, Amr b. Şuayb (ö. 118/736),³⁷⁰ Şuayb, Abdullah b. Amr b. Âs (ö. 65/685).³⁷¹

Rivayetin isnadında yer alan râviler güvenilir olmakla birlikte Amr b. Şuayb hakkında Ahmed b. Hanbel rivâyet ettiği hadislerin delil olarak kullanılmayacağını, Zehebî ise rivâyetlerinin hasen olarak değerlendirilebileceğini söylemiştir. Rivayet bu senetle zayıftır.

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Beyzâvî'nin *Envâru't-tenzîl* isimli eserinde geçmektedir.³⁷²

78. Hadis

"وعنه صلى الله عليه وسلم: من قرأ سورة بني إسرائيل فرق قلبه عند ذكر الوالدين كان له قنطارٌ في الجنة."

Hiz. Peygamber'den (s.a.v.) rivâyet edildiğine göre: "Her kim, İsrâ sûresini okur ve anne baba hakları ile ilgili âyetleri gördüğü zaman kalbi yumuşarsa, cennette ona, bir kantar altın sadakanın mükâfatı verilir."³⁷³

Hadisin isnadı:³⁷⁴

³⁶⁶ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/236.

³⁶⁷ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6/143.

³⁶⁸ Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 9/140-169.

³⁶⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 11/177-197.

³⁷⁰ Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 9/140-169.

³⁷¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4/261-268.

³⁷² Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6/143; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/701; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/271.

³⁷³ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/236.

³⁷⁴ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6/54.

"زيد بن أسلم عن أبيه عن أبي أمامة عن أبي بن كعب."

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Beyzâvî'nin *Envâru't-tenzil* isimli eserinde geçmektedir.³⁷⁵ İbnü'l-Cevzî bu rivayeti *el-Mevzûât* isimli eserinde zikretmiştir.³⁷⁶

2.1.6. Kehf Sûresi

Eserin V. cildinde yer alan altıncı sûre Kehf sûresidir. Müellif Kehf sûresinde on altı tane rivayete yer vermiştir.

(Kehf-18/22)

"سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ قُل رَّبِّي أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارَ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَنَفِتَ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدٌ."

“(Sonra gelenler) bilmedikleri konuda karanlığa taş atar gibi tahminler yürüterek, onlar üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir diyecekler; beş kişidir, altıncuları köpekleridir diyecekler. Onlar yedi kişidir, sekizincisi köpekleridir diyecekler. De ki rabbim onların sayısını daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Artık onlar hakkında gerçeği açıklama dışında tartışmaya girme ve kimseden de onlarla ilgili bilgi isteme!”³⁷⁷

79. Hadis

"وعن علي كرم الله وجهه: أنهم سبعة نفر أسماؤهم بمليخا ومكشليينا ومثليينا هؤلاء أصحاب يمين الملك وكان عن يساره مرنوش ودبرنوش وشا دنوش وكان يستشير هؤلاء الستة في أمره والسابع الراعي الذي وافقهم حين هربوا من ملكهم دقيانوس فيشواسمه كططيش.""

Hız. Ali'den (r.a.) rivayet edildiğine göre: “Ashâb-ı Kehf yedi kişidir. Onların isimleri şöyledir: Yemlihâ, Mekselina, Meşlîbna. Bunların üçü hükümdarın sağ koluydu. Solunda da şunlar vardı: Mernûş, Debernûş, Şâzenûş. Hükümdar (devlet)

³⁷⁵ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6/54; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/701; Beyzâvî, *Envâru't-tenzil*, 3/271.

³⁷⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1/240.

³⁷⁷ el-Kehf, 18/22.

işlerini bunlarla istişâre ediyordu. Yedinci kişi de hükümdarları Dakyânus'tan kaçarken onlara katılan çoban Kefiştatayuştur.³⁷⁸

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Nesefî'nin *Medârikü't-tenzil* isimli eserinde geçmektedir.³⁷⁹ Rivayetin senedi araştırmada kullandığımız kaynaklarda bulunamamıştır.

(Kehf-18/23-24)

"وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَلِكَ غَدًا (23) إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَادْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَى أَنْ يَهْدِيَنِّي رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَذَا رَشَدًا."

*"Allah izin verirse demeden hiçbir şey için şu işi yarın yapacağım deme! Unuttuğun takdirde Rabbini an ve umarım rabbim bana, doğruya bundan daha yakın olanı gösterir de."*³⁸⁰

80. Hadis

"وعن ابن عباس رضي الله عنه: ولو بعد سنة ما لم يحث ولذلك جَوَزَ تَأْخِيرُ الاستثناء."

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre: "Niyet edip karar verilen iş gerçekleştirilmedikçe, aradan bir sene de geçse, o iş hatırlandığında telafî edilmelidir."³⁸¹

Hadisin isnadı:³⁸²

"حدثنا أحمد بن يحيى بن خالد بن حيان الرقي، ثنا يحيى بن سليمان الجعفي، ثنا أبو معاوية، ثنا الأعمش، عن مجاهد، عن ابن عباس."

Ahmed b. Yahyâ b. Hâlid b. Hayyân er-Rakkâ, Yahyâ b. Süleymân el-Ca'fî, Ebû Muâviye, A'meş (ö.148/765),³⁸³ Mücâhid (ö. 103/721),³⁸⁴ İbn Abbâs (ö. 68/687).³⁸⁵

³⁷⁸ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/247.

³⁷⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/712; Nesefî, *Medârikü't-tenzil*, 2/294.

³⁸⁰ el-Kehf, 18/23-24.

³⁸¹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/248.

³⁸² Taberâni, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 11/68.

Rivayetin isnadında yer alan râviler güvenilir olmakla birlikte A'meş hakkında Zehebî bazı râvilerin kusurlarını örttüğü kanaatindedir. Rivâyet bu senedle zayıftır.

Hadis, Taberâni'nin *el-Mu'cemü'l-kebîr*'inde, Beyhâkî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sında geçmektedir.³⁸⁶

(Kehf-18/25)

"وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا."

"Onlar mağaralarında üç yüzyıl kaldılar, buna dokuz yıl da ilâve ettiler."³⁸⁷

81. Hadis

"وروى عن علي رضي الله عنه: أنه قال عند أهل الكتاب أنهم لبثوا ثلثمائة سنة شمسية والله تعالى ذكر السنة القمرية والتفاوت بينهما في كل مائة سنة ثلاث سنين فيكون ثلثمائة وتسع سنين."

Hız. Ali'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre: "Ehl-i Kitâb'a göre Ashâb-ı Kehf şemsî olarak üç yüz sene kalmıştır. Allah (c.c.), kamerî olarak zikretmiştir. İkisinin arasındaki fark her yüz senede üç senedir. Kamerî hesaba göre üç yüz dokuz yıl olmaktadır."³⁸⁸

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Begavî'nin *Meâlimü't-tenzîl* isimli eserinde geçmektedir.³⁸⁹ Rivayetin senedi kaynaklarda bulunamamıştır.

(Kehf-18/29)

"وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَإِنْ يَسْتَعِينُوا يُوَاعَتْهُمْ بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا."

³⁸³ Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 6/226-248.

³⁸⁴ Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 4/450-456.

³⁸⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/365-372.

³⁸⁶ Taberâni, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 11/68; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/82.

³⁸⁷ el-Kehf, 18/25.

³⁸⁸ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/248.

³⁸⁹ Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 3/188.

“De ki; Gerçek, Rabbinizden gelendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin. Biz, zalimler için alevleri kendilerini çepeçevre kuşatan bir ateş hazırladık. (Susuzluktan) imdat dileyecek olsalar, buna erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir. Ne fena bir içecek ve ne kötü bir barınak!”³⁹⁰

82. Hadis

"عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: هو كعكر الزيت فإذا قرب إليه سقطت فروة وجهه."

Hız. Peygamber'den (s.a.v) rivayet edildiğine göre: (O, Kehf sûresinin yirmi dokuzuncu âyeti ile ilgili şöyle demiştir). “Bu âyette anlatılan su, kaynar zetinyâğının tortusu gibidir. Ağza yaklaştırıldığı zaman yüzün derisi dökülür.”³⁹¹

Hadis Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, Tirmizî'nin *Sünen*'inde, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'nin *Müsned*'inde, İbn Hibbân'ın *Sahih*'inde, Taberâni'nin *Mu'cemü'l-evsat*'ında, Hâkim'in *Müstedrek*'inde geçmektedir.³⁹² Rivayetin senedinde yer alan Derrâc isimli râvi zayıf olarak değerlendirilmiştir. Tirmizî hadisin garip olduğunu tespit etmiştir. Muhakkik Şuayb el-Arnâvut ve Elbânî rivâyetin zayıf olduğu kanaatindedir.³⁹³

(Kehf-18/39)

"وَلَوْلَا إِذْ نَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ إِنَّ تَرَنَ أَنَا أَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا."

“Keşke bağına girdiğinde, Mâşaallah! Güç yalnız Allah'ındır! Deseydin. Eğer malca ve evlatça beni kendinden az görüyorsan.”³⁹⁴

83. Hadis

"عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: من رأى شيئاً فأعجبه فقال ما شاء الله لا قوة إلا بالله لم يضُرَّه."

³⁹⁰ el-Kehf, 18/29.

³⁹¹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/250.

³⁹² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 18/210; Tirmizî, “Sıfatü cehennem”, 4 (No. 2581); Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, 2/520; İbn Hibbân, *es-Sahih*, 16/514; Taberâni, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 3/277; Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, 2/544.

³⁹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 18/210; Tirmizî, “Sıfatü cehennem”, 4 (No. 2581).

³⁹⁴ el-Kehf, 18/39.

Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edildiğine göre: "Her kim bir şeyi görüp beğendiği zaman, Mâşâallah! Güç, kuvvet yalnız Allah'ındır (c.c.), derse ona nazar değmez."³⁹⁵

Hadisin isnadı:³⁹⁶

"أخبرنا أبو عمرو الفراتي: القاسم بن كليب: العباس بن محمد الدوري: حجاج: أبو بكر الهذلي عن يمامة بن عبد الله بن أنس عن أنس بن مالك أن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

Ebû Amr el-Ferâti, el-Kâsım b. Küleyb, el-Abbâs b. Muhammed ed-Devzi, Haccâc (ö. 160/776),³⁹⁷ Ebû Bekr el-Hezlî, Yemâme b. Abdullâh b. Enes, Enes b. Mâlik (ö. 93/712).³⁹⁸

Araştırmada kullandığımız kaynaklarda Haccâc ve Enes b. Mâlik'in güvenilir olduğu tespit edilmiş olup diğer râviler ile ilgili bilgi bulunamamıştır.

Rivayet, Alî el-Müttakî'nin *Kenzü'l-ummâl* isimli eserinde tespit edilmiştir. Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân*, Beyzâvî'nin *Envâru't-tenzîl* isimli eserinde geçmektedir.³⁹⁹

(Kehf-18/68)

"وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا."

"İç yüzünü kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredebilirsin?"⁴⁰⁰

84. Hadis

"وفي صحيح البخاري: قال الخضر يا موسى إني على علم من علم الله تعالى علمنيه لا تعلمه وأنت على علم من علم الله علمه الله لا أعلمه وخبراً تمييز أي لم يحط به خبرك."

³⁹⁵ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/252.

³⁹⁶ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6/171.

³⁹⁷ Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 7/202-228.

³⁹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/17-26.

³⁹⁹ Alî el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl*, 10/65; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6/171; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/281.

⁴⁰⁰ el-Kehf 18/68.

Buhârî'nin *Sahih*'inde şöyle geçmektedir: "Hızır, Mûsa'ya şöyle söyledi: "Ben, Allah (c.c.) katından bana öğretilmiş bir ilme sahibim. Sen de, Allah (c.c.) katından sana öğretilmiş benim bilmediğim bir ilme hâizsin."⁴⁰¹

Bu hadis kaynaklarda şu şekilde geçmektedir:⁴⁰²

"حدثنا عبد الله بن محمد، قال: حدثنا سفيان، قال: حدثنا عمرو، قال: أخبرني سعيد بن جبير، قال: قلت لابن عباس: إن نوحا البكالي يزعم أن موسى ليس بموسى بني إسرائيل، إنما هو موسى آخر؟ فقال: كذب عدو الله حدثنا أبي بن كعب عن النبي صلى الله عليه وسلم: قام موسى النبي خطيبا في بني إسرائيل فسل أي الناس أعلم؟ فقال: أنا أعلم، فعتب الله عليه، إذ لم يرد العلم إليه، فأوحى الله إليه: أن عبدا من عبادي بمجمع البحرين، هو أعلم منك. قال: يا رب، وكيف به؟ فقيل له: أحمل حوتا في مكثل، فإذا فقدته فهو ثم، فانطلق وانطلق بفتاه يوشع بن نون، وحمل حوتا في مكثل، حتى كانا عند الصخرة وضعا رؤسهما وناما، فانسل الحوت من المكثل فاتخذ سبيله في البحر سريرا، وكان لموسى وقتاه عجبا، فانطلقا بقية ليلتهما ويومهما، فلما أصبح قال موسى لفتاه: آتنا غداءنا، لقد لقينا من سفرنا هذا نصبا، ولم يجد موسى مسا من النصب حتى جاوز المكان الذي أمر به، فقال له فتاه: (أرأيت إذ أومنا إلى الصخرة فإني نسيت الحوت وما أنسانيه إلا الشيطان) قال موسى: (ذلك ما كنا نبغي فارتدا على آثارهما قصصا) فلما انتهيا إلى الصخرة، إذا رجل مسجى بثوب، أو قال تسجى بثوبه، فسلم موسى، فقال الخضر: وأنى بأرضك السلام؟ فقال: أنا موسى، فقال: موسى بني إسرائيل؟ قال: نعم، قال: هل أتبعك على أن تعلمني مما علمت رشدا قال: إنك لن تستطيع معي صبرا، يا موسى إني على علم من علم الله علمنيه لا تعلمه أنت، وأنت على علم علمكه لا أعلمه، قال: ستجدني إن شاء الله صابرا، ولا أعصي لك أمرا، فانطلقا يمشيان على ساحل البحر، ليس لهما سفينة، فمرت بهما سفينة، فكلموهم أن يحملوهما، فعرف الخضر فحملوهما بغير نول، فجاء عصفور، فوقع على حرف السفينة، فنقر نقرة أو نقرتين في البحر، فقال الخضر: يا موسى ما نقص علمي وعلمك من علم الله إلا كنقرة هذا العصفور في البحر، فعمد الخضر إلى لوح من ألواح السفينة، فنزعه، فقال موسى: قوم حملونا بغير نول عمدت إلى سفينتهم فخرقتها لتغرق أهلها؟ قال: ألم أقل إنك لن تستطيع معي صبرا؟ قال: لا تواخذني بما نسيت ولا ترهقني من أمري عسرا - فكانت الأولى من موسى نسيانا -، فانطلقا، فإذا غلام يلعب مع الغلمان، فأخذ الخضر برأسه من أعلاه فاقتلع رأسه بيده، فقال موسى: أقتلت نفسا زكية بغير نفس؟ قال: ألم أقل لك إنك لن تستطيع معي صبرا؟ قال ابن عيينة: وهذا أوكد - فانطلقا، حتى إذا أتيا أهل قرية استطعما أهلها، فأبوا أن يضيفوهما، فوجدا فيها جدارا يريد أن ينقض فأقامه، قال الخضر: بيده فأقامه، فقال له موسى: لو شئت لاتخذت عليه أجرا، قال: هذا فراق بيني وبينك " قال النبي صلى الله عليه وسلم: يرحم الله موسى، لو ددنا لو صير حتى يقص علينا من أمرهما."

⁴⁰¹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/260.

⁴⁰² Buhârî, "İlim", 44 (No. 122); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/43; Müslim, "Fedâil", (No. 2380).

Said b. Cübeyr (ö. 94/713) şöyle demiştir: “İbn Abbas’a (r.a.) dedim ki: “Nevfel-Bekkali, İsrailoğullarının peygamberi olan Hz. Musa (a.s.), Hızır’ın arkadaşı olan Musa olmadığını zannediyor.” İbn-i Abbas’a (r.a.) bana şöyle söyledi: “Allah’ın düşmanı yalan söylüyor. Ben Übeyy İbnu Ka’b’ı (r.a.) dinledim. Demişti ki: “Ben Resulüllah’ı (s.a.v.) dinledim. Şunu anlattı: “Musa (a.s.) Beni İsrail’e hutbe okumak için ayağa kalktı. Kendisine, “İnsanların en bilgisi kimdir?” diye soruldu. O: “Benim” diye cevap verdi. Allah (c.c.), en iyi bilen Allah’tır demediği için Musa’yı azarladı. Ve: “İki denizin birleştiği yerde bulunan bir kulum senden daha âlimdir” diye ona vahyetti. Hz. Musa (a.s.): “Ey Rabbim ben onu nasıl bulabilirim?” diye sordu. Kendisine: “Bir zembile bir balık koy, onu sırtına al. Balığı nerede kayıp edersen o kişi oradadır” denildi. (Denildiği) gibi yaparak yola koyuldu. Kendisiyle beraber, hizmetçisi olan Yuşa İbnu Nun da yola çıktı. Beraberce yürüyerek bir kayanın yanında durdular. Hz. Musa (a.s.) ve hizmetçisi dinlenmek üzere orada yattılar. Balık kımıldayarak zembilden çıkıp denize düştü. Suyun akıntısını izleyerek gitti. Öyle ki su kemer gibi oldu. Balık için bir kanal meydana gelmişti. Hz. Musa (a.s.) ve hizmetçisi bu görüntüye şaşırdılar. Günlerinin geri kalan kısmı ile o gece boyu da yollarına devam ettiler. Sabah olunca Hz. Musa (a.s.) hizmetçisine: “Sabah kahvaltımızı getir. Biz bu yolculukta yorulduk.” dedi. Musa (a.s.) emredilen yere gelinceye kadar yorulmamıştı. Hizmetçi: “Hani bir kayanın yanına gelmiş oturmuştuk. Ben balığı orada unuttum. Onu hatırlatmayı, bana mutlaka şeytan unutturdu. Balık denize garip bir şekilde düşüp gitmişti.” dedi. Musa (a.s.): “Bizim aradığımız orasıydı” dedi ve hemen izlerinin üzerine geri döndüler. İzlerini tâkip ederek kayaya kadar geldiler. Musa (a.s.) orada örtüsüne bürünmüş bir adam gördü ve ona selam verdi. Hızır (a.s.) ona: “Senin bu yerinde selam ne gezer!” “Ben Musa’yım” “Beni İsrail’in Musa’sı mı? “Evet” “Sen, Allah (c.c.) katından sana öğretilen bir ilmi bilmektesin ki ben onu bilmem. Ben de Allah (c.c.) bana öğretilen bir ilmi bilmekteyim ki, onu da sen bilemezsin.” “Allah’ın sana öğrettiği ilmi bana öğretmen şartıyla sana uymamı kabul eder misin?” “Sen benimle birlikte sabır gösteremezsin. İç yüzünü ve hikmetini bilmediğin şeye nasıl sabredeceksin ki?” “İnşallah sen beni sabırlı göreceksin. Hem ben senin hiç bir dediğine karşı çıkmayacağım.” “Öyleyse gel. Bana uyacaksan, ben sana haber vermedikçe bana hiç bir şey sormayacaksın!” dedi. Hz. Musa: “Tamam!” dedi. Hz. Musa ve Hızır (a.s.)

beraberce gittiler. Deniz kıyısında yürüyorlardı. Bir gemiye rastladılar. Kendilerini gemiye almalarını söylediler. Gemi sahipleri Hızır (a.s.)'ı tanıdılar. Ve ücret istemeksizin onları gemiye aldılar. Hızır (a.s.), gidip, geminin tahtalarından birini deldi. Hz. Musa (a.s.) ona: “Bunlar bizi ücret istemeden gemilerine aldılar, sen ise gemilerini deldin, adamları boğacaktın. Hiç hoş olmayan bir iş yaptın!” dedi. Hızır: “Ben sana, benimle bulunmaya sabredemezsin demedim mi?” dedi. Hz. Musa: “Unuttuğum şey sebebiyle beni sorguya çekme. Bu iş sebebiyle bana zorluk çıkarma!” ricasında bulundu. Sonra gemiden indiler. Sahil de yürürken, bir çocuk gördüler. Hızır (a.s.) çocuğu yakaladığı gibi eliyle kafasını kopararak çocuğu öldürdü. Musa (a.s.): “Masum bir çocuğu can karşılığı olmaksızın niye öldürdün. Bu çok kötü bir iş!” dedi. “Ben sana demedim mi, sen benimle beraberliğe sabredemezsin!” diyip Hızır (a.s.), Musa’ya çıkıştı. Hz. Musa (a.s.): “Ama bu birinciden de şiddetli idi” dedi ve ilave etti: “Bundan sonra sana bir şey sorarsam, benimle arkadaşlık etme,” dedi. Yola devam ettiler. Bir köye geldiler. Halktan yiyecek istediler. Kimse onları misafir etmedi ve yiyecek vermedi. Köyde yıkılmak üzere olan bir duvarı gördüler. Hızır (a.s.) eliyle göstererek: “Eğilmiş” dedi. Onu düzeltti. Musa (a.s.) ona: “Bir köy ki, bizi misafir etmiyor, yiyecek vermiyorlar. Sen onlara ücretsiz iş yapıyorsun, istesen ücret alabilirdin!” dedi. Hızır (a.s.), Hz. Musa’ya (a.s.): “Artık birbirimizden ayrılma zamanı geldi. Şimdi sana sabredemediğin şeylerin iç yüzünü haber vereceğim.” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) *“Allah Musa’ya rahmet etsin. Keşke Hızır’la beraberliğe sabretseydi de maceralarını bize nakletseydi, bunu ne kadar isterdim!”* Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdular ki: *“Birinci sorusu Musa’nın bir unutması idi. Bir serçe gelerek geminin kenarına kondu. Sonra denizden gagasıyla su aldı. Hz. Hızır bunu göstererek Hz. Musa’ya, “Bak”, dedi. “Benim ve senin ilmin ve diğer mahlûkatın ilmi, Allah’ın ilminden, şu kuşun denizden eksilttiği kadar eksiltir.”*

Hadis sahih ve müttefakun aleyhdir.⁴⁰³

(Kehf-18/76)

"قَالَ إِنَّ سَأَلْتِكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدِّي عُذْرًا."

⁴⁰³ Buhârî, “İlim”, 44 (No. 122); Müslim, “Fedâil”, (No. 2380).

“Mûsâ, eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam artık benimle arkadaşlık etme. Doğrusu tarafımdan (dilenecek son) özre ulaştın, dedi.”⁴⁰⁴

85. Hadis

"عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: رَحِمَ اللهُ أَخِي مُوسَى اسْتَحْيَا فَقَالَ ذَلِكَ لَوْ لَبِثَ مَعَ صَاحِبِهِ لِأَبْصَرَ أَعْجَبَ الْأَعْجَابِ."

Hız. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edildiğine göre: “Allah (c.c.), kardeşim Mûsâ'ya (a.s.) rahmet eylesin. Utandığı için böyle söyledi. Şayet arkadaşı ile beraber yoluna devam etseydi, çok acayip şeyler görecekti.”⁴⁰⁵

Hadis Buhârî'nin *Sahih*'inde, Nesâî'nin *Sünen*'inde, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçmektedir.⁴⁰⁶ Şuayb el-Arnâvut hadisin sahih olduğunu tespit etmiştir.⁴⁰⁷

86. Hadis

"عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَانُوا أَهْلَ قَرْيَةٍ لَنَا مَا."

Hız. Peygamber'den (s.a.v.) rivâyet edildiğine göre: “Bunlar çok cimri bir topluluk idiler.”⁴⁰⁸

Hadis Nesâî'nin *Sünen*'inde geçmektedir.⁴⁰⁹ Muhakkik Şuayb el-Arnâvut rivâyetin sahih olduğunu tespit etmiştir.⁴¹⁰

(Kehf-18/77)

"فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا أَهْلُهَا فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّقُوا لَهُمَا فَوْجَدًا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ فَأَقَامَهُ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَاتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا."

⁴⁰⁴ el-Kehf 18/76.

⁴⁰⁵ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/261.

⁴⁰⁶ Buhârî, “İlim”, 44 (No. 122); Nesâî, “Tefsir”, 10 (No. 11248); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/43.

⁴⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/43.

⁴⁰⁸ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/261.

⁴⁰⁹ Nesâî, “Tefsir”, 9 (No. 11247).

⁴¹⁰ Nesâî, “Tefsir”, 9 (No. 11247).

“Yine yürüdüler. Nihayet bir köy halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Köy halkı onları misafir etmekten kaçındı. Derken orada yıkılmak üzere bulunan bir duvarla karşılaştılar, o hemen onu doğrulttu. Mûsâ, isteseydin bu iş için ücret alırdın, dedi”⁴¹¹

87. Hadis

"روي أنهما طافا في القرية فاستطعماهم فلم يطعموهما واستضافاهم."

Rivayet edildiğine göre: “Hızır ile Musa köy halkından yemek istediler. Köy halkı onlara yemek vermeyip, onları misafir de etmediler.”⁴¹²

Hadis kaynaklarda şu şekilde geçmektedir:⁴¹³

"حدثنا عبد الله بن محمد، قال: حدثنا سفيان، قال: حدثنا عمرو، قال: أخبرني سعيد بن جببر، قال: قلت لابن عباس: إن نوحا البكالي يزعم أن موسى ليس بموسى بني إسرائيل، إنما هو موسى آخر؟ فقال: كذب عدو الله حدثنا أبي بن كعب عن النبي صلى الله عليه وسلم: قام موسى النبي خطيبا في بني إسرائيل فسنل أي الناس أعلم؟ فقال: أنا أعلم، فعتب الله عليه، إذ لم يرد العلم إليه، فأوحى الله إليه: أن عبدا من عبادي بمجمع البحرين، هو أعلم منك. قال: يا رب، وكيف به؟ فقيل له: احمل حوتا في مكنل، فإذا فقدته فهو ثم، فانطلق وانطلق بفناه يوشع بن نون، وحملا حوتا في مكنل، حتى كانا عند الصخرة وضعا رؤسهما وناما، فأنسل الحوت من المكنل فاتخذ سبيله في البحر سربا، وكان لموسى وفناه عجبا، فانطلقا بقية ليلتهما ويومهما، فلما أصبح قال موسى لفناه: آتنا غداءنا، لقد لقينا من سفرنا هذا نصبا، ولم يجد موسى مسا من النصب حتى جاوز المكان الذي أمر به، فقال له فناه: (أرأيت إذ أويانا إلى الصخرة فإني نسيت الحوت وما أنسانيه إلا الشيطان) قال موسى: (ذلك ما كنا نبغي فارتدا على آثارهما قصصا) فلما انتهيا إلى الصخرة، إذا رجل مسجى بثوب، أو قال تسجى بثوبه، فسلم موسى، فقال الخضر: وأنى بأرضك السلام؟ فقال: أنا موسى، فقال: موسى بني إسرائيل؟ قال: نعم، قال: هل أتبعك على أن تعلمني مما علمت رشدا قال: إنك لن تستطيع معي صبرا، يا موسى إني على علم من علم الله علمنيه لا تعلمه أنت، وأنت على علم علمكه لا أعلمه، قال: ستجدني إن شاء الله صابرا، ولا أعصي لك أمرا، فانطلقا يمشيان على ساحل البحر، ليس لهما سفينة، فمرت بهما سفينة، فكلموهم أن يحملوهما، فعرف الخضر فحملوهما بغير نول، فجاء عصفور، فوقع على حرف السفينة، فنقر نقرة أو نقرتين في البحر، فقال الخضر: يا موسى ما نقص علمي وعلمك من علم الله إلا كنقرة هذا العصفور في البحر، فعمد الخضر إلى لوح من ألواح السفينة، فنزعه، فقال موسى: قوم حملونا بغير نول عمدت إلى سفينتهم فخرقتها لتغرق أهلها؟ قال: ألم أقل إنك لن تستطيع معي

⁴¹¹ el-Kehf, 18/77.

⁴¹² Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/261.

⁴¹³ Buhârî, "İlim", 44 (No. 122); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/43; Müslim, "Fedâil", 46 (No. 2380).

صبراً؟ قال: لا تواخذني بما نسيت ولا ترهقني من أمري عسرا - فكانت الأولى من موسى نسيانا -، فانطلقا، فإذا غلام يلعب مع الغلمان، فأخذ الخضر برأسه من أعلاه فاقتلع رأسه بيده، فقال موسى: أقتلت نفسا زكية بغير نفس؟ قال: ألم أقل لك إنك لن تستطيع معي صبرا؟ - قال ابن عيينة: وهذا أوكد - فانطلقا، حتى إذا أتيا أهل قرية استطعما أهلها، فأبوا أن يضيفوهما، فوجدا فيها جدارا يريد أن ينقض فأقامه، قال الخضر: بيده فأقامه، فقال له موسى: لو شئت لاتخذت عليه أجرا، قال: هذا فراق بيني وبينك " قال النبي صلى الله عليه وسلم: «يرحم الله موسى، لو ددنا لو صبر حتى يقص علينا من أمرهما»"

Said b. Cübeyr şöyle demiştir: "...Bir köye geldiler. Halktan yiyecek istediler. Kimse onları misafir etmedi ve yiyecek vermedi. Köyde yıkılmak üzere olan bir duvarı gördüler. Hızır (a.s.) eliyle göstererek: "Eğilmiş" dedi. Onu düzeltti. Hz. Musa (a.s.) ona: "Bir köy ki, bizi misafir etmiyor, yiyecek vermiyorlar. Sen onlara ücretsiz iş yapıyorsun, istesen ücret alabilirdin!" dedi. Hızır (a.s.), Hz. Musa'ya: "Artık birbirimizden ayrılma zamanı geldi. Şimdi sana sabredemediğin şeylerin iç yüzünü haber vereceğim" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) "Allah Musa'ya rahmet etsin. Keşke Hızır'la beraberliğe sabretseydi de maceralarını bize nakletseydi, bunu ne kadar isterdim!" Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki: "*Birinci sorusu Musa'nın bir unutmastı idi. Bir serçe gelerek geminin kenarına kondu. Sonra denizden gagasıyla su aldı. Hz. Hızır bunu göstererek Hz. Musa'ya, "Bak", dedi, "Benim ve senin ilmin ve diğer mahlûkatın ilmi, Allah'ın ilminden, şu kuşun denizden eksilttiği kadar eksildir."*

Hadis sahih ve müttefakun aleyhdir.⁴¹⁴

(Kehf-18/107)

"إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْوُجُودِ نُزُلًا."

"İman edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onlar için konak olarak içlerinde ebedî kalacakları Firdevs cennetleri vardır."⁴¹⁵

⁴¹⁴ Buhârî, "İlim", 44 (No. 122); Müslim, "Fedâil", (No. 2380).

⁴¹⁵ el-Kehf, 18/107.

88. Hadis

"وعن رسول الله صلى الله عليه وسلم في الجنة مائة درجة ما بين كل درجة مسيرة مائة عام والفردوس أعلاها وفيها الأنهار الأربعة فإذا سألتم الله تعالى فاسألوه الفردوس فإن فوقه عرش الرحمن ومنه تفجر أنهار الجنة."

Hiz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edildiğine göre: "Cennette yüz derece vardır. Her iki derece arasında yüz yıllık mesafe vardır. Firdevs en yüksek derecedir. Dört nehir de bu cennettedir. Allah'tan (c.c.) Firdevs cennetini isteyin. Firdevs'in üstünde de Allah'ın (c.c.) arşı vardır. Cennet ırmakları da buradan fişkirmektedir."⁴¹⁶

Hadis kaynaklarda şu şekilde geçmektedir:⁴¹⁷

"حدثنا يحيى بن صالح، حدثنا فليح، عن هلال بن علي، عن عطاء بن يسار، عن أبي هريرة رضي الله عنه، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من آمن بالله وبرسوله، وأقام الصلاة، وصام رمضان كان حقا على الله أن يدخله الجنة، جاهد في سبيل الله أو جلس في أرضه التي ولد فيها»، فقالوا: يا رسول الله، أفلا نبشرك الناس؟ قال: «إن في الجنة مائة درجة، أعدها الله للمجاهدين في سبيل الله، ما بين الدرجتين كما بين السماء والأرض، فإذا سألتم الله، فاسألوه الفردوس، فإنه أوسط الجنة وأعلى الجنة أراه فوقه عرش الرحمن، ومنه تفجر أنهار الجنة."

Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre: "Hz. Peygamber (s.a.v.) : *"Her kim Allah'a ve resûl'üne inanır, namazı kılar, ramazan orucu tutarsa, Allah'ın onu cennetle şereflendirmesi hak olur. İster cihad etsin, ister doğduğu yerde otursun."* dedi. Ashab "Ey Allah'ın Resûl'ü! İnsanları bununla müjdelemeyelim mi?" dediler. Hiz. Peygamber (s.a.v.): *"Allah'ın cihad edenler için hazırladığı cennette yüz derece vardır. Her iki derece arasında yüz yıllık mesafe vardır. Firdevs en yüksek derecedir. Allah'tan (c.c.) Firdevs cennetini isteyin. Firdevs cennetin tam ortası ve en yüksek yeridir. Firdevs'in üstünde de Allah'ın (c.c.) arşı vardır. Cennet ırmakları da buradan fişkirmektedir."*

Şuayb el-Arnâvut ve Elbânî hadisin sahih olduğunu tespit etmiştir.⁴¹⁸

⁴¹⁶ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/264.

⁴¹⁷ Buhârî, "Cihad", 4 (No. 2790); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/143; Tirmizî, "Sıfatü'l-cennet", 4 (No. 2529); Tebrizî, *Mişkâtü'l-mesâbih*, 2/1117 (3787).

⁴¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/143; Tirmizî, "Sıfatü'l-cennet", 4 (No. 2529).

89. Hadis

"ورؤي: أنه حج ماشياً فلما سمع إبراهيم عليه الصلاة والسلام بقدمه تلقاه ودعا له وأوصاه بوصايا."

Rivayet edildiğine göre: "Zülkarneyn yürüyerek hacca gitmiş. İbrâhim (a.s.) onun geldiğini haber alınca onu karşılamış ve ona duâ ederek kendisine nasihat etmiştir."⁴¹⁹

Rivayet, araştırmada kullandığımız kaynaklarda tespit edilememiştir.

(Kehf-18/110)

"قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا."

*"De ki, ben de ancak sizin gibi bir insanım. (Ne var ki) bana, sizin ilâhınızın bir ilâh olduğu vahyolunuyor. Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın."*⁴²⁰

90. Hadis

"روي: أن جندب بن زهير رضي الله عنه قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم إني لأعمل العمل لله تعالى فإذا أطلع عليه سرني فقال صلى الله عليه وسلم إن الله لا يقبل ما شورك فيه."

Rivayet edildiğine göre: "Cündeb b. Züheyr Hz. Peygamber'e (s.a.v.) şöyle söylemiştir: "Ben yaptıklarımı şüphesiz ki Allah için yaparım. İnsanlar yaptığım şeylerden haberdar olursa bu da beni sevindirir. Hz. Peygamber de (s.a.v.) "Allah kendisine ortak koşulan amelleri kabul etmez." dedi.⁴²¹

Hadis kaynaklarda şu şekilde geçmektedir:⁴²²

⁴¹⁹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/264.

⁴²⁰ el-Kehf, 18/110.

⁴²¹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/276.

⁴²² Tirmizî, "Zühd", 59 (No. 2384); İbn Mâce, "Zühd", 25 (No. 4226).

"حدثنا محمد بن بشار قال: حدثنا أبو داود قال: حدثنا سعيد بن سنان أبو سنان الشيباني، عن حبيب بن أبي ثابت، عن أبي صالح، عن أبي هريرة، قال: قال رجل: يا رسول الله إني أعمل العمل فيطلع عليه، فيعجبني، قال: لك أجران، أجر السر، وأجر العلانية."

Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre: "Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.v.) şöyle söylemiştir: "Ben yaptıklarımı şüphesiz ki Allah için yaparım. İnsanlar yaptığım şeylerden haberdâr olursa bu da beni sevindirir. Hz. Peygamber de (s.a.v.) " *Senin için iki sevap vardır. Biri gizli amel sevabı, biri de alenî amel sevabı.*" dedi.

Tirmizî, hadisin garip olduğunu tespit etmiştir. Muhakkik Şuayb el-Arnâvut ve Elbânî hadisin zayıf olduğunu kanaatindedir.⁴²³

91. Hadis

"وروي أنه صلى الله عليه وسلم قال له لك أجران أجر السرّ وأجر العلانية وذلك إذا قصد أن يقتدي به."

Rivayet edildiğine göre: "Hz. Peygamber (s.a.v.) " *Senin için iki sevap vardır. Biri gizli amel sevabı, biri de alenî amel sevabı.*" dedi.⁴²⁴

Rivayet, Tirmizî ve İbn Mâce'nin *Sünen* 'inde geçmektedir.⁴²⁵ Tirmizî hadisin garip olduğunu tespit etmiştir. Muhakkik Şuayb el-Arnâvut ve Elbânî rivayetin zayıf olduğu görüşündedir.⁴²⁶

92. Hadis

"وعنه صلى الله عليه وسلم: اتقوا الشرك الأصغرَ قيل وما الشرك الأصغرُ قال الرياء."

Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edildiğine göre: (O) " *Küçük şirkten sakının!*" buyurdu. Yanında olanlar "Küçük şirk nedir?" diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.v.): " *Riyadır*" dedi.⁴²⁷

Hadis kaynaklarda şu şekilde geçmektedir:⁴²⁸

⁴²³ Tirmizî, "Zühd", 59 (No. 2384); İbn Mâce, "Zühd", 25 (No. 4226).

⁴²⁴ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/276.

⁴²⁵ Tirmizî, "Zühd", 59 (No. 2384); İbn Mâce, "Zühd", 25 (No. 4226).

⁴²⁶ Tirmizî, "Zühd", 59 (No. 2384); İbn Mâce, "Zühd", 25 (No. 4226).

⁴²⁷ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/276.

"حدثنا عبد الرحمن بن أبي الزناد، عن عمرو بن أبي عمرو، عن عاصم بن عمر بن قتادة، عن محمود بن لبيد، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن أخوف ما أخاف عليكم الشرك الأصغر» قالوا: يا رسول الله وما الشرك الأصغر؟ قال: الرياء إن الله يقول: يوم تجازى العباد بأعمالهم اذهبوا إلى الذين كنتم تراءون بأعمالكم في الدنيا، فانظروا هل تجدون عندهم جزاء."

Mahmûd b. Lebîd'den (ö. 96/715) rivâyet edildiğine göre: Hz. Peygamber (s.a.v.): "Sizin için en çok korktuğum şeylerden biri küçük şirktir." dedi. Bunun üzerine yanındakiler "Küçük şirk nedir?" diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Riyadır" dedi. Allah (c.c.) insanları yaptıklarına karşılık cezalandıracağı zaman riya yapanlara: "Dünyada gösteriş yaptığınız kimselerin yanına gidin. Onların yanında bir mükâfat bulabilecek misiniz?" der.

Hâkim en-Nîsâbûrî rivayetin sahih olduğu kanaatindedir. Muhakkik Şuayb el-Arnâvut hadisi hasen olarak değerlendirmiştir.⁴²⁹

93. Hadis

"عن رسول الله صلى الله عليه وسلم مَنْ قرأ سورة الكهف من آخرها كانت له نوراً من قرنه إلى قدمه ومن قرأها كلها كانت له نوراً من الأرض إلى السماء."

Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edildiğine göre: "Bir kimse, Kehf sûresinin son âyetini okursa, başından ayağına kadar onu nur kuşatır. Kehf sûresinin tamamını okursa, ona yerden semâya kadar uzanan bir nur verilir."⁴³⁰

Hadis Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçmektedir.⁴³¹ Muhakkik Şuayb el-Arnâvut rivayetin zayıf olduğunu tespit etmiştir.⁴³²

⁴²⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/43; Taberâni, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 4/253; Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 4/365.

⁴²⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/43; Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 4/365.

⁴³⁰ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/276.

⁴³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/390.

⁴³² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/390.

94. Hadis

"وعنه صلى الله عليه وسلم من قرأ عند مضجعه قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ الْخَبْرَ كَانَ لَهُ مِضْجَعُهُ نُورًا يَتَلَوَّىٰ إِلَىٰ مَكَّةَ حَشْوُ ذَلِكَ النُّورِ مَلَائِكَةٌ يَصْلُونَ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَقُومَ وَإِنْ كَانَ مِضْجَعُهُ بِمَكَّةَ كَانَ لَهُ نُورًا يَتَلَوَّىٰ مِنْ مِضْجَعِهِ إِلَىٰ الْبَيْتِ الْمَعْمُورِ حَشْوُ ذَلِكَ النُّورِ مَلَائِكَةٌ يَصْلُونَ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَسْتَيْقِظَ."

Hız. Peygamber'den (s.a.v.) rivâyet edildiğine göre: "Bir kimse, yattığı zaman Kehf sûresinin son âyetini okursa, onun yatağı Mekke'ye kadar parlayan bir nur olur. Bu nûrun uzandığı yere kadar kendisine duâ eden melekler bulunur. Eğer yattığı yer Mekke'de ise, nuru Mekke'den Beytülmamur'a kadar parlar. O nurun içinde melekler kendisine uyanıncaya kadar duâ ederler."⁴³³

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* isimli eserinde geçmektedir.⁴³⁴ İbnü'l-Cevzî bu rivâyeti *el-Mevzûât* isimli eserinde zikretmiştir.⁴³⁵

2.1.7. Meryem Sûresi

Eserin V. cildinde yer alan yedinci sûre Meryem sûresidir. Müellif Meryem sûresinde yedi tane rivayete yer vermiştir.

(Meryem-19/24)

"فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا."

"Bunun üzerine (Cebrâil) ağacın altından üzülme, Rabbin senin altında bir su kaynağı yarattı, dedi"⁴³⁶

95. Hadis

"روي مرفوعاً قال ابن عباس رضي الله عنه: أن جبريلَ عليه السَّلَامُ ضرب برجله الأرضَ فظهرت عينُ ماءٍ عذبٍ فجرى جدولاً."

⁴³³ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/276.

⁴³⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/751.

⁴³⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1/240.

⁴³⁶ Meryem, 19/24.

Merfû olarak rivayet edildiğine göre: “Cebrâil ayağını yere vurunca o anda tatlı su fişkırmış ve oluk oluk akmaya başlamış.”⁴³⁷

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Râzî'nin *Mefâtihu'l-gayb* isimli eserinde geçmektedir.⁴³⁸ Rivayetin senedi kaynaklarda bulunamamıştır.

(Meryem-19/39)

"وَأَنْذَرَهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ."

“Sen onları pişmanlık günü hakkında uyar; o gün onlar bir gafletin içine dalmış oldukları halde ve henüz iman etmemişken iş olup bitmiş olacaktır.”⁴³⁹

96. Hadis

"روي أن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سُنَّئِلَ عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ حِينَ يَجَاءُ بِالْمَوْتِ عَلَى صَوْرَةِ كَبِشٍ أَمْلَحٍ فَيَذِجُ وَالْفَرِيقَانِ يَنْظُرُونَ فَيُنَادِي الْمُنَادِي يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ خَلُودٌ فَلَا مَوْتَ وَيَا أَهْلَ النَّارِ خَلُودٌ فَلَا مَوْتَ فَيَزِدَادُ أَهْلَ الْجَنَّةِ فَرِحًا إِلَى فَرَحٍ وَأَهْلَ النَّارِ غَمًّا إِلَى غَمٍّ."

Rivayet edildiğine göre: “Hz. Peygamber’e (s.a.v.) kıyamet günü hesaplar görüldükten sonra cennet ve cehennem ehlinin durumu soruldu. Hz. Peygamber de (s.a.v.) : “Ölüm koç sûretinde getirilerek boğazlanacak. Cennet ve cehennem ehli de bu olayı izleyecekler. Ardından münâdi şöyle seslenecek”: “Ey cennet ehli! Bu, sonsuz bir hayattır. Size ölüm yoktur. Ey cehennem ehli! Bu, sonsuz bir hayattır. Size ölüm yoktur” diyecek. O zaman cennet ehlinin mutluluğu daha da artacak. Cehennemliklerin üzüntüsü de daha fazla şiddetlenecek.”⁴⁴⁰

Hadis Buhârî'nin *Sahih* 'inde, Tirmizî'nin ve Nesâî'nin *Sünen* 'inde, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned* 'inde, Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebîr* 'inde geçmektedir.⁴⁴¹

⁴³⁷ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/280.

⁴³⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 21/538.

⁴³⁹ Meryem, 19/39.

⁴⁴⁰ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/282.

⁴⁴¹ Buhârî, “Tefsir”, 39 (No. 4730); Tirmizî, “Tefsîru'l-kur'an”, 20 (No. 3156); Nesâî, “Kitâbü't-tefsir”, 2 (No. 11255); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 17/120; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 12/361 (13346).

Tirmizî hadisin sahih olduğunu tespit etmiştir. Muhakkik Şuayb el-Arnâvut ve Elbânî'de aynı görüştedir.⁴⁴²

(Meryem-19/56)

"وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا."

"Kitap'ta İdris'i de an. Şüphesiz o, doğru sözlü bir kimse, bir peygamberdi."⁴⁴³

97. Hadis

"روي أنه تعالى أنزل عليه ثلاثين صحيفةً وأنه أول من حط بالقلم ونظر في علم النجوم والحساب."

Rivayet edildiğine göre: "Allah (c.c.), Hz. İdris'e otuz sahife indirmiştir. Kalemle ilk yazıyı yazan, astronomi ve hesap ilmiyle uğraşan odur."⁴⁴⁴

Hadisin isnadı:⁴⁴⁵

"حَدَّثَنِي الْمَاضِي بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي سُلَيْمَانَ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيِّ، عَنْ أَبِي ذَرِّ الْغِفَارِيِّ،"

El-Mâzî b. Muhammed, Ebû Süleymân (ö. 120/738),⁴⁴⁶ Ebû İdrîs el-Havlânî (ö. 80/699),⁴⁴⁷ Ebû Zer el-Gıfârî (ö. 32/653).⁴⁴⁸

Rivayetin isnadında yer alan ravilerin güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Rivayet, Taberî'nin *Târîhu't-Taberî*, İbn Hibbân'ın *es-Sikât* isimli eserinde geçmektedir.⁴⁴⁹

⁴⁴² Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 17/120; Tirmizî, "Tefsîru'l-kur'an", 20 (No. 3156).

⁴⁴³ Meryem, 19/56.

⁴⁴⁴ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/285.

⁴⁴⁵ Taberî, Ebû Câ'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdadî, *Târîhu't-Taberî*, thk. Muhammed Ebu'l Fazl (Beyrut: Dâru'l-Meârif, 1387/1967), 1/171.

⁴⁴⁶ Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 5/231-239.

⁴⁴⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 14/88-92.

⁴⁴⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4/219-237.

⁴⁴⁹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 1/171; Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *es-Sikât*, thk. Muhammed Abdülmuîd (Beyrut: Dâru'l-Meârif, 1393/1973), 2/120.

98. Hadis

"عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اتلوا القرآن وابكوا فإن لم تبكوا فتباكوا."

Hız. Peygamber'den (s.a.v.) rivâyet edildiğine göre: "Hız.Peygamber (s.a.v.); "Kur'an'ı Kerim'i okuduğunuz zaman ağlayın. Ağlayamıyorsanız, ağlıyor gibi yapınız." buyurmuştur."⁴⁵⁰

Rivayet, İbn Mâce'nin *Sünen*'inde, İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde geçmektedir.⁴⁵¹ Muhakkik Şuayb el-Arnâvut rivayetin zayıf olduğu kanaatinde dir.⁴⁵²

(Meryem-19/71)

"وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا."

"İçinizden oraya varmayacak hiçbir kimse yoktur. Bu, rabbinin kesinleşmiş hükmüdür."⁴⁵³

99. Hadis

"وعن جابر أنه صلى الله عليه وسلم سئل عنه فقال إذا دخل أهل الجنة الجنة قال بعضهم لبعض أليس قد وعدنا ربنا أن نرد النار فيقال لهم قد وردتموها وهي خامدة."

Câbir'den (ö. 78/697) rivayet edildiğine göre: "Hız. Peygamber'e (s.a.v.) Meryem sûresinin yetmiş birinci âyetinin (İçinizden oraya varmayacak hiçbir kimse yoktur. Bu, rabbinin kesinleşmiş hükmüdür.) mânâsını sordular. Hız. Peygamber (s.a.v.): "Cennet ehli cennete girecekler zaman birbirlerine şöyle diyecekler: Rabbimiz bize cehennemden yanından geçeceğimizi söylememiş miydi? O zaman onlara şöyle söylenecek: Cehennem söndürülmüş iken siz onu gördünüz."⁴⁵⁴

Hadisin kaynaklarda geçen isnadı:

⁴⁵⁰ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/286.

⁴⁵¹ İbn Mâce, "İkâme's-salât", 176 (No. 1337); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7/92.

⁴⁵² İbn Mâce, "İkâme's-salât", 176 (No. 1337).

⁴⁵³ Meryem, 19/71.

⁴⁵⁴ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/289.

" حدثنا محمد بن إسحاق بن راهويه، ثنا أبي، أنا عيسى بن يونس، عن ثور بن يزيد، عن خالد بن معدان، عن عبد اللهبان عمرو."

Muhammed b. İshâk Râhûye, Ebî, İsâ b. Yûnûs (ö. 187/803),⁴⁵⁵ Sevr b. Yezîd (ö. 75/694),⁴⁵⁶ Hâlid b. Ma'dân (ö. 103/721),⁴⁵⁷ Abdullah b. Amr b. Âs (ö. 65/685).⁴⁵⁸

Rivayetin isnadında yer alan ravilerin güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Hadis, Taberî'nin *Mu'cemü'l-kebîr*, Beyhâkî'nin *Şuabü'l-îmân* isimli eserinde geçmektedir.⁴⁵⁹

(Meryem-19/96)

"إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا."

"İman edip de iyi davranışlarda bulunanlara gelince, Rahmân onlar için (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır."⁴⁶⁰

100. Hadis

"وعن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا أَحَبَّ اللهُ عَبْدًا يَقُولُ لَجَبْرِئِلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِنِّي أَحَبُّ فُلَانًا فَأَجِبَّهُ فَيَحِبُّهُ جَبْرِئِلُ ثُمَّ يَنَادِي فِي أَهْلِ السَّمَاءِ إِنَّ اللهُ أَحَبُّ فُلَانًا فَأَجِبُّوهُ فَيَحِبُّهُ أَهْلُ السَّمَاءِ ثُمَّ يُوَضِّعُ لَهُ الْمَحَبَّةَ فِي الْأَرْضِ."

Hız. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edildiğine göre: Allah (c.c.) bir kulu sevdiği zaman Cebrâil'e şöyle söyler: "Ben filan şahsı seviyorum. Sen de onu sev." Bunun üzerine Cebrâil'de onu sever ve semâdakilere şöyle seslenir: "Allah (c.c.) filan şahsı sevmiş, siz de onu sevin. Böylece semâdakiler de onu sever. Yeryüzünde de o kişi için sevgi yaratılır."⁴⁶¹

⁴⁵⁵ Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl*, 23/62-76.

⁴⁵⁶ Zehebî, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, 4/50-53.

⁴⁵⁷ Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl*, 8/167-173.

⁴⁵⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4/261-268.

⁴⁵⁹ Taberâni, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 13/349 (14167); Beyhâkî, *Şuabü'l-îmân*, 1/573.

⁴⁶⁰ Meryem, 19/96.

⁴⁶¹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/295.

Hadis, Buhârî ve Müslim'in *Sahihler*'inde, Nesâî'nin *Sünen*'inde, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçmektedir.⁴⁶² Hadis sahih ve müttefakun aleyhdır.

101. Hadis

"عن رسول الله صلى الله عليه وسلم: مَنْ قرأ سورة مريم أعطي عشرَ حسناتٍ بعدد من كذَّبَ زكريا وصدق به ويحيى وعيسى ومريم وسائر الأنبياء المذكورين فيها وبعدد مَنْ دعا الله تعالى في الدنيا ومن لم يدع الله تعالى."

Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivâyet edildiğine göre: "Bir kimse Meryem sûresini okursa, Hz. Zekeriyya, Hz. Yahya, Hz. İsa ve Meryem sûresinde adı geçen diğer peygamberleri yalanlayan ve doğrulayanların, dünyada Allah'a (c.c.) duâ edenlerin ve etmeyenlerin sayılarının on katı kadar ona sevap verilir."⁴⁶³

Hadisin isnadı:

"أخبرنا أبو الحسين علي بن محمد بن الحسن المقرئ غير مرّة، قال أبو بكر أحمد بن إبراهيم وأبو الشيخ عبد الله بن محمد قالا: قال أبو إسحاق إبراهيم بن شريك، عن أحمد بن يونس اليربوعي، عن سلام بن سليم المدائني، عن عمرو بن كثير، عن يزيد بن أسلم، عن أبيه، عن أبي أمامة عن أبي بن كعب، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم."

Rivayet, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Beyzâvî'nin *Envâru't-tenzîl* isimli eserinde geçmektedir.⁴⁶⁴ İbnü'l-Cevzî bu rivayeti *el-Mevzûât* isimli eserinde zikretmiştir.⁴⁶⁵

2.1.8. Rivâyetlerin İsnat, Sıhhat ve Kaynak Bakımından Sınıflandırılması ve Tablolar Halinde Gösterilmesi

Çalışmada Ebüssuûd Efendi'nin *İrşâdü'l-akli's-selîm* isimli eserinin beşinci cildinde geçen rivayetlerin tahrir ve değerlendirmesi yapılmıştır. Tahriri yapılan rivayetler birinci tabloda isnat durumuna göre kutsi, merfu, mevku, maktu senedine ulaşılamayanlar olarak beş bölüme ayrılmıştır. İkinci tabloda ise sıhhat durumuna göre rivayetler sahih, hasen, zayıf, mevzu, olmak üzere dört grupta gösterilmiştir.

⁴⁶² Buhârî, "Bidi'l-halk", 6 (No. 3209); Müslim, "Birr", 48 (No. 2637); Nesâî, "Nût", 53 (No. 7700); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/196.

⁴⁶³ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5/295.

⁴⁶⁴ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6/205; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/48; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 4/21.

⁴⁶⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 1/240.

Sihhat durumu hakkında hüküm verilemeyen rivayetler de ayrı bir bölüme ayrılarak her bölüme ait sayı ve oranlar verilmiştir.

Üçüncü tabloda ise rivayetler kaynak durumuna göre sınıflandırılmıştır. Sınıflandırmada, önce *Kütüb-i Tis'a*'da geçen rivayetleri sonrasında diğer hadis kaynaklarında ve tefsir kaynaklarında geçen rivayetlerin sayısı ve oranı gösterilmiştir. Araştırmada kullanılan kaynaklarda bulunamayan rivayetlerin sayısı ve oranları da ayrıca belirtilmiştir.



İsnat Durumuna Göre Rivayetler	Rivayet Sayısı	Yüzdellik Oran
Kutsi	1	% 0,99
Merfu	48	% 47,52
Mevkuf	20	% 19,80
Maktu	4	% 3,96
Senedine Ulaşılamayan	28	% 27,72
Toplam	101	% 100

Sıhhat Durumuna Göre Rivayetler	Rivayet Sayısı	Yüzdellik Oran
Sahih	35	% 34,65
Hasen	1	% 0,99
Zayıf	18	% 17,82
Mevzu	7	% 6,93
Sıhhat Durumu Hakkında Hüküm Verilemeyen Rivayetler	40	% 39,60
Toplam	101	% 100

Geçtiği Kaynaklar Bakımından Rivayetler	Rivayet Sayısı	Yüzdellik Oran
<i>Kütüb-i Tis 'a'</i> da Yer Alan Rivayetler	38	% 37,62
Diğer Hadis Kaynaklarında Yer Alan Rivayetler	22	% 21,78
Tefsir Kaynaklarında Yer Alan Rivayetler	38	% 37,62
Araştırmada Kullanılan Kaynaklarda Tespit Edilemeyen Rivayetler	3	% 2,97
Toplam	101	% 100

Müellif, tefsirinin V. cildinde yüz bir rivayete yer vermiştir. İsnad durumuna göre yüz bir rivayetin bir tanesinin kutsi (% 0,99), kırk sekiz tanesinin (% 47,52), merfu, yirmi tanesinin mevkuf (% 19,80), dört tanesinin maktu (% 3,96) rivâyet olduğu tespit edilmiştir. Yirmi sekiz rivayetin (% 27,72) de senedine ulaşılammıştır.

Sıhhat durumuna göre yüz bir rivayetin otuz beş tanesi (% 34,65) sahih, bir tanesi (% 0,99) hasen, on sekiz tanesi (%17,82) zayıf, yedi tanesi mevzu (% 6,93)

rivayettir. Kırk tane rivayetin (%39,60) senedindeki ravilerle ilgili değerlendirme bulunamadığı için sıhhat durumu hakkında hüküm verilememiştir.

Kaynak durumuna göre yüz bir rivayetin otuz sekiz tanesi (% 37,62) *Kütüb-i Tis'a*'da, yirmi iki (% 21,78) tanesi diğer hadis kaynaklarında, otuz sekiz tanesi (% 37,62) tefsir kaynaklarında geçmektedir. Üç tane (% 2,97) rivayet ise araştırmada kullanılan kaynaklarda tespit edilememiştir.

Müellifin eserinde yer verdiği rivayetlerin altmış tanesi (% 59,40), hadis kaynaklarında, otuz sekiz tanesi (% 37,62) de tefsir kaynaklarında geçmektedir. Bu oranlar Ebüssuûd Efendi'nin hadis ve tefsir eserlerine verdiği önemi göstermektedir.



SONUÇ

Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılması için asr-ı saadetten günümüze kadar birçok eser yazılmıştır. Bu eserlerin ana kaynağı ise Kur'an'ı Kerim'in ilk açıklayıcısı Hz. Peygamber (s.a.v.) ve onun her anını dikkatle gözlemleyen sahâbeden nakledilen rivayetler olmuştur. Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm* isimli eserinde bu hususa dikkat ederek Hz. Peygamber'den (s.a.v.) ve sahâbeden aktarılan rivayetlere sıklıkla yer vermiştir. Rivayetleri genellikle sahâbî ravisini zikrederek senetsiz bir şekilde, bazen de doğrudan Hz. Peygamber'den (s.a.v.) naklederek kullanmıştır. Âyetleri tefsir ederken önce konu ile ilgili kaynaklarda yer alan rivayetleri zikretmiş, sonra da kendi yorumunu katarak âyetleri açıklamıştır.

Araştırmanın konusu olan *İrşâdü'l-akli's-selîm* isimli eserin beşinci cildinde Ra'd, İbrâhîm, Hicr, Nahl, İsrâ, Kehf ve Meryem sûreleri yer almaktadır. Bu sûrelerde tespit edebildiğimiz kadarı ile 101 rivâyet geçmektedir. Sûreler de geçen rivâyetlerin başta *Kütüb-i Tis'a* kaynakları olmak üzere hadis kaynaklarında geçip geçmediği, isnadının sahih olup olmadığı araştırılmıştır. Ayrıca, çalışmada kullanılan hadis kaynaklarında yer almayan rivayetler için tefsir kaynakları da incelenmiştir.

Ebüssuûd Efendi, yazmış olduğu tefsirinde kullandığı 101 rivâyetin 38 tanesi (%37,62) *Kütüb-i Tis'a*'da, 22 tanesi (%21,78) diğer hadis kaynaklarında yer almaktadır. Hadis kaynaklarında geçen rivayetlerin büyük bir çoğunluğu sahih olmakla birlikte, sûrelerin ve amellerin faziletleri ile ilgili konularda zayıf ve sıhhat durumları hakkında değerlendirme bulamadığımız rivayetler tespit edilmiştir. Eserin tefsir çalışması olması sebebiyle İbn Abbas rivayetleri önemli bir yekün oluşturmuştur.

Bu çalışmanın sınırları kapsamında, eserin V. cildinde bulunan rivayetlerin tahriri ve değerlendirmesi yapılmıştır. Eserin diğer ciltlerinde yer alan rivayetlerin tahririnin yapılmasının da ilim dünyasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdurrazzâk b. Hemmâm, Ebû Bekr b. Nâfi' es-San'âni el-Himyerî. *el-Musannef fi'l-hadîs*, thk. Merkezü'l-Bahs. 5 Cilt. Beyrut: Dâru't-Te'sîl, 1436/2015.
- Alî el-Müttakî, Hüsâmiddin b. Abdilmelik b. Kadîhân el-Hindî. *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, thk. Bekrî Hayyânî. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut ve diğerkleri. 40 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Akgündüz, Ahmet. "Ebüssuûd Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.10/365-371. İstanbul: TDV yayınları, 1994.
- Altınsu, Abdülkadir. *Osmanlı Şeyhülislâmları*. Ankara: Ayyıldız Yayınevi, 1972.
- Ateş, Süleyman. "İrşâdü'l-akli's-selîm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/456-458. İstanbul: TDV yayınları, 2000.
- Aydemir, Abdullah. *Büyük Türk Bilgini Ebüssuûd Efendi ve Tefsirdeki Metodu*. Konya: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1968.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissune el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Meâlimü't-tenzîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420/2000.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el- Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdül Kâdir. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- _____, *Şuabü'l-îmân*, thk. Abdülalî Abdülhamit. 14 Cilt. Beyrut: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.
- _____, *el-Medhal ilâ kitâbi's-sünen*, thk. Muhammed Ziyâürrahmân el-A'zamî Kuveyt: Dâru'l Hulefâ, 1405/1985.
- Beyzâvî, Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envâru't-tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418/1998.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el- Câmi'ul – müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri rasûlillah ve sünenihi ve eyyâmihî*, thk. Muhamed b. Züheyr b. Nasr. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/ 2001.
- _____, *el-Edebü'l-müfred*, thk. Nâsirüddin el-Elbânî. Beyrut: Darü's-Sadîk, 1421/2001.
- Ceyhan, Semih, Şahin, Kamil, "Şeyh Yavsi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/75-77. İstanbul: TDV yayınları, 2010.

- Çelebî, Kâtip. *Keşfuzzunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*, 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1421/2000.
- Dârimi, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Muğnî, 1421/2000.
- Dârekutnî, Ebû'l Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *es-Sünen*, thk. Âdil Ahmet Abdülmevcût. 3 Cilt. Dâru'l-Marife, 1422/2001.
- Düzenli, Pehlul, *Osmanlı Hukukçusu Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi ve Fetvâları*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Ebû Dâvud Süleymân b. el- Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen-i ebî dâvud*, thk. Şuayb el-Arnâvut. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Risâleti'l-ilmîyye, 1430/2009.
- Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İskilibî el-İmâdî, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418/1998.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed en- Nisâbü'rî. *el-Müstedrek ale's-sahihayn*, thk. Mustafâ Abdülkâdir Attâ. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübil-İlmiyye, 1415/1914.
- Harrânî, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm, *el-Kelimü't-tayyibe min ezkâri'n-nebî*, thk. Nâsirüddin el-Elbânî. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1405/1985.
- İbnü'l Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Mevzûât*, thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983.
- İbnü'l Esir, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *Üsdü'l ğâbe fî marifeti's-sahâbe*. Beyrut: Dâru ibn hazm, 1433/2012.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *el-Musannef*, thk. el-Kemâl Yûsûf el-Hût. 15 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1428/2008.
- İbn Hacer, Ebû'l Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzîbü't-tehzîb*. 15 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Meârif, 1327/1909.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm müsne'den-ani'r-rasûl ve's-sahâbe ve't-tâbi'in*. 10 Cilt. Riyâd: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1417/1997.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Büstî. *el-Müsne'dü's-sahih ale't-tekâsîm ve'l-enva*, thk. Şuayb el-Arnâvut. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993.

- _____, *es-Sikât*, thk. Muhammed Abdülmüid. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Meârif, 1393/1973.
- İbn Kesîr, Ebû'l Fidâ İmadüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî eş-Şâfî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el- Kazvînî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaut ve diğçerleri. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1417/1997.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. 11 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Hânicî, 1421/2001.
- Kur'ân'î Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, çev. Komisyon. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-kur'ân*. 24 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısırî, 1384/1964.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. 7 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1405/1985.
- Mizzî, Ebû'l Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî. *Tehzîbü'l-kemâl*. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasenb. Beşîr el-Ezdî, Tefsîru Mukâtil b. Süleymân. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1423/2003.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'us-sahih*, thk. Muhammed Fuâd Abdül Bâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1412/1991.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Şuayb el-Arnaut. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Ezkâr*, thk. Abdülkâdir el-Arnaut Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1414/1994.
- Nesefî, Ebü'l Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-tenzil ve hakâ'iku't-te'vil*. Beyrut: Dâru'l-Kelimü't-Tayyib, 1419/1998.
- Uyanık, Mevlüt. *Türk Kültüründe İz Birakan İskilipli Âlimler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *Mefâtîhu'l gayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420/2000.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en- Nîsâbûrî. *el- Keşf ve'l beyân an tefsîri'l-kur'ân*. 33 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1422/2002.
- Taberâni, Ebu'l Kâsım Müsnidü'd- Dünya Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefi. 10 Cilt. Kâhire: Mektebetü İbn-i Teymiyye, 1415/1914.
- _____, *Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefi. 25 Cilt. Kâhire: Mektebetü İbn-i Teymiyye, 1415/1914.
- _____, *Mu'cemü'l-sağîr*, thk. Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefi. 2 Cilt. Kâhire: Mektebetü İbn-i Teymiyye, 1415/1914.
- Taberî, Ebû Câ'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdadî. *Câmiu'l-beyân- an te'vîli âyi'l-kur'ân*. 7 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- _____, *Târîhu't-Taberî*, thk. Muhammed Ebu'l Fazl. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Meârif, 1387/1967
- Tahir, Bursalı Mehmed. *Osmanlı Müellifleri*. 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, 1980.
- Tebrizî, Muhammed b. Abdullâh el-Hatîb Ebû Abdillâh Veliyyüddîn. *Mişkâtü'l-mesâbih*, thk. Muhammed Nâsirüddîn Elbânî. 3 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1405/1985.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *es-Sünen*, thk. Nâsirüddin el-Elbânî. 6 Cilt. Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 1418/1998.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, nşr. Ali Muhammed Muavvaz ve diğeri. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416/1995.
- _____, *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvut. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982.
- _____, *Tezkiratü'l-huffâz*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Ma'lemî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Meârif, 1374/1954.
- Zemahşerî, Ebû'l Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmi, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vil*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbü'l-Arabî, 1407/1987.